

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

**SIRAT-I MÜSTAKİM VE SEBİLÜRREŞAD DERGİLERİNDE
1912-1919 YILLARI ARASINDA KUDSÜ ŞERİF'E AİT
YAZILARIN İNCELENMESİ**

İklem AYDIN

Mardin-2023

T.C.
MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
İSLAM TARİHİ VE SANATLARI ANABİLİM DALI

Yüksek Lisans Tezi

SIRAT-I MÜSTAKİM VE SEBİLÜRREŞAD DERGİLERİNDE
1912-1919 YILLARI ARASINDA KUDSÜ ŞERİF'E AİT
YAZILARIN İNCELENMESİ

İklem AYDIN

Tez Danışmanı

Doç. Dr. Esra Doğan Turay

Mardin-2023

T.C.

MARDİN ARTUKLU ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TEZ ONAYI

Enstitümüz Temel İslam Anabilim Dalı 19806001 numaralı öğrencisi İkleme Aydın'ın hazırladığı “**Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde 1912-1919 Yılları Arasında Kudsü Şerif'e Ait Yazıların İncelenmesi**” başlıklı çalışma, 24/12/2023 tarihinde yapılan tez savunma sınavında oybirliği/oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından yüksek lisans/doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri	Unvanı, Adı SOYADI	İmza
Başkan	Doç. Dr. Halid El- Üveysi	
Üye	Doç. Dr. Esra Doğan Turay	
Üye	Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çekiç	

ONAY:

Bu tezin kabulü, Enstitü Yönetim Kurulu'nun/...../20.... tarih ve/..... sayılı kararı ile onaylanmıştır.

...../..../20...

Enstitü Müdürü (Unvanı, Adı Soyadı)

ETİK BEYAN

Mardin Artuklu Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tez Yazım Kurallarına uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

Tez içindeki bütün bilgileri etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,

Tez çalışmasının hazırlık, bilgi, belge, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarda bilimsel etik ve ahlak kurallarına uygun davrandığımı,

Tez çalışmada kullanılan tüm eserlere eksiksiz atıf yaptığımı ve kullanılan tüm eserlere kaynaklar/kaynakçada yer verdiğimi,

Tez çalışmasının özgün olduğunu,

Tez çalışmasının Mardin Artuklu Üniversitesi tarafından kullanılan “bilimsel intihal tespit programı” ile tarandığını ve hiçbir şekilde “intihal içermediğini” beyan eder, aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonucu kabullendiğimi bildiririm.

İmza

İklem AYDIN

24/11/2023

ÖZET

Yüksek Lisans Tezi

Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde 1912-1919 Yılları Arasında Kudsü Şerif'e Ait Yazıların İncelenmesi

İklem AYDIN

Mardin Artuklu Üniversitesi

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü İslam Tarihi ve Sanatları Anabilim Dalı

2023: 83 Sayfa

Bu çalışmada Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde 1912-1919 yılları arasında Filistin ve Kudsü Şerif ile ilgili yayınlanan makaleler incelenmiştir. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergileri, Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet döneminin başlangıcında yayın hayatına başlamış ve Cumhuriyet ilan edildikten 2 yıl sonraya kadar (1925) varlığını sürdürmüştür. Hem Osmanlı hem de Türkiye Cumhuriyeti'ni görmüş olan bu dergi her iki dönemde de en önemli dergilerden biri olarak dikkat çekmektedir. Günümüzden bakıldığında tarihi bir vesika niteliği taşıyan bu dergilerde Filistin ve Kudsü Şerif'in toprak bütünlüğüne yönelik yazılmış olan makaleler dergilerin yayın sürecinde önemli bir yer teşkil etmektedir. Filistin ile ilgili bu yazılar dergilerin 1912-1919 yılları arasında 8-15-16. Ciltlerinde yer almaktadır. Bu çalışma, Siyonistler tarafından işgal edilen bu topraklar ile ilgili makaleleri tahlil edip akedemye sunmaktadır. Bu çalışmada 19. Ve 20. yüzyılda Yahudilerin bu topraklara yaptığı göçler, Siyonistlerin bu topraklara müdahalesi ve uluslararası kamuyounun bu topraklarda kurulması hedeflenen Siyonist devlet hakkındaki düşünceleri ele alınmıştır. Araştırma, giriş iki bölüm ve sonuçtan oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmanın konusu, kapsamı ve yöntemi hakkında bilgi verilmiştir. Daha sonra Filistin ve Kudsü Şerif hakkında tarihi ve coğrafi açıdan genel bilgi sunulmuştur. İlk bölümünde Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinin tarihçesi ve aynı zamanda makalelerinden faydalandığımız yazarların hayatları hakkında bilgi verilmiştir. İkinci bölümünde ise Filistin topraklarında yer teşkil eden Yahudilerle ilgili konulara ağırlık verilmiştir. Sonuç kısmında araştırmada elde edilen veriler maddeler halinde sıralanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Sırat-ı Müstakim, Sebilürreşad, Filistin, Yahudilik, İngiltere

ABSTRACT

Master Thesis

Examination of the Articles of Kudsü Şerif in Sırat-ı Müstakim and Sebilürreşad Magazines Between 1912 and 1919

İklem AYDIN

Mardin Artuklu University

Graduate Education Institute, Department of Islamic History and Arts

2023: 83 Pages

In this study, the articles published in Sırat-ı Müstakim and Sebilürreşad magazines between 1912-1919 about Palestine and Jerusalem Sharif are analyzed. Sırat-ı Müstakim and Sebilürreşad magazines started their publication life at the beginning of the Second Constitutional Monarchy period of the Ottoman Empire and continued their existence until 2 years after the Republic was proclaimed (1925). This magazine, which has seen both the Ottoman Empire and the Turkish Republic, draws attention as one of the most important magazines in both periods. When viewed from today's perspective, the articles written in these journals, which have the characteristics of a historical document, regarding the territorial integrity of Palestine and Jerusalem Sharif, constitute an important place in the publication process of the journals. These articles on Palestine were published in Volumes 8-15-16 of the journals between 1912-1919. This study analyzes the articles about these lands occupied by the Zionists and presents them to the Academy. It deals with the Jewish immigration to these lands in the 19th and 20th centuries, the Zionist intervention in these lands, and the international public opinion on the Zionist state to be established in these lands. The research consists of an introduction, two chapters and a conclusion. In the Introduction section, information about the subject, scope and method of the research is given. Then, general historical and geographical information about Palestine and Jerusalem is presented. In the first part, the history of Sırat-ı Müstakim and Sebilürreşad magazines and the lives of the authors whose articles we benefited from are given. In the second part, the subjects of the Jews in the Palestinian territories are emphasized. In the conclusion part, the data obtained in the research are stated in articles

Keywords: Sırat-ı Müstakim, Sebiluresad, Palestine, Judaism, England

ÖN SÖZ

Filistin sınırları içinde bulunan Kudüs Şerif, Osmanlı Padişahı Yavuz Sultan Selim (1470-1520) döneminde Osmanlı Devleti'nin egemenliğine girmiş ve bu durum Devlet-i Aliyenin yıkılışına değin devam etmiştir. Osmanlı Padişahı II. Beyazıdın 1492 yılında İspanya'dan kovulan Yahudilere kucak açması ile Yahudiler ve Kudüs Şerif aynı egemenliğin altında birleşmiştir. Birinci Aliyah sürecinde (1881-1903) Osmanlının Suriye ve Yemen eylatlerinde ikamet eden yaklaşık otuz beş bin Yahudi Filistin topraklarına göç etmiştir. İkinci Aliyah sürecinde (1870-1920) iki milyon Yahudi ABD başta olmak üzere dünyanın farklı bölgelerine göç etmiştir. Bu Yahudilerden yaklaşık 40 bini yine Filistin topraklarına göç etmiştir. Osmanlının yıkılış sürecini bir fırsat olarak gören Siyonist akım Filistinde resmi bir Yahudi Devleti kurmak için harekete geçmiştir. Siyonizm ve modern antisemitizm hareketlerinin lideri Herzl, II. Abdülhamit ile 1901 yılında, ardından Osmanlı idaresini ele geçiren İttihat ve Terakki hükümetiyle müzakerelerde bulunmuştur. Herzl, Osmanlı hükümetine belirli bir meblağ karşılığında topraklarını satın alma ve o topraklarda bir İsrail Devleti kurma yönünde teklifte bulunmuştur. Ancak Siyonizm'in tüm çabalarına rağmen II. Abdülhamit, Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına izin vermemiştir.

II. Abdülhamit, Yahudilerin Filistin'de yurt kurmalarını engellemekle kalmayıp, onların Kudüs Şerif'de toprak satın almalarını da yasaklamıştır. Yine Yahudilerin sadece hac maksadıyla Kudüs Şerif'i ziyaret etmelerine izin vermiş, bu durumu da vize uygulaması getirerek kontrol altında tutmaya çalışmıştır. Ancak bazı Yahudiler bu uygulamaya karşı sahte kimlik düzenleyerek, hacı görünümünde veya tüccar olarak Filistin'e göç etmeye çalışmışlardır. Osmanlı Devleti yöneticileri ise bu girişimleri engellemek amacıyla hacı olarak gelen Yahudilerin kalma süresini azaltmış, geçici ziyaret ve oturma tezkiresi kanunu çıkartmış yanısıra pasaport denetimlerini artırmıştır. Osmanlı Devleti, Yahudilerin Kudüs Şerif'e yerleşmelerini engellemek için ortaya koyduğu onca tedbir I. Dünya Savaşı sonucunda 1917 yılında Filistin'in İngiliz mandası altına girmesi ile sonuçsuz kalmıştır.

Filistin ve Kudüs Şerif'e dört asır boyunca hükmeden bu coğrafyada sukunetin tesis edilmesini sağlayan Osmanlı Devleti yıkılış sürecinde modernleşme çabalarını had safhada tutmuştur. Bu amaçla Tanzimat Fermanı (1839), Islahat Fermanı (1856), I. Meşrutiyet (1876) ile II. Meşrutiyet'i (1908) ilan etmiştir.

II. Meşrutiyeti müteakiben Osmanlı Devleti'nin aydınları, devletin yıkılışını engellemek için Osmanlıcılık, İslamcılık, Batıcılık, Türkçülük gibi fikir akımlarını ortaya koymuşlardır. Osmanlı aydınları kendi fikirlerini topluma aktarmak için çeşitli gazete ve dergiler kurmuşlardır. Bu dönemin en önemli dergilerinden ikisi ise güçlü yazar kadrosu, muhteva çeşitliliği ve geniş etkileri sebebiyle 1912-1919 yılları arasında yayımlanmış Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergileri olmuştur. Çalışmamızın iki temel kaynağı bu dergilerden oluşmuştur. Araştırmamız bu dergilerde yer alan Filistin ve Kudüs Şerif ile ilgili olan makalelerden oluşmuştur. Bir bakıma tarihi belge niteliği taşıyan bu makaleler günümüzde Filistin ve Kudüs Şerif'de yaşanan trajedinin tarihi arka planını ortaya koymasından önem arz etmektedir. Bizde bu çalışmada bu iki dergide Filistin ve Kudüs Şerif ile ilgili yazıları tespit edip bilim dünyasına sunmayı gayret ettik.

Bu çalışmada bana desteklerini esirgemeyen hocalarıma teşekkür etmeyi bir borç bilirim. Bu minvalde Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergileri konusunda bilgi veren ve tez süresi boyunca bana yol gösteren danışman hocam Doç. Dr. Esra Doğan Turay'a ve bu süreçte bana yardımcı olan Dr. Öğr. Üyesi Ayşe Çekiç'e teşekkür ederim. Ayrıca uzun süren eğitim hayatım boyunca maddi ile manevi desteklerini esirgemeyen aileme ve tezin oluşturma sürecinde teze katkı sağlayan arkadaşlarıma teşekkür etmeyi borç bilirim.

İklem AYDIN

Mardin 2023

KISALTMALAR

Bu tez çalışmasında kullanılmış kısaltmalar, açıklamalarıyla birlikte aşağıda yer verilmiştir.

Kısaltmalar	Açıklamalar
AA	: Anadolu Ajansı
Agm	: Adı Geçen Makale
Agk	: Adı Geçen Kitap
Age	: Adı Geçen Eser
Vb	: Ve Benzeri
C	: Cilt
Çev	: Çeviren
Doç	: Doçent
Dr	: Doktor
DT	: Doktora Tezi
Mad	: Madde
MÖ	: Milattan Önce
MS	: Milattan Sonra
S	: Sayfa
SBE	: Sosyal Bilimler Enstitüsü
Ter	: Tercüman
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
Ünv	: Üniversitesi
Y	: Yıl
YLT	: Yüksek Lisans Tezi
Yy	: Yüzyıl

İÇİNDEKİLER

ETİK BEYAN.....	III
ÖZET.....	I
ABSTRACT	II
ÖN SÖZ.....	III
KISALTMALAR.....	V
İÇİNDEKİLER.....	VI
GİRİŞ.....	1
1. Araştırmanın Konusu ve Önemi.....	6
2. Araştırmanın Kapsam ve Metodu	7
BİRİNCİ BÖLÜM.....	8
SIRAT-I MÜSTAKİM VE SEBİLÜRREŞAD DERGİLERİ VE ÖNEMİ.....	8
1.1. Sırat-ı Müstekim Dergisi ve Önemi	8
1.2. Sebilürreşad Dergisi ve Önemi.....	9
1.3. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yer Alan Bazı Yazarların Biyografileri	14
1.3.1. Eşref Edip Fergan'nın Hayatı ve Eserleri.....	14
1.3.2. Ali Rıza Seyfi'nin Hayatı ve Eserleri	16
1.4. Filistin Kavramı, Coğrafi Sınırları ve Kısa Tarihi Süreci.....	16
1.5. Filistin'in Osmanlı Devleti Yönetiminde Kalma Süreci	18
1.6. Siyonizm'in Osmanlı Serüveni.....	19
İKİNCİ BÖLÜM	22
SEBİLÜRREŞAD'A GÖRE KUDSÜ ŞERİF TOPRAKLARINDA YAHUDİLERİN YER ALMA TALEPLERİ	22
2.1. Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif Topraklarıyla Tarihsel İlişkisi	22
2.2. Yahudilerin 19. Ve 20. Yüzyılda Filistin ve Kudsü Şerif'e Yerleşme Çabaları.....	27
2.2.1. Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif'e Göçlerini Bahane Ederek Hak İddia Etmeleri ve Reddiyesi	28
2.2.2. Yahudilerin Kudsü Şerif'in Kendileri İçin Kutsal Olduğunu Gerekçe Gösterip Bu Topraklarda Hak İddia Etmeleri.....	29
2.2.3. Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif'e Yerleşme Çabalarının Amacı	30
2.3. Sebilürreşad Dergisinde İngiltere'deki Müslümanların Sesi Adlı Yazılar	32
2.4. Sebilürreşad Dergisinde Siyonistlerin Filistin'e Sürgün Edilmesi Meselesi	35
2.5. Sebilürreşad Dergisinde Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif Topraklarında Devlet Kurmalarının Başlangıcı	37
2.6. Yahudilerin Fırsatçı ve Gaddar Olduklarına Dair Sebilürreşad'daki Yazılar	38

2.7. Sebilürreşad Dergisinde İsrailin Önderlerinden Biri olan (İsrailin İlk Siyonist Devlet Başkanı) Dr. Weizmann Hakkındaki Yazılar.....	40
2.8. Sebilürreşad Dergisinde Ahmet Emin'in Yahudileri Müdafaa Ettiği Makalesine Bir Reddiye.....	42
2. 9. Sebilürreşad Dergisinde Siyonizm Faaliyetleriyle İlgili Bazı Yazılar	47
2.9.1. Sebilürreşad Dergisinde Siyonistler ve Filistin'in İstikbali	47
2.9.2. Sebilürreşad Dergisinde İngiltere Mandasında Yer Alan Filistinlilere Dair Yazılar ..	50
2.9.3. Sebilürreşad Dergisinde Hristiyanların Bir Yahudi Hükümetinin Filistin Topraklarında Kurulmasına Dair Görüşlerine Yer Veren Yazılar.....	51
2.9.5. Sebilürreşad Dergisinde Filistin'in İsmi Konu Edinen Bir Yazı	57
2.9.6. Yahudilerin Filistin Topraklarında Bulunma İstekleri	58
2.10. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergisinde Kılıç Dini Tanımlamasına Dair Yazılar	60
SONUÇ	62
KAYNAKÇA	66
ÖZGEÇMİŞ	71

GİRİŞ

Filistin toprakları, genel olarak Suriye, Mısır, Akdeniz ve Şeria Nehri arasında kalan bir bölgedir. Şeria Nehri'nin döküldüğü Ölüdeniz de Filistin'in doğu sınırını oluşturur.¹ Filistin'in bugünkü coğrafi sınırları Britanya ile Fransa tarafından 1922-1923 tarihlerinde Balfour Deklarasyonu ile oluşturulmuştur. Filistin'in sınırları 27.009 kilometre kare olarak hesaplanmıştır. Filistin kavramı Osmanlı Devleti'nin son döneminde herhangi vilayet ismi olarak kullanılmamıştır. Bugün kullanılan Filistin toprakları 1938 yılında yapılan ayaklanmada Güney Suriye olarak kullanılmıştır. Çünkü burası Suriye'nin bir parçasını teşkil etmiş ve coğrafi açıdan Suriye'nin güneybatısıyla organik bir bağlantısının olması sebebiyle herhangi bir engelle karşılanmamıştır. Lakin Batılı sömürgeciler burayı daha sonra oluşacak bir tampon devlete yani İsrail'e teslim etmek üzere Suriye'den ayırmış ve Suriye'nin sınırlarını yeniden çizmişlerdir.²

Kudüs ise Filistin'in orta bölgesinde yer alan bir şehirdir. Şehrin konumu Akdeniz'in doğusunda sıralı dağları takip ederek hafif batı yönüne meyillidir. Kudüs şehrinin stratejik bir konuma sahip olması, yüksek bir tümseğin üzerinde bulunması ve dağların tepesinde kurulmasından dolayı önem arz etmiştir. Eski zamanlarda çöl olan Kudüs, doğu, batı ve güneyden vadilerle çevrilmiştir. Doğudaki Ürdün Vadisi ile batıdaki Akdeniz'e dökülen akarsuların bol olduğu bir bölgede yer almıştır. Bu konumu nedeniyle ulaşım ve ticaret için merkezi bir konumda bulunmuştur.³ Kudüs Lut Gölüne yirmi dört, Akdeniz'e elli iki kilometre mesafede bulunur ve deniz seviyesinden yüksekliği Harem-i Şerif'te yedi yüz kırk yedi metredir.

Şehrin tarihi oldukça eski olup, bilinen en eski belgeleri Mısır metinlerinden oluşmuştur. Batı dillerindeki adı Jerusalem olan Kudüs, kutsallığını yansıtan bir isimdir.

¹M. Lütfullah Karaman, “Filistin, Akdeniz'in Güneydoğu Ucunda, Asya ile Afrika Arasında Köprü Konumunda Bulunan Tarihî Bölge”, İslam Ansiklopedisi, Cilt. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara 1996, s.89

²Abdulfettah el-Awaisi, “Mescid-i Aksa'nın Özgürlüğü İçin Stratejik Planlama”, (İstanbul: Aşına Yayınları, 2023) s. 102-104

³<https://www.mirasimiz.org.tr/kudus-cografyasi>.

Müslümanlar ise şehre “bereket, mübarek, ardülmübarek, anlamına gelen Kuds”⁴ adını vermiştir.

Kudüs, Osmanlı Devleti’nin Yavuz Sultan Selim’in fethiyle Şerif adını verdiği kutsal bir şehirdir ve Osmanlı padişahları döneminde devlet için büyük önem taşımıştır. Kanuni Sultan Süleyman, IV. Murat, Sultan Abdulmecid, Sultan Abdülaziz ve II. Abdulhamid gibi padişahlar, Kudüs-ü Şerif için pek çok hizmette bulunmuşlardır. Osmanlılar, Kudüs’ü 1917’ İngilizler tarafından işgal edilene kadar dört asırdan fazla süre yönetmiştir.

Filistin toprakları tarih boyunca farklı devletlerin egemenliği altında yer almış, lakin Osmanlı egemenliği altında bulunduğu zaman diliminde en refah dönemini yaşamıştır. Osmanlı Devleti, Endülüs’ün çöküşü sırasında engizisyonca kaçan Yahudilerin büyük bir kısmını Kuzey Afrika, Trakya ve Batı Anadolu’ya yerleştirmesine rağmen, yabancı Yahudilerin Filistin’e yerleşme yasağını devam ettirmiştir. Bunun için Filistin’de Yahudi nüfusunun artışında dönemden döneme doğal bir şekilde iniş ve çıkışlar yaşanmıştır; ta ki 20. yüzyıla kadar devam etmiştir.⁵ Devlet tüm gücü ile Filistin’de bulunan Müslümanların huzur içinde yaşamasını sağlamıştır. Osmanlı Devleti’nin son dönemine doğru batılı devletlerin gözü bu topraklara kaymış, Osmanlı Devleti’nin egemenliği altında olan Filistin toprakları adeta kaynar kazana dönerek birçok siyasi ve askeri faaliyet alanına dönüşmüştür. İngiltere I. Dünya Savaşı sonucunda Filistin’i kendi mandasına almış ve böylelikle o topraklara istediği kişileri yerleştirmiştir. Yahudilerin toplu halde buraya yerleşmeleri bu süreçte yaşanmıştır. Theodor Herzl, birçok kere II. Abdülhamit’le görüşüp Yahudilerin Kudüs Şerif topraklarına yerleşmeleri konusunda ikna etmeye çalışsa da başarılı olamamıştır. O dönemin dünyasında varlıklarıyla istedikleri her şeyi elde edebileceklerini sanan Siyonistler, Sultana da aynı taktikle gitmişlerdir. Fakat Sultan’dan hiç beklemedikleri cevaplar almışlardır. Siyonistler, ilk defa Osmanlı hükümetine belirli bir meblağ karşılığında Kudüs Şerif topraklarını satın almak ve o topraklarda bir İsrail yurdunu kurmak için izin istemişlerdir. Siyonistler tarafından sunulan meblağ da Osmanlı

⁴<https://www.mirasimiz.org.tr/kudus-cografyasi>.

⁵Brahim Bouazi, “19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları” Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011 Yayınlanmış Doktora Tezi), s. 28.

Devleti'ne ait borçların kendileri tarafından ödeneceğini teklif etmişlerdir. Siyonistlerin lideri olan Herzl'in bu teklifi karşısında II. Abdülhamit çok sert bir tepki gösterip şu cümleleri sarf etmiştir: “Ona deyin ki bu konu hakkında bir daha başka bir adım atmasın. Ben bir karış toprağı bile onlara satmam, bu topraklar benim değil halkıma ait topraklardır. Milletim bu devleti kanlarıyla sulayarak almıştır. Bu topraklar ancak kanlarımızla geri alınır”.⁶ Theodor Herzl'in dönemin Osmanlı padişahı II. Abdülhamit ile görüşmesi ve Filistin'den toprak satın alınmasına yönelik girişimlerde bulunması Yahudilerin Siyonizm'e olan inancını arttırmıştır. Padişahın bu teklifi çok tehlikeli görmesi ve kabul etmemesiyle beraber Filistin'e yapılan göçlerin durdurulması adına bazı tedbirler alınmıştır.⁷ Siyonistler istediklerini elde edemeyince hedeflerine ulaşmanın tek bir yolunu bulmuşlardır. O da şüphesiz Osmanlının yıkılmasıyla ulaşabileceğini anlamaları olmuştur. Bunun için de onlara zorluk çıkaran II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesi olayı gerçekleştirmiştir. Osmanlı Devleti'ndeki yaşanan iç çekişmeler Siyonistlerin de katkısıyla 1909'da Sultan II. Abdülhamit'in tahttan indirilmesiyle sonuçlanmıştır.⁸

Osmanlı Devleti'nin başında bulunan II. Abdülhamit'in tahtan indirilip İttihad ve Terakki hükümetinin başa gelmesiyle birlikte Herzl hayallerine ulaşmaya başlamıştır. I. Dünya Savaşı ile birlikte dünyanın farklı yerlerine bulunan Yahudiler Kudüs Şerif topraklarına akın etmeye başlamışlardır. Kudüs Şerif'te bulunan Yahudiler daha önceleri az bir nüfusa sahip iken 1947 yılında devletlerini kurarak nüfuslarını iki katına çıkarmışlardır. Böylece Filistin'de bulunan Arap ile Yahudiler arasında günümüze kadar devam eden bir mücadele başlamıştır.

Bu kısa tarihin en önemli dönüşümü hiç şüphesiz 20. yüzyılın başlarındaki değişimde kendini göstermiştir. 1912-1919 yılları Filistin'in kaderini değiştiren yıllar olarak karşımıza çıkmıştır. Bu tarihler arasında Osmanlı Devleti'nin tüm sathında yayın

⁶Abdullah Azzam, “*Filistin İslami Direniş Hareketi Hamas*”, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2009) (çev: Ahmet Varol) s. 9.

⁷Esin Özgül, “1917 Balfour Deklarasyonu ve Filistin'e Yahudi Göçü” Balıkesir Üniversitesi, SBE, Balıkesir, 2018 (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi), s.13

⁸Ziya Polat, “Yahudilerin II. Abdülhamid Döneminde Filistin'e Göç Girişimleri ve Oliphant'ın Siyonist Koloni Talebi”, *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Mardin 2017, s.3

hayatını tüm hızı ile sürdüren dergilerden ikisi Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergisi olmuştur. Bu dergiler dönemin siyasi nabzını tutan yayınlar olarak Filistin'in toprak bütünlüğü ile ilgili yazılmış olan makaleleri içermiştir.

Biz bu çalışmaya Filistin'in toprak bütünlüğüne ait mezkûr dergilerde geçen anlatıları inceleyerek ilim dünyasına naçizane bir katkı sağlamayı hedefledik. Araştırmamızın temel kaynaklarından ilki Sırat-ı Müstakîm dergisi olmuştur. Bu dergi 26 Eylül 1908 (Hicri 30 Şaban 1326/ 14 Ağustos 1324) yılında Ebul-Ulâ Zeynel-Abidin (Mardin) ile Eşref Edip (Fergan)'ın başkanlığında yayın hayatına başlamıştır. Sırat-ı Müstakîm dergisi toplam 182 sayı olarak yayınlanmış, 183. sayısından itibaren isim değişikliği yaparak, Sebîlürreşad olarak yayın hayatına devam etmiştir. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad'ın yazı kadrosunda: Mehmed Âkif (Ersoy), Ebül 'ulâ (Mardinîzâde), İsmâil Hakkı (Bereketzâde), İsmâil Hakkı (Manastırlı), İsmail Hakkı (İzmirli), Ahmed Naim (Babanzâde), Kâmil (Tepedelenlioğlu) gibi isimler bulunmaktadır. Mehmed Âkif, "Safahât-ı Hayattan" başlığıyla ilk Safahat'ta yer alacak olan şiirleri ve "Musâhabe-i Edebiyye'leri yanında M. Ferîd Vecdî ve Muhammed Abduh'tan yaptığı çevirilerle Sırât-ı Müstakîm'in en devamlı yazarı olmuştur.⁹

Tezde ilk olarak Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinin transkribe edilmiş olan yazıları günümüz Türkçesine uyarlanmıştır. Bu konuyu daha iyi anlamak ve yorumlamak için ansiklopedi, makale, kitap ve yüksek lisans ve doktora tezlerinden faydalanmıştır. Tarihi bilgileri desteklemek ve kavrayabilmek için birinci el kaynaklara başvurulmuştur. Bu çalışmada inceleme sonucu elde edilen notlar derlenip bir sonuca ulaşılmaya çalışılmış, tümevarım metodu uygulanmıştır. Dergide konuyla ilgili makaleleri olan Eşref Edip Fergan, Hakkı Mahmut ve Abdulahad adlı yazarların yazıları mercek altına alınmıştır.

Bu araştırmanın asıl hedefi, Yahudilerin Filistin topraklarında iddia ettikleri toprak varlığına dair bulguları ortaya çıkarmak olmuştur. Dergide konuyla ilgili makaleleri olan Eşref Edip Fergan, Hakkı Mahmut ve Abdulahad adlı yazarların yazıları mercek altına alınmıştır. Asıl meramımız Yahudilerin Filistin topraklarında iddia ettikleri gibi bir toprağa sahip olmadıkları bilgisini ortaya koymak ve aynı zamanda

⁹Dergâh, "Sırat-ı Müstakim" maddesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi Yayınları, Basım Yeri, İstanbul, 1990 s.85, www.biyografi.net.

Yahudilerin Filistin topraklarında zor kullanarak kendi varlıklarını göstermeye çalıştığı bilgisini gün yüzüne çıkarıp bunları ilim dünyasına sunmaya çalışmak olmuştur.

Tezde görüleceği üzere konuyla ilgili en çok yazı ve görüş Eşref Edip Fergan'a ait olmuştur. O, konuyla ilgili olarak farklı başlıklar altında yazılar yazmış ve bütün çalışmalarında Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmeleri sonucu çıkabilecek sorunlara değinmiştir. Dönemin siyasi yüzlerinden biri olan Talat Paşa (ö.1921) her ne kadar Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmeleri gerektiği ve bunun da Filistin halkı için fayda sağlayacağı konusunda emin fikirler öne sürse de bu dönemde onun karşısında Fergan durmuş, böyle bir durumda Filistin halkının zor durumda bırakılacağı hakkında yoğun ve sert demeçler vermiştir. Zira Talat Paşa, Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşme amaçlarının kendilerine ait bir kültür merkezi oluşturma olduğuna inanmış, Fergan ise bu durumun gerçeği yansıtmadığı iddiasında bulunmuştur. Fergan'nın iddiasına göre Yahudiler, bulundukları bütün yerlerde huzursuzluk çıkarıp kendilerinden olmayan insanlara karşı yaşama hakkı tanımamışlardır. Bu sebeple de Yahudiler, Filistin'de ki Müslümanlara baskı ve zulüm uygulamışlardır.

Bu tezin konusu daha önce akademik bir çalışma ile ele alınmamış, konuya yakın yüksek lisans ile doktora tezi çalışmalar ise şunlar olarak tespit edilmiştir: *Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları*¹⁰, *1912-1925 Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisinde Yayımlanan Hristiyanlıkla ilgili Makaleler ve Tahlilleri*¹¹, *Sebil Gazetesinde Yahudilik*¹², *İsrail-Filistin Çatışması: İsrail'in Filistinlilere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim 1948-*

¹⁰Anbar, Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları, s.6.

¹¹Aslı Kahraman, (1912-1925) Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisinde Yayımlanan Hristiyanlıkla İlgili Makaleler ve Tahlilleri, Çukurova Üniversitesi, SBE, Adana, 2009 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) s.10.

¹²İbrahim Hakkı Eroğul, Sebil Gazetesinde Yahudilik, Yüzüncü Yıl Üniversitesi, SBE, Van, 2019 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) s.1.

2008¹³, 1908-1924 Yılları Arasında Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Hindistan ile İlgili Çıkan Haberler¹⁴

1. Araştırmanın Konusu ve Önemi

Araştırmamızın konusu Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad dergilerinde 1912-1919 yılları arasında yayınlanan makalelerde genelde Filistin ve Kudüs Şerif hakkındaki yazıların incelenmesidir. Filistin coğrafi konum olarak stratejik bir öneme sahip iken, Kudüs Şerif üç büyük semavi dinin müntesipleri tarafından kutsal görülmüştür. Bu coğrafyanın önemine değinen Filistinli yazar Abd al-Fattah El-Awaisi (Al-Maqdisi) şunları söylemektedir: “*Beytülmağdis genelde dünyanın, özelde ise Doğu İslam ülkelerinin kalbinde yer almaktadır. Üç kıtanın, diğer bir deyişle Afrika, Asya ve Avrupa’nın kesiştiği noktada yer almaktadır.*”¹⁵ Bu bölgenin, tarihi, kültürel, dini ve stratejik önemi, tarih boyunca savaşlara maruz kalmasını da beraberinde getirmiştir. Selahattin Eyyubinin Kudüs’ü fethetmesinden (1187) Osmanlı’nın yıkılışına (1923) değin Müslümanların hâkimiyeti altında olan Filistin ve Kudüs Şerif genel olarak sükûnet içinde varlığını sürdürmüştür. Osmanlı’nın yıkılış sürecinde 1917 yılında İngiltere’nin egemenliğine giren bu kutsal topraklar yeniden kargaşa ve istilalar ile karşı karşıya kalmıştır. İngilizler, Amerikalılar ve Avrupalıların desteği ile 1948 yılında Siyonistler Filistin’de İsrail adında küçük bir devlet kurmuştur. Ancak bu devlet yayılma ve işgal politikalarını benimsemiştir. Böylece Filistin toprakları ve Kudüs Şerif bir asırdan uzun süre iç savaşlar ve işgallere düşer kalmıştır. Biz de bu çalışmada günümüzde de varlığını sürdüren Siyonist işgalin tarihi serüvenine ışık tutan Sırat-ı Müstakim ve Sebülürreşad dergilerinde yer alan makaleleri incelemeye çalıştık. Bu dergilerde yer alan konuyla ilgili yazıların tarihi bir vesika niteliği taşıması araştırmamızı oldukça önemli kılmıştır. 1948 yılında resmi olarak başlayan bu işgalin günümüzde de devam

¹³Zafer Balpınar, İsrail-Filistin Çatışması: İsrailin Filistinlilere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim (1948-2008), Marmara Üniversitesi, SBE, İstanbul, 2011 (Yayınlanmış Doktora Tezi) s.5.

¹⁴Yılmaz Gül, 1908-1924 Yılları Arasında Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Hindistan ile İlgili Çıkan Haberler, İnönü Üniversitesi, SBE, Malatya, 2019 (Yayınlanmış Doktora Tezi) s.5.

¹⁵Abd al-Fattah El-Awaisi (Al-Maqdisi): ‘Yeni Bir Jeopolitik, Teori Beytülmağdis Bereket Daireleri Teorisi’ (İstanbul: Beytülmağdis Çalışmaları Vakfı, İHH İnsani Yardım Vakfı, 2016) (çev: Emine Nur Kafalı, Kübra Arslan, Kübra Türk) s. 29-30.

etmesi ve uluslararası pek çok platformda farklı yönleriyle tartışılıyor olması da çalışmamızın önemini artıran başka bir faktör olarak dikkat çekmektedir.

2. Araştırmanın Kapsam ve Metodu

Araştırmamız Filistin ve Kudüs Şerif'in yakın tarihine dairdir. Ancak çalışmamız bu toprakların yakın tarihini bütün yönleriyle ele almamıştır. Aksine Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad dergilerinde 1912-1918 yılları arasında Kudüs Şerif ve Filistin toprakları hakkındaki yazıların incelenmesi ile sınırlı olmuştur.

Araştırma, giriş, birinci bölüm, ikinci bölüm ve sonuç kısımlarından meydana gelmiştir. Giriş bölümünde konunun amacı, önemi, kapsamı ve araştırma metoduna yer verilmiştir.

Birinci bölümde öncelikle Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad dergilerinin tarihçesine ve önemine kısaca değinilmiştir. Daha sonra Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad dergilerinde konumuza ilgili makale yayımlayan yazarların hayatları hakkında özet bilgi verilmiştir. Müteakiben Filistin ve Kudüs Şerif'in Siyonistler tarafından işgal edilmesinin tarihi sürecine değinilmiştir.

Araştırmanın ikinci bölümünde Sırat-ı Müstakim ve Sebîlürreşad dergilerinde Filistin ve Kudüs Şerif ile ilgili 1912-1919 yılları arasında yayımlanan yazılar incelenmiştir. Bu bağlamda bu topraklara Yahudilerin yerleştirilmesinin, insani, ahlaki, tarihi ve hukuki açıdan inceleyen makaleler tetkik edilmiştir. Bunun yanı sıra bu coğrafya hakkında Yahudilerin istekleri, Siyonizm'in faaliyetleri, Müslüman ve Hristiyanların bu topraklardaki konumu ve durumunu konu edinen makaleler de etüt edilmiştir. Araştırmanın sonuç kısmında ise çalışma sonucunda elde edilen bilgi ve bulgulara yer verilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

SIRAT-I MÜSTAKİM VE SEBİLÜRREŞAD DERGİLERİ VE ÖNEMİ

1.1. Sırat-ı Müstakim Dergisi ve Önemi

Sırat-ı Müstakim dergisi 14 Ağustos 1324 (27 Ağustos 1908) tarihinde Din, Felsefe, Edebiyat ve Hukuk konularını ihtiva eden haftalık bir dergi olarak yayın hayatına başlamıştır. Sırat-ı Müstakim dergisinin kurucuları Ebul-Ulâ Zeynel-Abidin (Mardin)¹⁶ ve Eşref Edip Fergan'dır. Başlangıçta derginin sorumlu müdürü Ebü'l 'ulâ Zeynelâbidin iken, Zeynelâbidin'in önce milletvekili, daha sonra öğretmen olmasından ötürü Zeynelâbidin bu görevi Eşref Edip Fergan'a devretmiştir. Dergi yayın hayatına başladıktan yaklaşık üç yıl sonra, bir yanlış anlaşılardan dolayı devlet eliyle bir süreliğine kapatılmıştır. Ancak daha sonra durumun anlaşılmasıyla yayın hayatına devam etmiştir. Derginin bu süreci hakkında Bulut¹⁷ şu bilgileri vermektedir: *"II. Meşrutiyet döneminin en mühim dergilerden olan Sırat-ı Müstakim yayın hayatına resmî olarak sadece bir kere, 1911 Mayıs'ında örfi idare tarafından kapatıldı."*¹⁸ Efe¹⁹ ise derginin tarihi hakkında daha detaylı ve teknik bilgiler vermekte ve konu hakkında şu açıklamaları yapmaktadır. *"14 Ağustos 1324'te (27 Ağustos 1908) Sırât-ı Müstakîm adıyla yayın hayatına başlamıştır. Kurucuları Ebül'ulâ Zeynelâbidin (Ebül 'ulâ Mardin) ve H. Eşref Edip'tir (Fergan). 11 Temmuz 1324 olan tesis tarihi 43. sayıdan itibaren II. Meşrutiyet'in ilân tarihi olan 10 Temmuz 1324 (23 Temmuz 1908) şeklinde değiştirilmiştir. Başlık klişesinin altındaki, "Din, felsefe, edebiyat, hukuk ve ulûmdan bâhis haftalık gazetedir" ibaresine 50. sayıdan itibaren, "Siyasiyattan ve bilhassa gerek siyasî ve gerek içtimâî ve medenî ahval ve şuûn-i İslâmiyye'den bahseder" ifadesi eklenmiştir. Başlangıçta sorumlu müdürü olarak görünen Ebül 'ulâ Zeynelâbidin önce milletvekili, ardından müderris olunca I. cildin sonlarından itibaren dergiden ayrılmış,*

¹⁶Mehmet Birekul, "Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Özelinde Türkiye'de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü" Selçuk Üniversitesi SBÜ, Konya (Yayınlanmış Doktora Tezi) s.223.

¹⁷ Ekrem Bulut

¹⁸Ekrem Bulut, "Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayımlanan Makaleler Bağlamında Son Dönem Osmanlı Medreseleri ve Islah-ı Medaris Hakkındaki Düşünceler", Sakarya Üniversitesi SBE, Sakarya, 2011 (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi) s.17.

¹⁹ Âdem Efe

*derginin teknik yükü ve sorumluluğu tamamen Eşref Edip'in üzerinde kalmıştır. İspartalı Hakkı'nın "Âkif ve Safahat" başlıklı yazısındaki bir bölümün yanlış anlaşılmasıyla örfî idare tarafından süresiz kapatılma kararı verilmiş, ancak kısa sürede durum anlaşıldığından aksama olmadan yayımını sürdürmüştür''.*²⁰

Sırat-ı Müstakim dergisi, Türkçülük, İslâmcılık ve Batıcılık fikirlerini benimseyen farklı düşünürlerin fikirlerine yer vermiştir. Bu açıdan bu düşünceleri savunan yazarların makalelerini yayımlamıştır. Bununla beraber Osmanlı Türkiye'sinde İslâmcılık akımının sözcülüğünü yapmış bir yayım organı görevini de görmüştür.²¹

Osmanlı Devleti'nin II. Meşrutiyet Döneminde (1908-1920) birçok gazete ve dergi yayım hayatına başlamıştır. Bu yayım organları içerisinde Sırat-ı Müstakîm ve Sebilürreşad dergileri yayım politikaları, uzun bir zaman boyunca yayıma devam edebilme ve güçlü yazar kadrosu özelliklerinden ötürü en dikkat çeken dergiler olarak ön plana çıkmıştır. Bu dergilerin diğer bir özelliği de Osmanlı coğrafyası dışında yaşayan Türklerin gönderdiği mektupları yayımlamaları olmuştur.²²

Sırat-ı Müstakim dergisi kuruluşundan itibaren (1908) ilk 7 cildi 182. sayısına kadar bu ad ile yayım hayatını devam etmiştir. 183. sayıdan itibaren ise Sırat-ı Müstakim dergisinin ismi Sebilürreşad olarak değiştirilmiş ve 1925 yılına kadar Sebilürreşad adıyla varlığını sürdürmüştür.

1.2. Sebilürreşad Dergisi ve Önemi

Sebilürreşad dergisi, İslamcılık fikrini yaymak için 1908 tarihinde Mehmet Akif Ersoy'un desteği ile Eşref Edip Fergan öncülüğünde *Sırat-ı Müstakim* adıyla başlayıp 8 Mart 1912 tarihinden itibaren de 183. sayısı ile beraber *Sebilürreşad* adıyla yayımına devam etmiştir.²³ II. Meşrutiyet döneminin vazgeçilmez dergilerden olan Sırat-ı Müstakim, Türkçü, İslâmcı ile Batıcı ideolojilerini özümseyen yazarların yazılarını

²⁰ A.g.e, s.251.

²¹ <https://www.edebifikir.com/dergi/sirat-i-mustakim-ve-sebilurresad-dergileri.html>.

²² Ömer Çakır, "II. Meşrutiyet Dönemi'nde Sırat-ı Müstakîm ve Sebilürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar", Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Çankırı, 2010, s. 237.

²³ https://www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=information/information&information_id=1.

yayımlamakla birlikte son tahlilde Osmanlı Türkiye'sinde İslâmcılık akımının sözcülüğünü ele almış bir yayın organı görevini üstlenmiştir.²⁴

Sırat-ı Müstakim dergisi isim değişikliğine gitmesinin nedeni hakkında 182. sayısında “*Aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere Sebîlürreşad unvanı altında intişar edecektir*” açıklamasını yapmıştır. Ancak Sebîlürreşâd ismini almasının sebebi ile ilgili bazı mülahazalar söz konusudur. Buna göre Kur'an'daki “*اتبعون اهدكم سبيل الرشاد*”²⁵ âyetinden ilhamla ve Said Halim Paşa'nın teklifiyle bu ismi aldığı ifade edilmiştir. Bu ismin imtiyazını öncelikle Tâhirü'l-mevlevî'nin aldığı, Mehmet Akif Ersoy'un ricasıyla da ondan devralındığı ifade edilmiştir.²⁶ âyetine mutakiben hem de “*Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık mecmûa-i İslâmiyye'dir*”²⁷ ifadeli başlıklara yer verilmiştir. Sırat-ı Müstakim dergisinin Sebîlürreşad ismini alması süreci hakkında Suvağcı²⁸ şu bilgileri vermektedir:

“*Derginin yedi cildini tutan ilk 182 sayıdan sonra 24 Şubat 1327'de (8 Mart 1912) çıkan 183. sayıdan itibaren formatını büyük oranda koruyarak Sebîlürreşâd adıyla yayımını sürdürmüştür. İsim değişikliğiyle ilgili 182. sayıda yer alan notta, “Aynı mesleği daha etraflı bir surette takip etmek üzere Sebîlürreşâd unvanı altında intişar edecektir” açıklaması yapılmıştır. Değişiklik, Kur'an'daki “اتبعون اهدكم سبيل الرشاد” (40/38) âyetinden ilhamla ve Said Halim Paşa'nın teklifiyle gerçekleşmiştir. Ancak bu adın imtiyazını kendilerinden önce Tâhirülmevlevî almış olduğundan Mehmed Âkif'in ricasıyla ondan devralmıştır. Sebîlürreşâd âyetiyle beraber “والله يهدي من يشاء الى صراط مستقيم” âyetine (24/46) ve “Dinî, ilmî, edebî, siyasî haftalık Mecmûa-i İslâmiyye'dir” ifadesine başlık klişesinde yer verilir.”²⁹*

²⁴ Adem Suvağcı, <https://www.edebifikir.com/dergi/sirat-i-mustakim-ve-sebilurresad-dergileri.html>.

²⁵ Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut: *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, el-Mü'min 40/38, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 470.

²⁶ Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut: *Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali*, en-Nûr 24/46, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 354.

²⁷ Suvağcı, <https://www.edebifikir.com/dergi/sirat-i-mustakim-ve-sebilurresad-dergileri.html>.

²⁸ Adem Suvağcı

²⁹ A.g.e, s.251.

Sırât-ı Müstakîm'in yazar kadrosunda bulunan şahısların çoğu *Sebilürreşâd* dergisinde de yer almıştır. Bu yazarların başında, Mehmet Akif Ersoy, Ömer Rıza Doğrul, Said Halim Paşa, Elmalılı Hamdi Yazır, Eşref Edip Fergan gelmektedir. Mehmet Akif Ersoy bu dergide “*Âsım*” ve “*Berlin Hâtıraları*” adlı yazılarını yayımlamıştır. Mehmed Âkif derginin 309. sayısından itibaren önce “*sermuharrire*”, ardından “*başmuharrire*” ifadeleriyle *Sebilürreşâd*'ın logosunda yer almıştır. Sırât-ı Müstakim ve *Sebilürreşâd* mecmuaları toplamında bin sayıya yakın yayınlarıyla belki tarihin en hareketli, sosyal-siyasi değişimin en hızlı geliştiği yarım asrı aşan bir zamanın şahitliğini yapmıştır.³⁰

Sebilürreşâd dergisini dönemin dergilerinden ayırt eden ve onları üstün kılan pek çok özelliği bulunmakatadır. Bunlardan birisi İslâm coğrafyasının geneline hitap etme vasfıdır. Yine İslam coğrafyası dışında kalan Müslüman okur kitlesine sahip olması dönemin koşulları dikkate alındığında bu derginin meziyetlerinden birisi olarak dikkat çekmektedir. Bu bağlamda Anadolu başta olmak üzere, Mısır, Hindistan, Balkanlar, Kuzey Afrika, Rusya, Japonya, Çin ve İngiltere de yaşayan Müslümanlar indinde maruf olduğunu belirtmekte yarar vardır. *Sebilürreşâd* dergisinin önem arz eden özelliklerinden birisi de güçlü yazar kadrosudur. Birekul³¹ bu yazarlardan bazılarına şu ifadelerle değinmiştir.

“*Sırât-ı Müstakîm*'in yazar kadrosu *Sebilürreşâd* döneminde de büyük oranda dergide yer almıştır. Bunlara düzenli olarak yazmaya başlayan Ömer Rıza (Doğrul), Elmalılı Hamdi (Yazır), Eşref Edip gibi isimler katılmıştır. Mehmed Âkif “*Âsım*” ve “*Berlin Hatıraları*”nı yayımlamış, edebiyat yazıları ve çevirilerine devam etmiş, *Kur’ân-ı Kerîm*'den yaptığı meâl ve tefsir çalışmalarına yer vermiştir. Derginin fikir babası Mehmed Âkif'in adı 309. sayıdan itibaren (20 Ağustos 1330-2 Eylül 1914) önce “*sermuharrire*”, ardından “*başmuharrire*” ifadeleriyle *Sebilürreşâd*'ın logosunda yer almıştır.”³²

³⁰Birekul, “Sırât-ı Müstakim ve *Sebilürreşâd* Dergileri Özelinde Türkiye’de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü”, s.223.

³¹Mehmet Birekul

³²A.g.e, s.251.

Sebilürreşâd dergisi Osmanlının yıkılışı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş dönemlerinde yayım hayatını sürdürmüştür. Bu zaman diliminde dünya tarihinin en önemli savaşlarından biri olan I. Dünya Savaşı vuku bulmuştur. Gerek Osmanlı Devleti'ndeki hareketlilik gerekse de dünyadaki olağan gelişmeler derginin muhtvasına da yansımıştır. Bu duruma binaen dergide yer alan konular çok çeşitli olmak yanında farklılık arz etmiştir. Bu da doğal olarak içerik bakımından derginin zenginleşmesini sağlamıştır. Anadolu ve İslam coğrafyasının işgallere maruz kaldığı bu zaman zarfında bir kurtuluş reçetesi olarak ortaya çıkan İslamcılık düşüncesinin önemli temsilcilerinden biri olan Mehmet Akif Ersoy Sebilürreşâd'ın başyazarıdır. Cumhuriyeti savunan Mehmet Akif Ersoy Anadolunun bağımsızlığını müdafaa eden ve faaliyetlerini bu yönde gerçekleştiren Millî Mücadele'ye büyük destek vermiştir. Bu bağlamda Mehmet Akif Ersoy derginin kurucularından biri olan Fergan ile birlikte Anadolu'nun değişik şehirlerine giderek millî şuuru uyandırmak için vaazlar vermiştir. Bu durum doğal olarak başyazarlık görevini üstlendiği Sebilürreşâd dergisinin yayın politikasını da doğrudan etkilemiştir. Bu bağlamda Sebilürreşâd dergisi Kastamonu ve Kayseri'de halkın milli mücadeleye olan desteğini yükseltmek için birer sayfalık ekler olarak dağıtılmıştır. Yine Mehmet Akif Ersoy'un Kastamonu Nasrullah Camiinde Sevr Antlaşması'nın nasıl bir felâket olduğunu anlatan vaazı Sebilürreşâd dergisinin 464. Sayısında yer bulmuştur. Sebilürreşâdın Millî Mücadele dönemindeki yayın politikası hakkında Birekul şu bilgileri vermektedir: *“Dergi, Millî Mücadele'ye büyük destek vermiş, Kastamonu ve Kayseri'de halkın mücadele azmini yükseltmek için birer sayfalık ekler dağıtmıştır. Başyazarı ve yayımcısı Mehmed Âkif ile Eşref Edip, Anadolu'nun değişik şehirlerine giderek millî şuuru uyandırmak için vaazlar vermişlerdir.”*³³

Sebilürreşâd dergisi Mili Mücadeleyi ve Cumhuriyeti savunmakla birlikte İslamcılık tefekkürünün propagandasını da yapmıştır. Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşu sürecinde de bu pozisyonunu korumuştur. Ancak Osmanlı varisi olan Türkiye Cumhuriyeti'nin yönetim kadrosu ile İslamcılık düşüncesi inkılâplar ile beraber ayrıştılar. Zira yeni yönetim seküler olmak yanında ümmetçilik yerine ırkı merkeze alan bir yaklaşım sergilerken Sebilürreşâd'ın yayın politikası dini ve ümmetçiliği merkeze almaktaydı. Birekul Sebilürreşâdın bu tutumunu şöyle açıklamaktadır:

³³ A.g.e, s.251.

“1908-1925 arasında, fikrî ve siyasî açıdan oldukça çalkantılı geçen on yedi yıllık süre içinde yayımını gerçekleştiren Sebîlürreşâd dergisi, meşrutiyet ve meşveret tartışmalarının sürdüğü bir ortamda meşrutiyeti savunmuş, ayet ve hadislerden nakillerle bu rejimin İslâmiyet’e uygunluğunu açıklamaya çalışmıştır. Dergi, eşitlik, kardeşlik, birlik ve kuvvet hazırlamak gibi hususlarda teşvik edici bir tutum sergilemiş, aynı zamanda kavmiyetçilik düşüncesiyle mücadele etmiştir. Bu süreçte dergi, toplumsal ve siyasal konularda İslam’ın öğretilerine uygun bir perspektif sunarak, toplumun birlik ve dayanışma içinde olmasını teşvik etmiştir.”³⁴

Ancak Sebilürreşad’ın benimsediği bu düşünceler henüz yeni kurulmuş olan Cumhuriyet rejimi için bir tehdit olarak algılanmıştır. Bu ve başkaca sebeplerden ötürü 1925 yılında yeni yönetim tarafından derginin yayını yasaklanmıştır. Birekul derginin kapatılma süreci ve nedeni hakkında şu açıklamaları yapmaktadır: “Doğu ayaklanmaları gerekçe gösterilerek çıkarılan Takrîr-i Sükûn Kanunu ile kapatılan dergiler arasında Sebîlürreşâd da yer almış, 5 Mart 1341’de (1925) 641. sayıdan sonra yayımına son vermiştir.”³⁵ Önceki ismi Sırât-ı Müstakîm olan Sebilürreşad dergisi özelde islam coğrafyasının genelde dünyanın pek çok ülkesini kargaşa ve savaşlar yaşadığı bir dönemde yayın hayatına başlamıştır. Bu dönemde siyasi ve ekonomik problemler tüm insanlık için sorun teşkil etmekteydi. Ancak İslam dünyası için bu sorunlara ilaveten itikadi sorunların da Müslümanları derinden etkilemiştir. Sebilürreşad İslam aleminde yoğun hissedilen bu problemleri gündemine alan ve çözümleri noktasında öneriler sunan makaleleri yayımlamakla da ön plana çıkmıştır. Derginin bu yönüne değinen Bulut şunları söylemektedir: “İslâm dünyasının karşılaştığı dinî, ilmî, fikrî, siyasî, iktisadi ve toplumsal problemleri dile getirmiştir. Bunlara İslâmcı entelektüel kimliğiyle ve modernist haliyle çözüm üretmeye çalışan dönemin en önemli dergilerinden biri olmuştur. İslâm dünyasının hala benzer sorunlarla iç içe olduğu düşünüldüğünde olduğu zengin fikri temeli ve birikimiyle Sırât-ı Müstakîm ve

³⁴ A.g.e, s.251.

³⁵ A.g.e, s.251.

*Sebilürreşad dergilerinin günümüzde de önemini ve güncelliğini muhafaza ettiğini söylemek gerçek dışı bir yaklaşım olarak görülmemiştir.*³⁶

1.3. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yer Alan Bazı Yazarların Biyografileri

1.3.1. Eşref Edip Fergan'nın Hayatı ve Eserleri

Eşref Edip Fergan, Türkistanlı asıllı olup 1882 senesinde Selanik'te dünyaya gelmiştir. Ebeveynleri İsmail Bey ile Nefise Hanımdır.³⁷ Albayrak, Fergan'ın ilk ve ortaokul eğitimini Serez'de tamamladığını söylemiştir. Aynı zamanda Fergan'nın küçük yaşlardan itibaren Arapça eğitimini alıp hafızlık yaptığını da ifade etmiştir. Fergan'nın Mahkeme-i Şer'iyye kâtibi olarak İstanbul'a gelip orada bir yıl boyunca çalışmasına devam ettiğinden bahsetmiştir. 1912 tarihinde Hukuk bölümünü okurken aynı zamanda medrese eğitimini de almıştır.³⁸ Kendisi son sınıftayken Ebü'l-ülâ Mardin ile tanışıp beraber Sebilürreşad dergisini çıkarmışlardır. Albayrak; Fergan ve arkadaşları sohbet amaçlı yaptıkları ihya gecelerinden birinde Mehmet Akif'le tanışma fırsatı yakalayıp onun ilminden faydalanmak amacıyla ona derginin başyazarı olmasını teklif ettiklerini ve Ersoy'un da bu teklifi kabul ettiğini ifade etmiştir. Albayrak, Fergan'ın Millî Mücadele yıllarında Şeyh Said isyanında önce suçlu bulunup tutuklandığı ve daha sonra suçsuz olduğu anlaşıp serbest bırakıldığından bahsetmiştir. Albayrak, TDV Ansiklopedisi maddesinde bu konu hakkında şu bilgilere yer vermiştir:

"Eşref Edip, Türkistanlı bir ailenin çocuğu olarak 1882 yılında Selanik'e bağlı Serez'de dünyaya gelmiştir. Babası İslam Ağa, Annesi Nefise Hanım'dır. Sibyan Mektebi ve Rüşdiye eğitimini Serez'de tamamladıktan sonra Serez Müftüsü İmadüddin Efendi'den dini bilgi ve Arapça dersleri almış, hafızlık da yapmıştır. Mahkeme-i Şer'iyye kâtibi olarak bir yıl çalıştıktan sonra İstanbul'a gelmiş ve Hukuk Mektebi'ne kaydolmuştur. Hukuk Mektebi'nin son sınıfındayken Ebü'l-ülâ Mardin ile tanışarak beraber Sebilürreşad dergisini çıkarmışlardır. Arkadaşlarıyla sohbet etmek amacıyla bir

³⁶Bulut, "Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayımlanan Makaleler Bağlamında Son Dönem Osmanlı Medreseleri ve Islah-ı Medaris Hakkındaki Düşünceler". s.23.

³⁷Âdem Efe, "Eşref Edip Fergan ve Türkiye Avrupa Adlı Makaleleri Üzerine Bazı Düşünceler", İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi ABD, Sayı 21-22, Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi, Isparta, 2009, s.126.

³⁸<https://yasamoykusu.com/biyografi/esrefedipfergan>.

araya geldikleri ihya gecelerinin birinde Mehmet Akif'le de tanışarak onu dergisinin başyazar yapmıştır. Millî Mücadele'ye yayınlarıyla katılmış olan Eşref Edip, Şeyh Sait isyanı nedeniyle suçlu bulunmuş ve İstiklal Mahkemelerinde uzun süre yargılanmış, suçsuzluğu anlaşılınca serbest bırakılmıştır."³⁹

Albayrak, Fergan'ın Millî Eğitim Bakanlığı tarafından yayımlanan İslam Ansiklopedisine karşı İslam Türk Ansiklopedisini yayımlayıp 1948 tarihinde Sebilürreşad dergisini tekrardan çıkarmaya başladığını ifade etmiştir. Aynı zamanda Fergan'ın yazdığı Kara Kitap adlı eserle ilgi sorunlar yaşadığını da değinmiştir. Fergan'ın 1971 tarihinde sağlık sorunları nedeniyle yaşamını yitirdiğini ve onun da Mehmet Akif Ersoy gibi Edirnekapı Şehitliği'ne defnedildiğini belirtmiştir. Albayrak, bu konu hakkında şu bilgilere yer vermiştir: "*Bundan sonra Eşref Edip, Millî Eğitim Bakanlığının neşrettiği İslam Ansiklopedisi'ne karşı İslam Türk Ansiklopedisi'ni neşre başlamıştır. 1948'de Sebilürreşad': yeniden çıkarmaya başlamış ve Ahmet Emin Yalman'la yaptığı yazılı münakaşalar yüzünden tekrar tutuklanmıştır. Kara Kitap adlı eseri yüzünden de sorunlar yaşayan Eşref Edip, 1971'de vefat ederek Edirnekapı Şehitliği'ne gömülmüştür*".⁴⁰

Eşref Edip Fergan, yaşamı boyunca ilmi ve fikri olmak üzere pek çok eser kaleme almıştır. Onun kaleme aldığı eserlerden bazıları şunlardır: “*Sebilirreşad ve Sırat-ı Müstakim dergilerinden başka Tevhid-i Efkâr, Yeni Sabah, Millet, Diyanet, Yeni Asya gibi gazete ve mecmualarda yazıları yayımlanan Eşref Edip'in başlıca eserleri şunlardır. Mehmet Akif Hayat Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yanları (I-II, İstanbul 1938-1939), Pembe Kitap: Teyfik Fikret'i Beş Cepheden Kırk Muharririn Tenkitleri (İstanbul 1943). Mukaddesatına Nasıl Saldırdılar? (İstanbul 1967).*” Fergan, "Ebulûlâ Bey'le Beraber Nasıl Çalıştık?"⁴¹

³⁹Sadık Albayrak, “Eşref Edip Fergan”, İslam Ansiklopedisi, Cilt.11, Türkiye Diyanet Vakfı, Ankara 1995, s.473-474, bagcilar.bel.tr.

⁴⁰A.g.e, s. 473-474.

⁴¹A.g.e, s. 473-474.

1.3.2. Ali Rıza Seyfi'nin Hayatı ve Eserleri

Sadeddin Nüzhet Ergun, Ali Rıza Seyfi'nin hayatı ve eserleri hakkında bazı malumatlara değinmiştir. Ergun, Ali Rıza Seyfi'nin 1879/1880 yılları arasında İstanbul'da doğduğu bilgisine yer vermiştir. Ergun, Seyfi İstanbul'da eğitim hayatına devam ederken sadece İstanbul'da kalmayıp farklı yerlerde de bulunduğuna dair bilgi vermiştir. Ergun, Seyfi'nin 1906 tarihinde Erkan'ı Harbiye-i Bahriye Dairesi'nin tercüme odasının fen şubesine tayin edildiğini ve (1922-1923) yılları arasında Matbuat Umum Müdürlüğünde İngilizce mütercimi olarak çalışmaya başladığı hakkında bilgilere yer vermiştir. Ergun'nun yapmış olduğu çalışmalarda Seyfi'nin 60 yıl süren yazı yaşamında ki ilk çalışması Resimli Gazete dergisinde '*Kutb-ı Şimali Keşfiyatı*' başlıklı bir çalışmaya yer verdiği bilgisine değinmiştir. Ali Rıza Seyfi'nin yapmış olduğu bazı çalışmalar şunlardır: "*Muharebat-ı Bahriye-i Osmaniye, Turgut Reis, Kemal Reis ve Baba Oruç, Hayat-ı Alüde, Çanakkale Boğazı ve Civarı, Yeni Âlem-i İslam, Kılıç Dini, Muazzez Vatana, Terbiye-i Ameliye, Gazi ve İnkılâp, İskitler ve İskitler Hakkında Herodot'un Verdiği Bilgiler, Tarzan, Deli Aslan, Akdeniz Kaplanları, Türkiye ve Kırım Harbi adlı birçok eserlere yer vermiştir*".⁴²

Ali Rıza Seyfi'nin bu çalışmaları ilim dünyasında önem arz etmektedir. Bizler de araştırmamızda Seyfi'nin "*Kılıç Dini*" diye isimlendirdiği bu çalışmayı tezde önemli bir başlık adı altında ele aldık. Bu başlıkta üç kutsal din ile ilgili (Yahudilik, Hristiyanlık ve İslamiyet) karşılaştırmalarını yaparak bir değerlendirmede bulunduk.

1.4. Filistin Kavramı, Coğrafi Sınırları ve Kısa Tarihi Süreci

Filistin devleti, adını M.Ö. 12. yüzyılda Kavimler Göçü öncesinde deniz yoluyla bu topraklara ulaşan Filistler'den almıştır. Filistin coğrafi konum olarak Akdeniz'in güneydoğu ucunda, Asya ile Afrika arasında köprü konumunda bulunan tarihi bir bölge olma özelliğini taşımaktadır.⁴³ Filistler, M.Ö. 12. yüzyılda Girit'ten veya Güney Anadolu kıyılarından bugünkü Filistin kıyılarına göç etmişlerdir. Bunlar, buraların yerli

⁴²Sadeddin Nüzhet Ergun, Türk Şairleri, Osman Yıldız, "Ali Rıza Seyfi (Seyfioğlu) Hayatı ve Eserleri", Erciyes Üniversitesi, SBE, Kayseri, 2002, (Yayınlanmamış Doktora Tezi), s. 141-146, teis.yesevi.edu.tr.

⁴³Mohammed A.M Yasin, "XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siyonistlerin Filistin'e Yerleşmelerinin Engellenmesi" Journal of IslamicJerusalem Studies, Cilt 19, Sayı 3, İstanbul 2019, s. 318.

halkı sayılmışlardır. Batısı Akdeniz ve doğusu Şeria Nehri olan bölgeye, bu sebepten Filistler'in ülkesi manasına gelen Philistina denilmiştir. Bu bölgeye Yunan ve Makedonya hâkimiyetinden sonra Palestina adı verilmiştir. Filistin ismi, bölgenin İslam hâkimiyetine geçişine kadar kullanılmış, İslâm'ın ilk devirlerinden Osmanlı Devleti'nin son zamanlarına kadar, Filistin olarak adlandırılan bölge, Bilâdü's-Şâm, Hıttâ-i Şâm veya Arz-ı Şâm denilen arazinin bir parçası olarak kabul edilmiş, idarî bir birim olarak Filistin ismi kullanılmamıştır. Bölgenin 19. yüzyılın ortalarından itibaren, dünya devletlerinin ilgisini çekmesi ve siyasi olarak önem kazanmasından sonra, batılı devletler tarafından tekrar "Filistin" ismi kullanılmaya başlanmıştır.⁴⁴ Filistin bölgesi tarih boyunca pek çok kavmin istilasına uğramış ve bu istilalar sonucunda birçok millet oraya yerleşmiştir.

Filistin coğrafyası, Arap bölgesinde yer alıp stratejik bir öneme sahiptir. Filistin toprakları, üç semavi din (İslamiyet, Yahudilik ve Hristiyanlık) için de önem arz etmiştir. Hayrettin Karaman “arz-ı mev ‘ûd” ve “arz-ı mukaddes” olarak adlandırılan bu bölge ile ilgili şu bilgileri verir:

“Adını, milâttan önce XII. yüzyılda Kavimler göçü öncesinde deniz yoluyla buraya gelen Filistler'den alır. Tarih öncesi devirlerden itibaren çeşitli kavimlerin göçlerle gelip yerleşmesine ve bunlara karşı harekete geçen başka üstün güçlerin pek çok istilâ ve fetihlerine mâruz kalmıştır. Bu durumun başta gelen iki önemli sebebi, bölgenin Arap coğrafyası içinde sahip bulunduğu zengin ve stratejik tabiatla üç büyük ilâhî dinin gerek doğuş gerekse gelişmesinde oynadığı önemli rol ve içinde barındırdığı kutsal yerler (belki de bu sebeple bölgenin bir başka adı da “arz-ı mev ‘ûd” veya “arz-ı mukaddes”tir) şeklinde özetlenebilir.”⁴⁵

Filistin toprakları, tarih boyunca birçok istilaya maruz kalmıştır. Bu sebeple Filistin topraklarının siyasi haritasında sürekli değişiklikler yaşanmıştır. Filistin için kesin bir sınır çizgisi belirlemek zor olmakla birlikte Armaoğlu'nun (1924-1988) tanımında şu bilgiler yer almıştır:

⁴⁴Bouazi, “19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları”, s.15-16.

⁴⁵M. Lütfullah Karaman, “Filistin, Akdeniz’in Güneydoğu Ucunda, Asya ile Afrika Arasında Köprü Konumunda Bulunan Tarihî Bölge”, İslam Ansiklopedisi, Cilt. 13, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları Ankara 1996, s.89-100.

*“Filistin denen topraklar esas itibariyle, Suriye ile Mısır ve Akdeniz ile Şeria nehri arasında kalan topraklardır. Şeria nehrinin döküldüğü ölüdeniz de (Lut gölü) Filistin’in doğu sınırına dâhildir. Bu sınırlar içinde de Filistin toprakları coğrafi bakımdan Akdeniz kıyı şeridi, kuzeyden güneye doğru uzanan dağ silsilesinin bulunduğu ortadaki yayla bölümü ve en doğuda da Şeria vadisi olmak üzere üç parçaya ayrılır. Bu üç parçalı coğrafi ayırım hemen bütün kaynaklarca benimsenmiştir. Ortada ki dağlık kesim veya yüksek yaylalar kısmı, genellikle kuzeyden güneye olmak üzere, Safed ve Nazareth (Nâsıra) şehirleri ile Tabor dağının bulunduğu Galilee (Celîle) bölgesi; ortada, Nablus şehrinin bulunduğu ve batıda Kermil dağına kadar uzanan Samaria (Sâmiriye) bölgesi; daha güneyde, Şeria nehrinin Ölüdeniz’e döküldüğü yerden başlayıp Kudüs, Beytlehem (Beytülahm) ve Hebron (Halilürrahman) şehirlerinin [içinde] bulunduğu Judea (Yahudiye) bölgesi ve daha güneyde de Beersheba (Bi’rüssebi’) şehrinin bulunduğu Necef çölü olmak üzere dört kısma ayrılır”.*⁴⁶

1.5. Filistin’in Osmanlı Devleti Yönetiminde Kalma Süreci

Filistin toprakları tarih boyunca Osmanlı Devleti dâhil birçok millete ev sahipliği yapmıştır. Karaman, Filistin Devleti’nin tamamen egemenlik altına alınmasının Kanûnî Sultan Süleyman döneminde gerçekleştiğini dile getirmiştir. Buranın, Kanûnî Sultan Süleyman döneminde mukaddes yerleri korumak için Kudüs’te Müslümanların “Harem” veya “Eski Şehir” olarak adlandırdıkları 868 dönümlük kısmın etrafındaki duvarları yeniden inşa edildiğini söylemiştir. Karaman, Hz. Dâvûd’un türbesiyle Kubbetü’s-Sahra’nın duvarları ve kapısı yenilenerek süslemelerle zenginleştirildiği hakkında genel bir değerlendirmede bulunmuştur. Çünkü Filistin toprakları Osmanlı Devleti’nin, egemenliğinde olmasına rağmen bazen iç ve dış badireler atlatmıştır. Buna rağmen Osmanlı Devleti Filistin ve çevresini I. Dünya Savaşı’nın bitimine kadar ellerinde tutmaya çalıştığını ifade etmiştir. Yazar, Osmanlı döneminde Arz-ı Filistin denilen bölgenin idarî bakımdan Şam bölgesine bağlı Kudüs, Gazze, Nablus ve Safed sancaklarına ayrıldığını, bunların dışında doğrudan eyalet merkezine bağlı emirliklerin varlığından da bahsetmiştir. Merkezî idarenin zayıf olduğu zamanlarda genellikle Akkâ’yı merkez edinen Emîrlerin ayaklanıp idareyi ellerine

⁴⁶Fahir Armaoğlu, “Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988)”, academia.edu, İstanbul, 2017. s.15.

aldıkları konusuna değinmiştir. Yazar, bunların en ünlülerinin Manoğlu Fahreddin ile (ö. 1635) Zâhir el-Ömer'in (ö. 1782) olduğu konusunda bilgilere yer vermiştir. Napolyon Bonapart 1799'da Mısır'ı ve Yafa'yı işgal ederek Akkâ'yı kuşatıp Safed ve Nâsıra'ya kadar ilerlemişse de Cezzâr Ahmed Paşa karşısında tutunamayıp çekilmeye mecbur kalmıştır. Yazar, Filistin'in Osmanlı devleti döneminde demografik yapısında yine önceden olduğu gibi Müslüman Arapların en büyük oranı teşkil ettiği ve bu durumun daima böyle kaldığını belirtmiştir. Yazar, 1880 tarihinde nüfusun %87'sinin, 1890'da %85'inin, 1914'te %83'ünün Müslüman olduğunu söylemiştir. Yazar, nüfus kayıtlarında ayrıca gösterilmeyen düşük orandaki Şîi ve Dürzîler'in varlığına rağmen Müslümanların büyük çoğunluğunun Sünnî olduğu ve nüfusun temelini teşkil eden bu insanların ekonomik hayatlarının da tarıma dayandığı bilgisine yer vermiştir.⁴⁷

1.6. Siyonizm'in Osmanlı Serüveni

Siyonizm, adını Kudüs'ün en yüksek tepesi olan Siyon'dan almıştır.⁴⁸ Siyonizm'in siyasi başlangıcı ise Theodor Herzl ile başlamıştır. Herzl doktrinini 1882'den itibaren Viyana'da oluşturmaya başlamıştır.⁴⁹ Bir Yahudi yerleşkesini kurma fikrini ortaya atan ve Siyonizm Hareketi'ni başlatan Herzl bunu oluşturmak için çok çaba göstermiştir. 1896 senesinde Theodor Herzl yayınladığı “*Der Judenstaat*” adlı eserinde bu tasarının ayrıntılarından söz etmiştir.⁵⁰ Siyonizm'in kelime anlamı için bazı tanımlar yapılmıştır. Kelime kökü “Siyon” sözcüğüne dayanan Siyonizm, bir kavram olarak Yahudi halkının “tarihî yurtlarına dönüşü” anlamında kullanılmıştır. Bundan dolayı Siyonizm, Filistin'de bir Yahudi Devleti kurmayı kendisine hedef olarak tayin eden siyasî hareketi işaret etmektedir.⁵¹ Eldar Hasanoğlu Siyonizmi, Yahudiler arasında 19. yüzyıl ile gün yüzüne çıkan ve bu inancı paylaştanların ilk yurtları saydıkları Filistin'de özgür bir devletin temellerini oluşturmayı hedefleyen ideoloji ve milliyetçi akımına verilen bir isim olarak tanımlamıştır.⁵² Rusya Yahudisi Nathan Birnbaum tarafından siyasal edebiyata konulan “*Siyonizm*” kelimesi, zaman geçtikçe Yahudiler

⁴⁷Karaman, “Filistin” s.100-103.

⁴⁸Baki Adam, *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016, s. 232.

⁴⁹Roger Garaudy, *Siyonizm Dosyası*, Çev. Nezih Uzel, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017, s. 9.

⁵⁰Yasin, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siyonistlerin Filistin'e Yerleşmelerinin Engellenmesi” s. 318.

⁵¹Akif Çarkçı, “Roger Garaudy'nin Siyasi Siyonizm Hakkında ki Görüş ve Düşünceleri”, *Ortadoğu ve Göç, Sağlık Bilimleri*, Sayı 11, Kilis 7 Aralık Üniversitesi Dergisi, Kilis, 2021, s. 133.

⁵²Eldar Hasanoğlu, “Yahudiler Siyonizm'i Hristiyanlardan Mı Aldılar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, Kilis 2022, s.120.

arasında kabul görülen siyasî düşünce durumunu almıştır. Bundan dolayı Siyonizm'in asıl siyasî amacı Filistin topraklarında Yahudileri bir araya getirmek ve bu topraklarda bir Yahudi Devleti kurmak olmuştur. Bu amacın merkezi olan Filistin, bir Osmanlı toprağı olma özelliğini korumuştur. Bundan ötürü Yahudiler, 19. ve 20. yüzyıllarda “*Siyona Dönüş*” projesini hayata geçirmek için Osmanlının idarî, siyasî ve iktisadî alanlarına etki eden bir siyasî çalışmayı takip ederek, Osmanlı idarîsinde ve ekonomi hayatında hâkim konuma gelmeyi hedeflemişlerdir.⁵³

XIX. yüzyılda Doğu Avrupa ile Rusya'da yükselen antisemitizm hareketi sonucunda pek çok Yahudi kendilerine karşı yapılan baskı ve katliamlar sebebiyle Amerika ve Rusya'dan Filistin topraklarına göç etmeye başlamışlardır.⁵⁴ Osmanlı Devleti, bu durum karşısında Yahudilerin Filistin'e göç edip yerleşmesini önlemek için pek çok kanunu hayata geçirmiştir. Osmanlı Devleti'nin ve özellikle de Sultan II. Abdülhamid'in aldığı tedbirlere rağmen, Yahudiler Avrupa devletlerinin destekleriyle Filistin'e sızmayı ve göç etmeyi başarmışlardır. *Yahudilerin yoğun olarak yerleştikleri yer ise genellikle Kudüs şehri olmuştur. Kudüs'e ilk yerleşme girişimleri 1859 senesinde Kudüs surları dışında bulunan Jamin Mosha mahallesini inşa etmekle başlamıştır.*⁵⁵ 1881'den itibaren Rusya'daki Yahudilere yapılan baskı ve şiddet, Yahudiler arasında Siyonizm düşüncesinin daha da önem kazanmasına yol açmıştır. Bazı Yahudi milliyetçileri tarafından Yahudilerin Filistin topraklarına göç etmelerini örgütlemek için teşkilatlar kurulmuştur. *Bu bağlamda 1881 senesinde Rusya'da Yahudilerin Filistin'e göç etmelerini destekleyen ilk cemiyet “Hibbat Zion” (Siyon Âşıkları) adlı bir teşkilattır. Bu sebepten ötürü uygulamaya geçen örgüt Yahudilerin Filistin'e göç etmeli ve kendileri için bir yurt kurmalı çağrısında bulunmuşlardır. Böylece Rusya Yahudileri tarafından “Siyasal Siyonizm” düşüncesinin ilk tohumları ekilmiştir.*⁵⁶

Osmanlı Devleti, Yahudilerin Filistin dışında kalan başka topraklara yerleşmelerini sağlamak için çalışmalar yapmıştır. 1908 tarihinde Alliance Israelite Universelle'in araştırmalarına göre İstanbul'da 65 bin, Edirne'de 17 bin, Selanik'te 90

⁵³Taner Aslan, “Yahudilerin Filistin'e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler” *Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi*, Sayı 59, Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 2011, s.4

⁵⁴A.g.e, s. 318.

⁵⁵A.g.e, s. 318.

⁵⁶A.g.e, s. 318.

bin, İzmir’de 35 bin, Halep ve Şam’da 12’şer bin ve Bağdat’ta 45 bin Yahudi’nin yaşadığını tespit etmiştir.⁵⁷ Bu tablodan hareketle Yahudilerin Osmanlı Devleti’nin farklı vilayetlerinde muhtelif rakamlarla yerleştirildiğini söylemek mümkündür. Bu dönemde Kudüs Şerif’te bulunan Yahudi nüfusu hakkında ise Yaman şu bilgileri vermektedir: “*Yahudilerin bu dönemde Kudüs topraklarında yaşayan kişi sayısına baktığımızda ise sadece 40 bin kişi olduklarını bilgisi verilmiştir.*”⁵⁸ Bu verilerden hareketle Kudüs’de bulunan Yahudi nüfusunun dikkat çekici olmakla beraber Osmanlı’nın diğer vilayetlerdeki Yahudi nüfusuna nispeten anormal bir oran teşkil etmediği görülmektedir. Bu açıklamalara istinaden musevilerin Kudüs Şerif ve Filistin topraklarında nüfus artışına gitmesi müteakip zamanlarda peyderpey gerçekleştiği tarihi bir gerçeklik olarak açığa çıkmaktadır. Yahudilerin bu topraklarda çoğunluğa erişmesi Avrupa devletlerinden destek almaları önemli rol oynamıştır. Bunun yanı sıra Filistin’in İngiliz mandası altına girmesi ile söz konusu coğrafyada demografik yapı Yahudilerin lehine olup değişikliğe uğramıştır.

⁵⁷ Ahmet Yaman, “Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)”, *Isparta Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Isparta 2015, s.19.

⁵⁸ A.g.e, s.19.

İKİNCİ BÖLÜM

SEBİLÜRREŞAD'A GÖRE KUDSÜ ŞERİF TOPRAKLARINDA YAHUDİLERİN YER ALMA TALEPLERİ

2.1. Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif Topraklarıyla Tarihsel İlişkisi

Yüce Allah'ın (c.c) insanlara göndermiş olduğu üç büyük semavi dinden biri olan Yahudilik dininin ilk Peygamberi Hz. Musa (a.s) olmuştur. *Aşkın olanın mesajlarını insanlara iletme, aradaki irtibatı sağlama makamı olarak telakki edilen bu müessesenin Hz. Mûsa'ya Tevrat'ın verilmesiyle belirli bir sistematığe eriştiği görülmüştür.*⁵⁹ Hz. Mûsa'nın (a.s) ölümünden sonra, özellikle hahamların müdahalesi ile bu din önemli oranda tahrif edilmiştir. M.S. 7. yüzyılda İslam'ın insanlığa gönderilmesiyle bu dinin hükümleri de nesh⁶⁰ olmuştur.

Yahudilik dininin tarih boyunca müntesipleri kendilerini Yüce Allah tarafından seçildiklerine inanan İsrailoğulları olmuştur. Onların bu düşüncesi süreç içinde Yahudiliği etnisiteye dayalı bir din hüviyetine büründürmüştür. Bu inanç kökü Yahudilerin kutsal metinlerine dayanan Arz-ı Mevud'un (vad edilen topraklar) sadece kendilerine ait olduğu mülahazasını pekiştirmiştir. Nil ve Fırat arasını kapsayan Arz-ı Mevud'un Yahudiler için en önemli toprak parçası ise Kudsü Şerif'in bulunduğu bölge olmuştur. Kudsü Şerif aynı zamanda Hristiyan ve Müslümanlar tarafından da kutsal görülmüştür. Bu durum Kudsü Şerif'in sürekli savaflara maruz kalmasını beraberinde getirmiştir. Yahudilerin bu topraklara verdiği değer diğer din mensuplarından farklı olarak var olmak veya yok olmak anlamını taşımıştır. Onların bu tefekkürü tarih boyunca bu topraklarda bulunma ve elde etme çabalarını perçinlemiştir. Ancak Yahudilerin sadece kendilerine ait olduğunu düşündükleri bu toprakların gerçek sahipleri farklı milletlerin olduğu sadece İslam âlimlerinin değil bilakis batılı pek çok mütefekkirin de düşüncesidir. Nitekim Eşref Edip Fergan, Sebilürreşad dergisinde yayınlanan makalesinde Oryantalist Morris Jastrow'un (1861-1921), *Menorah Journal*

⁵⁹Eldar Hasanov, "Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler", Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi, Cilt 3, Sayı 4, Sakarya, 2014 s. 68.

⁶⁰Hükümleri kaldırılmıştır.

adlı dergide yayınlanan şu ifadelerine yer vermektedir: “*Târih nokta-i nazarından bile Filistin Yahudilerin malı değildir. Zîrâ Benî İsrâîl oraya gelmeden asırlarca evvel Filistin ahâlîsi muhtelif cemâ’atler ve kâbilelerle meskûndur. Bu kabâilin ırkı ve unsuru ekseriyetle Arab’tır.*”⁶¹ Morris Jastrow’un bu açıklamaları Filistin topraklarının gerçek sahiplerinin Araplar ve farklı milletler olduğunu göstermesi bakımında önem arz etmiştir.

20. yüzyılda Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerife yerleştirilmesi konusuna en fazla değinen mutedil batılı mütefekkirlerden biri de Morris Jastrow olmuştur. Bu durum Sebilürreşad dergisinin yazarlarından olan Eşref Edip Fergan’ın dikkatini çekmiştir. Bu nedenle Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde, Morris Jastrow’un bir makalesinin çevirisini yaparak yayınlamıştır. Fergan’ın bu yaklaşımının arka planında batılı bilim adamlarının da Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilmelerinin yanlış bir vakıa olduğuna dair düşüncelerini duyurmak olmuştur. Zira ilgili dönemde Musevileri söz konusu coğrafyaya yerleştirme hususunda dönemin mütefekkirleri arasında farklı kaanatlar ortaya çıkmıştır. Yahudiler, Filistin topraklarında hak sahibi olduklarını, bu sebeple buraya yerleşmenin doğal hakları olduğu tezini savunmuşlardır. Onların bu söylemleri Doğu İslam dünyasında kabul görmemiştir. Ancak Morris Jastrow başta olmak üzere bazı batılı bilginler onların bu iddialarını yanlış bulurken bazıları ise doğru bulmuş ve desteklemiştir. Doğu İslam dünyasının bir mütefekkiri olan Fergan, doğal olarak Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilmesini yanlış gören Amerikalı Morris Jastrow’un düşüncelerini değerli görmüştür. Bu sebeple onun konuyla ilgili düşüncelerini bir bütün olarak çevirip yayınlamıştır. Bu makalede dikkat çeken bazı pasajları orijinal haliyle aktarmanın faydalı olacağı kanaatini taşımaktayız.

1. *"Yahudileri bir millet addederek inkişâfları için Filistin'de bir Yahudi memleketi te'sîs etmek bence hem Yahudiler için pek tehlikeli hem de bütün cihânın selâmet-i dîniyyesini ihlâl edecek ve mütezelzil halde bırakacak bir harekettir."*⁶²

⁶¹Eşref Edip Fergan, “Filistin'in İstikbali ve Siyonistler”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:369, İstanbul, 1918 s.88. Mezkûr ifadeler Eşref Edip Fergan’ın çevirisidir.

⁶²Eşref Edip Fergan, “Filistin'in İstikbali ve Siyonistler”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:369, İstanbul, 1918 s.88-89.

Jastrow'un bu düşüncesine göre Yahudileri Filistin topraklarına yerleştirmek bir seçenek olsa da sonuçları itibarıyla ciddi tehlikeler barındırmaktadır. Zira Musevilerin toplu olarak bu topraklara yerleştirilmesi öncelikli olarak Yahudilerin yok olmasına zemin hazırlayabilir. 20. yüzyılın başlarında Jastrow'un dile getirdiği bu hususun halende güncelliğini koruduğu görülmektedir. Zira Yahudiler'in kendilerinden onlarca kat daha fazla Arap toplumunun içine bırakılması muhtemel bir ırklar savaşında yok olmaları anlamını taşımaktadır. Yine etrafı neredeyse tümüyle Müslümanların olduğu bir coğrafyaya Yahudilerin yerleştirilmesi olası bir dinler savaşında Yahudilerin yok olması anlamına gelmektedir. Dolayısıyla Jastrow'un bu düşüncelerini diygusal olmaktan çok öte mantıki olduğunu söylemek mümkündür.

Jastrow'un mezkûr açıklamalarında dikkat çeken diğer bir hususta Yahudilerin Filistin topraklarına yerleştirilme üç semavi dinin savaşmasına zemin hazırlayacağıdır. Onun bu düşüncesinin akli temellere dayandırdığı anlaşılmaktadır. Çünkü her üç Semavi dinin mensupları Kudüs Şerifi kutsal olarak görmektedir. Şu hâlde yahudilerin bu toprakları sahiplenmesini kabul etmeleri pek mümkün olmayacaktır. Bu durum süreç içerisinde Müslümanlar, Hristiyanlar ve Yahudilerin birbiriyle savaşması anlamına gelecektir. Ancak bu toplulukların dünya nüfusunun yarısından fazlasını oluşturdukları dikkate alındığında böylesi bir savaşın tüm dünyayı tehlikeye sokacağı ortaya çıkmaktadır.

2. *“Evvelâ, Filistin'i, siyâsî ve milliyet-perver Siyonistlerin re'yine göre Yahudilere teslim edecek olursak Harb-i Umumi esnâsında vaz' olunan en mühim esâsa yani her milletin kendi mukadderâtına hâkim ve her kit'a hakkında bir karar vermek orada sâkin olan halkın ekseriyetine bırakılması kai-desine karşı açık bir muhalefette bulunmuş oluruz. Çünkü Filistin Yahudilere âid değildir. Bu kıt'a el-yevm orada ikamet edenlerin mülküdür”*.⁶³

⁶³ A.g.e, s.88-89.

Jastrow'un Yahudilerin Filistine yerleştirilmesinin doğru olmayacağı kanaatini paylaştığı bir gerekçe mezkûr paragraftaki beyanatlarıdır. Ancak onun bahsettiği gerekçe kendisine ait olmayıp Amerikan başta olmak üzere diğer ülkelerin de genel olarak kabul ettiği, I. Dünya Savaşı esnasında Amerikan Birleşik Devletlerinin 28. Başkanı olan Thomas Wiodrow Wilson tarafından ortaya konan "Wilson İlkeleridir". Bu ilkelere göre her toplum kendi kaderinin tayin etme ve topraklar orada yaşayanlara aittir. Buna göre filistin Yahudilerin değil Filistinlilerindir. Jastrow'un bu düşüncelerinde vurgulamak istediği temel husus kanımızca şudur; Yahudilerin Filistine yerleştirilmesini destekleyen Amerikalı bir düşünür her şeyden önce kendisiyle çelişecektir. Zira ilgili ilkeleri başka toplumlar değil aksine Amerikalılar ortaya koymuştur. Buna göre Jastrow'un bu düşüncelerinin kendi içinde tutarlı olduğunu söylemek mümkündür.

3. *"Tarihe göre bile Filistin toprak bütünlüğünü oluşturan araziler Yahudilere ait değildir. Unutmamalıyız ki İsrailoğulları oraya gelmeden yüzyıllar öncesinde Filistin, birbirinden farklı cemaatlerin ve kabilelerin yerleşim yeri idi."*⁶⁴

Jastrow, Filistin topraklarına Yahudilerin Yerleştirilmesinin doğru olmayacağı kanaatine sahip olmasının bir nedeni olarak mezkûr paragrafta yer alan sebebi zikretmektedir. Bu açıklamalarında görüldüğü üzere Filistinin tarihiyle ilgili bilgi vermiştir. Ancak onu bu bilgileri vermesinin nedeni kanımızca söz konusu dönemde Yahudilerin Filistin topraklarının asıl sakinlerinin kendileri olduğu tezini öne sürmeleridir. Ona göre tarihi açıdan bu toprakların asıl sakinleri Yahudiler değil başka topluluklar ve başka dinlere mensup olan kimselerdi. Jastrow bu topluluklar ve Yahudilerin Filistin toprakları ile ilişkileri hakkında şu açıklamayı yapmaktadır:

"Bunlardan başka akvâm-ı Sâmiyye'den olmayan bazı zümrelere de orada tesâdüf olunuyordu. Yahudiler Filistin'in bir kısmı-ı kalîlini zabt ve ahâlîsini katl ve iclâ ettiklerinden dolayı eski zamanın zihniyetine binâen bu kısmın sahibi olmuşlardır. Fakat

⁶⁴ A.g.e, s.88-89.

*mürûr-ı zamânla Yahudiler başka cemâ'atler tarafından mağlûb edilmiş ve işgâl ettikleri kıt'a-i arâzî aynı kâideye binâen yeni fetihlerin malı olmuştur''.*⁶⁵

Jastrow'un Yahudilerin Filistin topraklarıyla tarihsel ilişkisini belirttiği bu paragrafta ulaştığı sonuçlarda yalnız olmadığı görülmektedir. Zira pek çok düşünür ve Filistin bilimcisinin aynı kanaatlere sahip olduğu görülmüştür. Örneğin Bayram Kodaman ve Nedim İpek, Yahudilerin belli zaman aralıklarında Filistin topraklarında bulunmuş olsalar da Talmud'a göre yaşanan savaşlar sonucu büyük bir göç olayı yaşayıp oraları terkettiklerini ifade etmişlerdir. Anlaşıldığı kadarıyla onları bu kanaate sevk eden nedenlerden birisi bizatihi Tevrat'ın yorumu olan ve Yahudilerin sözlü geleneği ve rabbani hukuku olan Talmud'da yer alan şu ifadelerdir: “*Tanrı onları annelerinin evine geri göndermiştir. Bir adam hanımına kızdığı zaman onu nereye gönderir? Annesinin evine. Buradan da anlaşılıyor ki Yahudiler, rastgele bir yere değilde ilk vatanlarına, yani ataları İbrahim'in ülkesine gönderilmiştir.*”⁶⁶ Talmud'un bu pasajında yer alan bilgilere göre Musevilerin asıl meskeni İbrahim (a.s.)'in yurdudur. Bu durumda İbrahim (a.s.)'in vatanını tespit etmek önem arz etmektedir. Bu bağlamda Yahudilerin kutsal kitabı olan Tevrat'ta konuyla ilgili bazı bilgiler mevcuttur. Harman⁶⁷ konuyla ilgili şunları söylemektedir.

“Tevrat'a göre (Tekvîn, 11/28, 31; 15/7; Nehemya, 9/7) İbrâhim Keldânîler'in Ur şehrinde doğdu. Tevrat'ın İbrânîce metninde doğum yeri “Ûr Kasdîm” şeklinde anılmakta olup bu ifade Yunanca'ya “Kaldeliler'in Ur şehri” olarak çevrilmiştir (a.g.e., V/II, s. 2356). Ur Kasdîm'in Aşağı Babilonya'da Fırat'ın batı yakasında, bugünkü Bağdat'ın 300 km. güneydoğusundaki Tel el-Mukayyer denilen yer olduğu belirtilmektedir. Bir yoruma göre ise Hz. İbrâhim'in doğduğu yer Kuzey Suriye'de Harran'a çok yakın olan Ura'dır (The Torah: A Modern Commentary, s. 91).⁶⁸

Bu malumatlar dikkate alındığında İbrahim a.s.'in dolayısıyla Yahudilerin Filistin topraklarının aslı sakinlerinden olmadıkları sonucuna varmak isabetli

⁶⁵ A.g.e, s.88-89.

⁶⁶ Bayram Kodaman ve Nedim İpek, “Yahudilerin Filistin'e Yerleşmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Lâhiya”, İstanbul, Belleten Türk Tarih Kurumu, belleten.gov.tr.

⁶⁷ Ömer Faruk Harman.

⁶⁸ Ömer Faruk Harman, "İBRÂHİM", TDV İslâm Ansiklopedisi, <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim-peygamber#1> (13.12.2023).

görülmektedir. Ancak konu hakkında dikkat edilmesi gereken önemli hususlardan biri de İbrahim (a.s.)’ın asıl vatanının Ur şehri olduğunu ileri sürenin Müslümanlar olmadığı bilakis Yahudilerin kutsal kitabı Tevrat’ın olduğudur. Buna göre Yahudilerin kendilerini Filistin topraklarının asli sakinleri olarak takdim etmeleri her şeyden önce kutsal kitapları ile çelişmesi anlamına gelecektir. Çünkü Sümerler tarafından inşa edilen tarihi antik bir kent olan Ur şehrinin günümüz Irak devletinin sınırlarında olduğu, Kudüs Şerif veya Filistin toprakları sınırları içinde bulunmadığı coğrafi bir gerçekliktir. Tevrat’ta yer alan bu bilgilere ilaveten Talmud’da Yahudilerin Babil’e sürgün edilmesinden bahsedilmektedir. M.Ö. 6. yüzyılda Neo Babil İmparatorluğunun Yehuda Kırallığını mağlup etmesinin ardından Yahudilerin Babile sürgün edilmesinin arka planına Ali Osman Koçkuzu şu ifadelerle değinmemektedir: *“Talmud’da Yahudilerin Babil’e gönderilmesinde tanrısal bir müdahalenin olduğu, sürgün için başka yerlerin değil de Babil’in seçilmesinin tarihsel olarak büyük bir önem arz etmekte olduğunu ifade etmiştir.”*⁶⁹ Buna göre Yahudilerin Babil’e sürgün edilmesi İbrahim (a.s.)’ın bu coğrafyada doğması ve büyümesi ile ilişkilidir.

Mezkûr bilgilerden anlaşıldığı üzere Edip Fergan’ın Sebilürreşad dergisinde çevirisini yayınladığı Jastrowun makalesindeki bilgiler tarihi gerçeklikle uyumaktadır. Zira Tarih Bilimi yanısıra Yahudilerin Kutsal kitabı Tevrat ve Tevrat’ın yorumu olan Talmud’daki bilgiler beraber ele alındığında Filistin ve Kudüs Şerif topraklarının gerçek sahipleri Yahudiler değillerdir.

2.2. Yahudilerin 19. Ve 20. Yüzyılda Filistin ve Kudüs Şerif’e Yerleşme Çabaları

21. Yüzyılda Filistin topraklarında nüfusun çoğunluğunu Yahudiler oluşturmaktadır. Ancak bu coğrafyadaki Yahudi nüfusunun çokluğu doğal yolla (doğum) artmamıştır. Aksine başka coğrafyalardan bu topraklara göç etmeleri suretiyle gerçekleşmiştir. Bayram Kodaman ve Nedim İpek Yakın dönemde gerçekleşen bu göçler hakkında şu bilgileri vermektedir: *“1908 yılında Filistin’de yaşayan Yahudi nüfusu Filistin’e yapılan göçmen akınları sayesinde 1876 yılına kıyasla üç misli artmış*

⁶⁹Ali Osman Kurt, *“Yahudilikte Sürgün Teolojisi, Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün, Dini Araştırmalar”*, Cilt.9, Sayı.61-78, Ankara 2006 s.63.

ve 80.000'e yükselmiştir.”⁷⁰ Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşme çabaları saf iltica ve göç ile sınırlı olmayıp anlaşıldığı kadarıyla siyonsit aklın direktifleri sayesinde gerçekleşmiştir. Bu durum edilen Yahudilerin bu göçlerini bir fırsata çevirme arzusunda olduklarını göstermesi açısına sahip olduklarını göstermektedir. Nitekim Yahudi Devleti'nin kuruluşu için Filistin topraklarına göz diken Siyonistler bu topraklardan 40.000 dönüm araziye para karşılığında satın almışlardır.⁷¹ Musevilerin Filistin ve Kudüs Şerif'in topraklarını satın almaları Siyonizm'in bu topraklar için kurduğu planların birinci aşamasını teşkil etmiştir. Nitekim onların bu faaliyetinin masumane olmadığı süreç içerisinde belirginleşmiştir. Bu bağlamda “Onlar bu toprakları satın aldıktan sonra bu coğrafya da kendilerine ait olan 33 yerleşim merkezi kurmuşlardır.”⁷² Literatürde ve günümüzde daha çok “Yahudi Yerleşimciler” diye ifadesini bulan bu faaliyet hakkikatte işgalin başka bir şey değildir. Yahudilerin bu 19. ve 20. yüzyılda hız verdikleri yerleşim faaliyetlerinin (işgalin) sö konusu toprakların asıl sakini olanlar için pek çok ağır sonuçları olmuştur. Bu neticelerden biri de bu toprakların asıl sahipleri olan halkın başka ülkeler tarafından tard edilen Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerif'in asli sahiplerini sürgüne etmeleri olmuştur.

2.2.1. Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerif'e Göçlerini Bahane Ederek Hak İddia Etmeleri ve Reddiyesi

Siyonizm Filistin ve Kudüs Şerif'i yerleşim bahanesiyle işgal ederken bazı argümanlar öne sürmüştür. Bu argümanlardan biri de anlaşıldığı kadarıyla 19. ve 20. yüzyılda Yahudilerin göçleri sonucunda bu topraklarda çoğalan Yahudi nüfusun çokluğu olmuştur. Söz konusu dönemde bir asra yakın ikametlerini gerekçe göstererek bu topraklarda hak iddia etmişlerdir. Fergân Sebilürreşad dergisinde Moris Jastrow'un konuyla ilgili şu sözlerine yer vermiştir; “Bütün târihi iki bin sene esnâsında cereyân eden bütün vekâyi'i unutarak Filistin'in Yahudilerin malı olduğunu iddiâ etmek pek gülünçtür.”⁷³ Jastrow'un bu ifadelerinden anlaşıldığı üzere Yahudiler göç sonucundaki ikamet sürelerini (yarım asır) bu toprakların asli sakini olduklarına dair bir gerekçe

⁷⁰ Bayram Kodaman ve Nedim İpek, “Yahudilerin Filistin'e Yerleşmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Lâhiya”, İstanbul, Belleten Türk Tarih Kurumu, belleten.gov.tr. s.88-89.

⁷¹ Bayram Kodaman ve Nedim İpek, “Yahudilerin Filistin'e Yerleşmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Lâhiya”, İstanbul, Belleten Türk Tarih Kurumu, belleten.gov.tr. s.88-89.

⁷² Bayram Kodaman ve Nedim İpek, a.g.e. s.88-89.

⁷³ A.g.e, s.88-89.

olarak öne sürmüşlerdir. Ancak Jastrow'a göre bu gerekçenin dikkate alınması Filistin ve Kudüs Şerif'in bütün tarihini görmezlikten gelmektir. Zira bu toprakların iki bin yıllık tarihini bir yana bırakıp sadece Yahudilerin bu topraklarda hak iddia ettikleri kısa süreyi esas almak ancak gülünç bir durumdan ibaret olabilir. Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinden Jastrow'un Yahudilerin öne sürdüğü bu gerekçe ile ilgili başka sözlerine de yer vermiştir. Bu bağlamda Jastrow'un:

“Benî İsrâîl vaktiyle Filistin'de hâkim bulunmuş olduklarına binâen bu memleketi onlara vermek istersek o vakit bi't-tabi' Yahudilerin yalnız eski zamanda hüküm edebildikleri kıt'ayı vermek lâzım gelir. Târihin nusûs-ı satîhasına nazaran bu kıt'a dâhil-i memlekette denizden uzak yetmiş mil tûlunda ve yirmi otuz mil arzında küçük bir kıt'adır. “Bunun şimâlinde Finikeliler ve cenûbunda Filistinliler sâkindiler. Nehrü's-Şerî'a'nın şarkındaki zengin yerler hiçbir zaman Yahudilerin hâkimiyetine tâbi' değildi. Binâenaleyh bütün Filistin kıt'asını Yahudilere vermek bir cinâyet, unf ve şiddete müstenid zâlimâne bir hareketten ibâret olur. Bunun şimâlinde Finikeliler ve cenûbunda Filistinliler sâkindiler.”⁷⁴

Sözleri son derece anlamlıdır. Jastrow bu ifadeleriyle Yahudilerin bu topraklarda tarihin hiç bir zamanında bulunmalarını gerekçe gösterek işgali meşrulaştıran Siyonizm ve destekçilerinin iki yüzlü olduklarını ortaya koymuştur. Çünkü bu gerekçeye göre Yahudilerin tarihte hükmettikleri toprakların yûölçümü sadece 70 mil uzunlukta (112 km) 20 mil (32 km) genişlikteydi. Buna göre Jastrow tarihin bir anında Yahudilerin yaşadıkları topraklarda hak iddia etmeleri gerçeği tahrif etmekten ibarettir.

2.2.2. Yahudilerin Kudüs Şerif'in Kendileri İçin Kutsal Olduğunu Gerekçe Gösterip Bu Topraklarda Hak İddia Etmeleri

Yahudiler Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına yerleşme çabalarını birden fazla gerekçeye dayanmışlardır. Bu gerekçelerden birisi de bu toprakların kendileri için kutsal olduğunu öne sürmeleri olmuştur. Fergan Sebilürreşad dergisinde Jastrow'un konuyla ilgili şu düşüncelerine yer vermiştir: *“Eğer Filistin Yahudiler nezdinde mukaddes olduğuna binâen onlara veriliyorsa aynı memleket hem Hristiyanlar hem Müslümanlar*

⁷⁴ A.g.e, s.88-89.

nezdinde daha mukaddes olduğunu hiçbir kimse inkâr edemez. Bu hakîkati unutmak dahi müstahîldir.” demiştir.⁷⁵

Jastrow yukarıdaki ifadeleri 19. ve 20. yüzyılda Filistin ve Kutsal toprakların Yahudilere verilmesinde öne sürülen kutsallık gerekçesinin bir reddiyesi mahiyetindedir. Çünkü ona göre eğer bu toprakların kutsallığından hareketle Yahudiler bir hak iddia ediyorsa şu hâlde Müslüman ve Hristiyanların bu topraklarda daha fazla hakkı olacaktır. Bunun sebebi ise bu toprakların Yahudiler için mukaddes olduğundan daha fazla Müslümanlar ve Hristiyanlar için kutsal olmasıdır. Dolayısıyla Jastrow bu sözleriyle Siyonistlerin ve onları destekleyenlerin ortaya attıkları bu gerekçede tutarsız davrandıkların açıklamaya çalışmıştır.

2.2.3. Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerif’e Yerleşme Çabalarının Amacı

Yahudilerin 19. ve 20. yüzyılda Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına yerleşmeleri ilkin göçler nedeniyle olmuştur. Ancak süreç içerisinde Yahudiler Siyonizmin hâkimiyeti altına girmiş ve bu düşüncenin öngördüğü şekilde davranmışlardır. Siyonizm ise Filistin ve Kudüs Şerife göç eden nüfusu kullanarak Siyonist bir devlet kurmak için fırsat kollamıştır. Osmanlının yıkılış sürecinde Filistin ve Kudüs Şerif’in İngiliz mandasına girmesi Siyonizme bu fırsatı vermiştir. Nitekim siyonistler göç neticesinde oluşan nüfusu bahane ederek yeni bir devletin bu topraklarda kurulması için Cemiyeti Akvam’ı harekete geçirmiştir. Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde Jastrow’un kouyla ilgili şu düşüncelerini aktarmıştır:

“Bazılarının iddiâsı vechile Yahudilerin hükûmet teşkîlâtı imtiyâzât-ı dîniyyeye ta'arruz etmeyecek denirse cevâben derim ki: Hatâ ediyorsunuz. Zîra Yahudilerin açıktan açığa fikirleri, emelleri bütün memlekete ve memleketin bütün müessesâtına hüküm etmekten ibarettir. Hâlbuki bugün Filistin ahâlisi %10 Yahudi, %30 Hristiyan ve %60 Müslümandır. Binâenaleyh bütün Filistin'in ve yahud onun bir kısmının mukadderâtını ekalliyet-i sagîrede bulunan Yahudilere teslim etmek hem adâlet ve meşrûtiyet usûlüne muhâlifdir, hem de Yahudilerle Hristiyanlar ve Müslümanlar arasındaki münâfereti tezyîd edecektir. İnsaniyetin selâmetini, beşeriyetin samîmî

⁷⁵ A.g.e, s.88-89.

uhuvvetini, demokrasinin intişârını, Cemiyeti-i Akvâm ve Milel'in teessünü isteyen hükûmetlet böyle sebep-i münâferet olacak haksız ve adâletsiz bir harekette bulunmaktan tevakki etmelidirler.''⁷⁶

Jastrow'un bu ifadelerine göre Yahudilerin Filistin ve Kudsü Şerif'e yerleşmelerinin gerçek nedeni orada sadece kendilerinin hükmedeceği bir devlet kurmaktır. Yahudiler bu amaçlarına ulaştıktan sonra orada yaşayan Müslüman ve Hıristiyanlara zulmedecek ve başka yerlere süreceklidir. Bu durumun zalimce olacağını da belirtmiştir. Ona göre bu sebeplerden ötürü Cemiyeti Akvam'ın bu topraklarda bir Yahudi Devleti'nin kurulmasına engel olması ve izin vermemesi adil olandır.

Eşref Edip Fergan, Filistin ve Kudsü Şerif topraklarında yaşayan milletlerin nüfus oranı hakkında bazı açıklamalar yapmıştır. Onun bu açıklamalarına göre ilgili dönemde Yahudiler en az nüfusa sahip olan millettir. O bu sebeple Filistin topraklarının Yahudilere verilemeyeceğini ifade etmiştir. Çünkü Filistin topraklarında Yahudilere ait bir devletin temellerini oluşturmak, bütün dünyanın hürriyetini ihlal etmek anlamına geldiğini belirtmiştir. Fergan, yaşanan bu durumun aynı zamanda Yahudi Devleti'ni de tehlikeye sokabileceğini dünyanın farklı coğrafyalarında bulunan Yahudilerin mal ve canlarına zeval getirme ihtimalini göz önüne getirmiştir. Yazar bu konu hakkında şu açıklamaları yapmıştır: *“Bugün Filistin'de bulunan kolonilerin mevcûdiyeti ve inkişâfi ile kanâat etmek Yahudiler için muvâfıktır. Filistin'de bir Yahudi hükûmet-i dîniyyesini ihlâl, nefsi-i Yahu hükûmetini tehlikeye ilkâ ve dünyânın her tarafından bulunan Yahudilerin mal ve canlarını tehdîd edecek gayr-ı ma'kûl bir hareket-i zalimânedir.*”⁷⁷

Eşref Edip Fergan, mezkûr paragrafta Filistin'de bulunan Hıristiyan, Yahudi ve Müslüman halkların birlikte yaşamına dair düşüncelerini de açıklamıştır. Buna göre Filistin'i Yahudi halkına teslimetmenin zulüm olacağını gerekçeleriyle beraber ortaya koymuştur.

⁷⁶A.g.e, s.88-89.

⁷⁷A.g.e, s.88-89.

2.3. Sebilürreşad Dergisinde İngiltere'deki Müslümanların Sesi Adlı Yazılar

Sebilürreşad dergisinin başyazarı olan Eşref Edip Fergan bu dergide yayınladığı makalelerle Filistin ve Kudüs Şerif topraklarının Yahudiler tarafından işgal edilmesini güncel tutmaya gayret etmiştir. Ancak o bununla yetinmemiş dünyanın farklı ülkelerinde bu topraklara yerleştirilen Yahudileri protesto eden müslümanların isteklerini kamuoyuna duyurmuştur. Bu bağlamda onun Sebilürreşad dergisinde yayınladığı makalelerden biri “*Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar*” başlığını taşımaktadır. Eşref edip ferganın bu makalenin konusunu şu ifadelerle açıklamaktadır:

*“İngiltere’de bulunan müslümanlar ahîren İngiliz Hâriciye Nâzırı Mister Balfour’a İngiltere’nin Filistin mes’elesinde ta’kîb ettiği siyâset hakkında şedîdü’l-meâl bir muhtıra takdîm ederek Siyonistlere verilen vaadlere karşı âlem-i İslâm nâmına şiddetli protestoda bulunmuşlardır. İngiliz matbûâtında gördüğümüz bu muhtıranın hülâsasını bervech-i âtî derc ediyoruz.”*⁷⁸

Eşref Edip Fergan’ın sözlerinden anlaşıldığı üzere İngiltere’de ki Müslümanlar İngiliz hükümetinin Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında bir Yahudi Devleti’nin kurulmasını protesto etmişlerdir. Bu protestonun basılı bir metin halinde gerçekleştirildiği ve İngiliz hükümetine uyarı mahiyeti taşımıştır. Eşref Edip Yukardaki ifadeleriyle Sebilürreşad dergisinde bu muhtıranın bir özetini yaptıktan sonra Muhtıranın çevirisini olduğu gibi yayınlamıştır. Bu makaleden bazı pasajları orijinal haliyle aktarmam yararlı olduğunu düşünmekteyiz.

1. *"El-yevm Filistin'e hakk-ı mâlikîyyet iddiâsı hevesine düşen Yahudiler bin sekiz yüz seneden beri Filistin'de hiçbir hakları yoktur. Ondan evvel bile bu arâzîyi ancak orada yaşayan akvâmı asliyyeyi katl-iâm etmek suretiyle oralarını yed-i gasblarına geçirmişlerdi."*⁷⁹

⁷⁸Eşref Edip Fergan, “Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.18.

⁷⁹Eşref Edip Fergan, “Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.18-19.

İngiltere'deki Müslümanlar bu muhtırada Yahudilelerin Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına yerleştirmesini birkaç nedenle ret etmişlerdir. Buna göre tarihi olarak Yahudilerin bu topraklarda 18 asır boyunca hiçbir hakları olmamıştır. Öncesinde ise Yahudilerin bu topraklarda bazı küçük devletler kurmuş olması, asli halkların katl edilmesi nedeniyle önem arz etmemektedir. Dolayısıyla Yahudilerin bu topraklarda hak iddia etmeleri İngiltere'de yaşayan o dönemdeki Müslümanlara göre yalan ve tahrifattan ibaret olmuştur.

2. *“Şayed kendi mukadderâtını ta'yîn etmek kâidesine göre Filistin'de, Kudüs pâyitaht olmak üzere bir hükûmetin teşekkülü lâzım geliyorsa, bu hükûmet be-heme-hâl müslüman olmalıdır”*⁸⁰

İngiltere'deki Müslümanların Filistin ve Kudüs Şerif'e bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını şiddeetle red etmiştir. Ancak onlar bunu yaparken mantiki ve dönemin konjoktörünü dikkate almıştır. Nitekim İngiltere'deki Müslümanların İngiliz hükûmetine bir muhtıra mahiyetini taşıyan yukarıdaki ifadelerde bu husus açıkça görünmektedir. Çünkü mezkûr ifadelerde Wilson İlkerine bir atıfta bulunulmuştur. Daha açık ifadeyle her millet kendi kaderini tayin edecekse Filistin ve Kudüs Şerif'in asli sakinleri Müslümanlardır. Şu hâlde bu topraklarda kurulacak olan devletin hükûmeti Müslümanlara ait olmalıdır. İngiltere'deki Müslümanların Filistin ve Kudüs Şerif'te kurulacak devlet idaresinin Müslümanlara verilmesini istemelerinde siyasi ve tarihi argümanlar dışında başka nedenler de olmuştur. Bunlarda Müslümanlar tarih boyunca dikkat ettikleri merhamet ve adalet olmuştur. Zira İngiltere'deki Müslümanların muhtırasın da yer alan şu ifadeler bu hususu açıkça göstermektedir.

“Ehl-i Salib muhârebeleri esnâsında kısa bir zaman istisna edilirse, bin üç yüz seneden beri Filistin'de icrâ-yı hâkimiyet eden Müslümanlar bütün edyâna karşı kemâl-i adâlet ve insâf ile kemâl-i merhamet ve müsâmaha ile muâmele etmişlerdir. Bundan başka âlem-i İslâm'da bulunan Yahudilerin memâlik-i Nasrâniyede yaşayan

⁸⁰Eşref Edip Fergan, “Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.18.

Yahudilerden kat kat fazla hüsn-i mu'âmele, rifk ve mülâyemet, merhamet ve müsâvât görmüş olduklarını târih kemâl-i iftihâr ile isbât etmektedir.”⁸¹

Yine İngilterede ki Müslümanlar Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulması fitne ve anarşiye yol açacağına bu muhtırada yer vermişlerdir. Onları bu düşünceye sevk eden nedeni ise şu ifadeler ile açıklamışlardır “*Yahudilerin istismar sevdası, menfaatperestlikleri mehûr ve ma'lumdur. Binâenaleyh komşularına tasallut ederek iki taraf arasında münâza'alar, müsâdemeler tevid edeceği muhakkaktır*”.⁸² Ancak Sebilürreşad dergisinde bir makale olarak yayınlanan söz konusu muhtırada günümüzde de güncelliğini koruyan Filistin topraklarında “iki devletli çözüm” önerisinin ilk numuleri de görünmektedir. Bu bağlamda İngiltere'deki Müslümanların söz konusu muhtırasında yer alan şu ifadeler “*Reîs-i hükûmetin ma'yyetinde müşterek bir meclis teşkil olunabilir. Onun a'zâsı miyânında müslümanlar, hristiyanlar, Yahudiler hâiz oldukları nüfûsa göre ve aynı hukûka mâlik olmak şartıyla bulunurlar*” önem arz etmektedir. Elbette bu paragrafta doğrudan iki devletli çözüm şeklinde bir öneri bulunmamaktadır. Fakat bu öneride Filistin topraklarına göç eden Yahudilere nüfuslarıyla orantılı olarak kurulacak hükûmette bakanlıklar v.b. tahsis edilmesinden bahsedilmiştir. Bu husus ise Siyonizm'in Avrupa'da özellikle de İngiltere'de henüz o dönemlerde ne kadar güçlü olduğunu göstermesi bakımından dikkat çekmektedir.

İngiltere'de yaşayan Müslüman İngiliz hükûmetine yönelik bu muhtıranın arka planında İngiltere Dışişleri Bakanı Balfour'un 1917 tarihinde Filistin ile ilgili yapmış olduğu siyasi konuşmanın olduğu görülmektedir. Balfour bu konuşmasında dünyanın farklı yerlerinde bulunan Yahudilerin Filistin'e yerleşmesi gerektiği hakkında bir açıklamada bulunmuştur. Balfour bununla yetinmemiş ve nihayetinde konuyla ilgili İngiltere'nin yaklaşımı açıkça ortaya koyan şu sözleri söylemiştir: “*Filistin topraklarında Yahudi halkı için ulusal bir anayurt kurulmasını destekleyeceğiz*”⁸³ Balfour'un bu açıklaması İngiltere'de yaşayan Müslümanları derinden rahatsız etmiş ve

⁸¹Eşref Edip Fergan, “Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.18.

⁸²A.g.e, s.18-19.

⁸³Balfour Deklarasyonu, Bbc.com, BBC.NEWS, yıl:1917.

karşı Sebilürreşad'da Eşref Edip Fergan tarafından makale olarak yayınlanan muhtırayı kaleme almışlardır. Bu muhtıranın sonunda ise İngiltere'deki Müslümanlar Balfour'un sözlerine karşı şu ifadeleri ile adeta tehdit savurmuşlardır. “İngiliz hükûmeti Filistin ahâlî-i İslâmiyyesinin hukûkunu pâyâmâl etmemeli, bütün âlem-i İslâm'ın bâ-husûs müslüman teba'anın teveccühâtını zâlimâne bir hareketle gayb etmemelidir”⁸⁴

2.4. Sebilürreşad Dergisinde Siyonistlerin Filistin'e Sürgün Edilmesi Meselesi

I. Dünya Savaşıyla birlikte İngiltere Osmanlı'ya egemenliğinde bulunan birçok yer ile beraber Filistin'de işgal etmiştir. Böylece Kudüs Şerif ve Filistin toprakları Osmanlı'nın egemenliğinden çıkmıştır. İngiltere, bu toprakları işgal ettikten sonra işgali sürekli kılmak için Rusya'da yaşayan Yahudileri gruplar halinde Filistin topraklarına getirmiştir. Böylece 20. yüzyılın başlarında Filistin topraklarında ilk siyasi Yahudi kolonileri oluşturulmuştur. Ancak bu Yahudilerden yararlanmakta istemişlerdir. Bu konu hakkında İngiliz akademisyen Dr. V.C Masterman'ın İngiliz hükûmetine bazı önerileri olmuştur. Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde yayınlanan Hatt-ı Hümayûn isimli makalesinde, *Siyonist Kolonileri ve Müslüman Arâzîsi* adında bir alt başlık açmıştır. Bu başlık altında Dr. V.C Masterman'ın konuyla ilgili önerilerine yer vermiştir. Fergan bu başlık altın da işleyeceği konuyu öncelikle şu ifadeleri ile açıklamıştır. “Londra'daki Grişam Külliyesinde Dr. V. Ç. Masterman bu mevzû' hakkında uzun bir nutuk îrâd etmiştir. Bazı fıkralarını nakl ediyoruz:” Fergan'ın makalesinde yayınladığı Dr. V. Ç. Dikkat çeken önerilerinden biri şu cümlede ifadesini bulmuştur. “Bu Koloniler otuz sene evveli Rusya Yahudilerinden hicret eden talabeler vasıtasıyla olunmuşlardı. Bu talebeler vesâi-i fenniyyeden âlât-ı cedîdeden mahrûm oldukları ve lisân-ı mahallîyi ve memleketin âhvalini bilmedikleri halde azim ve sebât ile Filistin'de Siyonist temellerini kurmuşlardır.”⁸⁵ Dr. V.Ç.'in Mezkûr açıklamalarında Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına yerleştirilen Yahudilerin 1920'den önce Rusya'da yerleşik olduğu ifade edilmiştir. Bu açıklama İngilizlerin bizatihi kendileri tarafından Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerif sakini olmadıklarını itiraf etmesi açısından önem arz

⁸⁴Eşref Edip Fergan, “Filistin Cephesi ve İngiltere'deki Müslümanlar”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.19.

⁸⁵Eşref Edip Fergan, “Siyonist Kolonileri ve Müslüman Arâzîsi”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:365, İstanbul,1918 s.34-35

etmektedir. Yine bu paragrafta Yahudilerin bir devlet kurmak için ortaya koydukları çabadan bahsedilmiştir. Doktor V. Ç. Yahudilerin bu çabasını ortaya koyarken dikkat çeken bir özelliklerine değinmiştir. Modern tarımsal araçlardan yoksun olmalarına rağmen Yahudilerin ziraat işinde gayet iyi olduklarını ifade etmiştir. Onun Yahudilerin bu özelliğine vurgu yapmasının nedeni ise sözünün devamında kullandığı şu cümlede: *Bugün Filistin'deki Siyonistlerin ârazî'i mevrû'ası yirmi bin ebkârdır. (Bir ebkâr üç buçuk dönümdür)* ⁸⁶. Niyetini açıklığa kavuşturmuştur. Bu cümlesinden anlaşıldığı üzere Doktor V. Ç. Yahudilerin tarımda kullanılması İngiliz hükümetinin Filistin ve Kudüs toprakları ile ilgili emellerine ulaşmasına katkı sağlayacaktır. Doktor V. Ç. Bu durumu detaylandırmıştır. Öncelikle Yahudilerin o dönemde Filistin coğrafyasında sahip oldukları toprak miktarını *“Bugün Filistin'deki Siyonistlerin arâzî-i mevrû'ası yirmi bin ebkârdır. (Bir ebkâr üç buçuk dönümdür) Arâzî bağlar, portakal, badem ve zeytin ağaçlarıyla mestûr ve mevrûl ormanlarla müzeyyendir”* diyerek belirtmiştir. Buna göre İngiliz hükümeti Yahudileri Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına yerleştirmekle yetinmemelidir. Aksine onların bu topraklarda kalıcı olmasını sağlamak için tarım ekonomik olarak kendi kendilerine yetebilecekleri ekonomik bir gelir sağlamalıdır. Bunu gerçekleştiriminin yolu ise Yahudilerin tarım alanında istihdam etmektir. Dr. V. Ç. İngiliz hükümetine Yahudileri tarımsal alanda istihdam ederken Müslümanların işlediği arazilere dokunulmaması gerektiğini bunu yapmanın doğru olmayacağını gerekçesiyle beraber şu sözleriyle açıklamıştır. *“Bu mevrûâtın kıymeti bir milyon İngiliz lirasından fazladır. Bu işlerle meşgûl olanlar şu noktayı nazar-ı dikkate almalıdırlar ki: Oradaki Müslüm çiftçilerin hukûku mahfûz ve mahsûn kalmak lâzımdır. Zîrâ bunlar başka arâzî bulamazlar. Hâlbuki onların dedeleri, Benî İsrâîl'in oraya hicret etmelerinden nice asır evvel orada bulunuyorlardı. Binâenaleyh sâkin oldukları köylere ve mâlik oldukları mevrû'ât ve arâzîye ta'aruz edilmemelidir. Bugünkü batınların evlât ve ahfâdına miras kalacak olan arazileri sattırmamalıdır.”* ⁸⁷

Dr. V.Ç. Yahudilerin Filistin topraklarında kalıcı olmasının yolunu açıklamış olmakla beraber Müslümanların arazilerine dokunulmaması gerektiğini de özellikle vurgulamıştır. Kanaatimize göre onun bu düşüncesi müslümanların haklarını korumakla ilgili değildir. Aksine Müslümanlar Filistin'in asli sakinleri olup başka gidecek yerleri

⁸⁶ A.g.e, s.34-35.

⁸⁷ A.g.e, s.34-35.

olmadığı için onların işlettikleri tarım alanlarını onlardan almanın Yahudiler ve Müslümanlar arasında bir çatışmaya neden olacağı ve böylece Yahudilerin başka topraklara sürülebileceğidir. Bu durumun ise İngiliz hükümetinin Filistin ve Kudüs Şerif toprakları hakkında ki emellerine engel olacağıdır. Dr. V.Ç. Müslüman arazilerine dokunulmaksızın Yahudiler için yeterli toprak olduğunu da şu sözleriyle ifade etmiştir. *“Bunları istimâr ve zer’ etmeyecekleri vâsi ve metrûk arâzî vardır.”*⁸⁸ Dr. V.Ç, işlenmeyen toprakların tarıma açılması İngiliz hükümeti ve Yahudilerin işine geldiği gibi Müslümanları da memnun edecektir. Çünkü ona göre metruk arazilerin tarıma açılması Müslümanlar içinde bir iş imkânı doğracaktır. O bu düşüncelerini şöyle ifade etmiştir: *“İşte bu kabîl arâzîye Siyonistlerin faâliyeti dâhil olması Müslümanların menâfi’ne hâddimdir. Zîrâ bu arâzînin inkişâfı halinde kendileri dâima yevmiyye ile iş bulabilirler.”*⁸⁹

2.5. Sebilürreşad Dergisinde Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerif Topraklarında Devlet Kurmalarının Başlangıcı

20. yüzyılın başlarında Siyonizm Avrupa’da giderek güçlenmiştir. Bu esnada Yahudiler, Rusya başta olmak üzere pek çok devlet tarafından göç etmeye zorlanıyordu. Bu durum Siyonizm’i harekâta geçirmiştir. Bu esnada 19. yüzyılın ortalarından itibaren Yahudilerin göç ettirildikleri yerlerden biri olan Filistin ve Kudüs Şerif’de binlerce Yahudi toplanmıştı. I. Dünya Savaşında pek çok cephede savaşan Osmanlı Devleti Filistin topraklarını, savaş nedeniyle İngiltere’ye bırakmak zorunda kalmıştır. Böylece 11 Aralık 1917’de İngiliz General Allenby’in Kudüs’ü işgal etmesiyle Filistin’de İngiliz askeri yönetimi başlamıştır.⁹⁰ İngiltere Devleti, Filistin topraklarının bazı kısımlarını Yahudilere satarak onların Filistin’e yerleşmelerini sağlamıştır. Bu konu hakkında İkrime Sabri şu bilgilere yer vermiştir: *“I. Dünya Savaşı’ndan sonra İngiltere, Filistin’i mandası altına aldı. Bu aşamadan sonra İngiltere, Filistin’e İngiliz vatandaşı Yahudi bir yönetici atadı. Tüm bunlar olup biterken bizde kendi işlerimizle meşguldük. Bu yönetici, Filistin’de Yahudilere toprak edinme hakkı verdi.”*⁹¹ Yahudi asıllı İngiliz

⁸⁸A.g.e, s.34-35.

⁸⁹A.g.e, s.34-35.

⁹⁰A.g.e, s.65.

⁹¹İkrime Sabri, “Filistin ve Kudüs Meselesinde Güncel Durum”, TDV 5. Düşünce Atölyesi Semineri, (15 Ekim 2019), Ankara 2019.

vatandaşı olan bu yöneticinin Yahudilere toprak satmasıyla her geçen gün Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında Musevi nüfus daha da çoğalmıştır. İngilizlerin Yahudilere toprak satmasıyla Filistin topraklarında Yahudi Devleti'nin temelini atma fikirleri işlev kazanmaya başlamıştır.

Eşref Edip Fergan, Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında yaşanan mezkûr gelişmeleri müşahade etmiştir. O Sebilürreşad dergisinde tüm bu süreçlere değindiği “*Filistin’de Yahudiler*” adlı bir makale yayınlamıştır. Bu makalesinin bir pasajında Yahudilerin devletleşme arzularının Osmanlı Devleti’nin bu topraklardan çekilmesiyle başladığını şöyle ifade etmiştir. “*Ahval-i harbiye dolayısıyla Filistin’den ordumuzun çekilmesini müteakib Yahuda devletini te’sis etmek fikri matbuatta intişar eder etmez...*”⁹² Eşref Edip Fergan’ın bu açıklamalarından anlaşıldığı üzere bu topraklarda Siyonist bir devlet inşasının somut bir hal alması ve açıktan dönemin gazete ve dergilerinden yazılması Devlet-i Aliye-i Osmaniyye’nin bu topraklardan çekilmesiyle başlamıştır.

2.6. Yahudilerin Fırsatçı ve Gaddar Olduklarına Dair Sebilürreşad’daki Yazılar

Osmanlı Devleti’nin Kudüs Şerif ve Filistin topraklarından çekilmesi ile bu topraklar İngiliz mandasına girmiştir. Bu coğrafyada yaşayan bazı Araplar İngilizlerin bu toprakları hâkimiyetinin almasını sevinçle karşılamış ve bu durumun kendileri için daha hayırlı olacağı mülahazasına kapılmışlardır. Eşref edip Fergan bu durumu Sebilürreşad dergisinde yayınlanan “*Filistin’de Yahudiler*” adlı makalesinde şu sözleri ile değinmiştir. “*Arab dindaşlarımızın, bilhassa İtilaf devletlerinden hayır umanların ne elim bir sukat-i hayale düçar olacaklarını, ne müşkil bir vaziyet muvacehesinde bulunacaklarını takdir ederek vakayî’in inkişafına intizâr eylemiştik.*”⁹³ Bu satırlarda Eşref Edip Fergan itilaf devletlerinden hayır umanların hayal kırıklığı yaşayacağını önceden söylediğini belirtmiştir. Yine aynı makalede bu toprakların İngiliz hâkimiyetine girmesini sevinçle karşılayan Arapların kısa bir zaman sonra hayal kırıklığına uğradıklarını da şu ifadeler ile belirtmiştir: “*Ahiren Paris’de el-Müstakbel namiyla*

⁹²Eşref Edip Fergan, “*Filistin’de Yahudiler*”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:374, İstanbul,1919, s.184-185

⁹³Eşref Edip Fergan, “*Filistin’de Yahudiler*”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:374, İstanbul,1919, s.184-185.

intişâr eden Arapça bir gazetede okuduğumuz makalelerde Arab dindaşlarımızın Yahudilerin icraatı mütehakimanelerinden ne kadar müşteki olduklarını gördüğümüz gibi Yahudilerin Filistin'de neler yapmakta olduğuna da muttali' olduk.''⁹⁴ Eşref Edip Fergan, bu hayal kırıklığının nedeni hakkında da aynı makalede detaylı bilgiler vermiştir. Onun sunduğu malumatlardan biri şu ifadeleridir:

“Osmanlı ordusunun çekilmesini müteakip Yahudilerin ahvâlini tedkîk edenler bunların akvâm-ı sâireye karşı mütehakkim bir vaz'iyet aldıklarını gerek kavlen gerek fiilen komşularına izhâr-ı husûmet eylediklerini; türlü türlü iftiralarla vatandaşlarını müşkilâta ma'ruz bıraktıklarını müşâhede eyler. Yahudiler kendi dindaşlarıyla alışveriş hususunda gösterdikleri tesâmuhu sâir vatandaşlarına karşı ibrâz etmiyorlar. Oğullarını usûl-i askerîyeye tevfikân terbiye ediyor, silâh kullanmayı öğretiyor, Yahudi bayrakları taşıyarak, askerî elbiseler telebbüs ederek sokaklarda dolaşıyorlar. Yahudi rüesâsının Filistin'de sâkin akvâm-ı sâire ile ittîfak ve ittihad dairesinde yaşayacakları hakkındaki beyanan bu ef'âl tekzib edip duruyor. Hattâ Yahudiler daha ileri giderek Arablara karşı hakaret-âmîz vaz'iyetler takınıyorlar.''⁹⁵

Sebilürreşad Eşref Edip Edip Fergan'ın yayınladığı makalede yer alan bu bilgilerden şu sonuçlara ulaşmak mümkündür;

- a. Osmanlının Filistin ve Kudüs Şerif'ten çekilmesi ile orada göçmen olan Yahudiler istedikleri fırsata kavuşmuş ve bu fırsat yahudilerin gerçek yüzünü ortaya çıkarmıştır.
- b. Yahudiler, Fırsatı buldukları gibi bu toprakların asli sahipleri olan diğer milletlere karşı zorbalığa başlamıştır.
- c. Yahudiler ticaret konusunda Yahudi olanlar ve olmayanlar arasında ayrımcılık yapmaya başlamıştır.
- d. Yahudiler bu toprakları işgal ettiklerini ve asli sakinler olan Müslümanların kendi topraklarını onlardan geri alacağını bilincinde olmuştur. Bu sebeple çocuklarını asker gibi yetiştirmişlerdir.

⁹⁴A.g.e, s. 184-185.

⁹⁵A.g.e, s. 184-185.

- e. Yahudiler Filistin ve Kudüs Şerif sokaklarında askeri elbiseler ile gezerek oradaki asli sakinlere gözdağı vermişlerdir.

2.7. Sebilürreşad Dergisinde İsrailin Önderlerinden Biri olan (İsrailin İlk Siyonist Devlet Başkanı) Dr. Weizmann Hakkındaki Yazılar

Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde dönemin önde gelen Rus asıllı Siyonist Dr. Weizmann'ın bazı açıklamalarını ve değerlendirmesini yapmıştır. Bu kişi ileriki dönemler de 1948 yılında İsrailin kurulması ile İsrail'in ilk devlet başkanı olmuştur. Bu nedenle onun Filistin ve Kudüs Şerif hakkında ki açıklamaları önem arz etmiştir. Kudüs Merkez komutanı *Miralay Stavros* Filistin'de bir davet gerçekleştirmiştir. O davete Dr. Weizmann da (1874-1952)⁹⁶ çağrılmıştır. Eşref Edip Fergan konuyla Sebilürreşad dergisinde şu bilgileri vermiştir. *“Ez-cümle Kudüs Merkez Kumandanı Miralay Stavros bir ziyafet keşide ederek Yahudi rüesâsini da'vet etmiş ve bil-münasebe Yahudi rüesâsından Doktor Weizmann bir nutuk irad ederek siyonistlerin makâsıdını îzah eylemiştir.”*⁹⁷

Miralay Stavros'un Doktor Weizmann'ı davet etmesinin nedeni, henüz o dönemde önde gelen Siyonistlerden biri olması yanısıra Yahudilerin bu şahsı kendilerine önder görmeleri nedeniyledir. Dr. Weizmann'ın bu davet esnasında bir konuşma yapmıştır. Eşref Edip Fergan Dr. Weizmann'ın bu davette yaptığı konuşmanın bir kısmını Sebilürreşad dergisinde yayınlamış ve kanaatlerini şu ifadeler ile ortaya koymuştur: *“Doktor Weizmann'ın bu nutkunda mevzû-i bahs eylediği en mühim mes'elelerden biri Yahudilerin Filistin'de sâkin ittîfak ve ittihâd dâiresinde yaşamak arzusunda bulunduklarını, akvâmdan hiç birisine karşı sû'-i niyyet beslemediklerini îzâh” etmesidir.*⁹⁸ Fergan mezkûr ifadeleriyle Doktor Weizmann'ın Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında barışçıl bir politika izleyeceğini söylemesini takdir iler karşılamıştır. Ancak bu dönemde Osmanlının çekilmesiyle güç ve inisiyatifin bütünüyle İngilizlerin

⁹⁶İsrail'in ilk devlet başkanı, <https://www.salom.com.tr/koseyazisi/120866/kimyager-weizmann>.

⁹⁷Fergan, “Filistin'de Yahudiler”, s.184-185.

⁹⁸A.g.e, s. 184-185.

desteğiyle Yahudiler de olduğu dikkate alındığında Fergan'ın bu hususu neden önemli gördüğü de daha açık anlaşılmaktadır.

Fergan ilgili makalesinde ayrıca bir Arap yazardan alıntılar yapmaktadır. Bunun nedeni ise söz konusu Arap yazarın Weizmann'ın söyledikleri ile Müslümanlara yapılan muamelenin birbiriyle çelişki arz ettiğinden bahsetmesidir. Fergan; bu Arap yazarın, Weizmann'ın konuşmalarını makalesinde eleştireci bir dille kaleme aldığını da belirtmektedir.

Fergan, Weizmann'ın söz konusu davette Filistin ve Kudüs Şerif'in asıl sakinleri hakkında yaptığı açıklamaları güzel görmekle beraber söz ve eylemlerin uyuşmadığı gerekçesiyle de şöyle tenkid etmektedir. *“Bu gibi (kötü) muâmeleler Yahudilerin ağzında dolaşan kelimelerin ma'nâ-yı hakikisini ifhâma kâfidir. Bundan maada Yahudilerin mekteplerinden Lisân-ı Arabî ile icrâ-yı tedrisati men' etmeleri Arablarla ittifâk etmek husûsunda ne kadar ileri gittiklerini isbât edecek bir delil-i sât'dır.”*⁹⁹ O, bu açıklamaları ve eleştiriyi hakkikatte Yahudilere güven olmayacağını söyledikleri ile yaptıklarının birbirini tutmadığını ifade etmiştir. Bu eleştiri de dikkat çeken önemli hususlardan biri de Yahudilerin Filistin ve Kudüs Şerifi işgal etmekle yetinmeyip hızla asimilasyon politikalarını devreye sokmalarıdır. Zira Yahudiler henüz bu topraklarda devlet dahi kurmamışken Arapça eğitimi yasaklamaları ancak bu şekilde anlaşılabilir. Fergan mezkur açıklamalarından sonra *“Yahudilerin icrâât-ı aleniyyeleri bundan ibaret ise icraat-ı hafîyyelerinin ne merkezde olduğu kendi kendine tavazzuh eder.”* sözleriyle durumun vahametini anlatmaya çalışmıştır.¹⁰⁰

Fergan, Yahudilerin Filistin topraklarından mutlaka temizlenmesi gerektiğini açıklamıştır. Aynı zamanda Yahudilerin her türlü faaliyetlerine karşılık aynısının yapılması için Filistinlilere yardımda bulunmanın zorunlu olduğunu da söylemiştir. Fergan, Arap halkının Yahudilerden uzaklaşmaları ve Yahudilerin ahlakından kendi nefislerini muhafaza etmelerini de ayrıca tavsiye etmiştir. Fergan tüm bu tavsiye ve önerilerini Sebilüreşad dergisinde yayınladığı makalesinde şöyle yer vermiştir:

⁹⁹A.g.e, s. 184-185.

¹⁰⁰A.g.e, s. 184-185.

*'Filistin'in mutlaka Yahudilerden tahlis edilmesini, Yahudilerin icrââtına mukakbele bilmisil edilmesi için her türlü muâveneti talep ediyor. Arablanın Yahudilerden uzaklaşmalarını, Yahudilerin ahlâkından vikaye-i nefis eylemelerini tavsiye ediyor.'*¹⁰¹

2.8. Sebilürreşad Dergisinde Ahmet Emin'in Yahudileri Müdafaa Ettiği Makalesine Bir Reddiye.

Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde yayınladığı makalelerden biri de "Musevi Meselesi İttihâd-ı İslâm Meselesi" adlı çalışmasıdır. O bu makalede Filistin ve Kudüs Şerif'in Yahudiler tarafından işgal edilmesi sürecinde, Vakit gazetesinin başyazarı olan Ahmet Emin Bey'in (1888-1972) 1918 Ekim sayısında çıkan '*Sulh Hazırlığı*' adlı makalesine bir reddiye olarak kaleme almıştır. Eşref Edip Fergan öncelikle Ahmet Emin'in söz konusu makalesinin içeriği ve yöntemi hakkında okurlarına şu bilgileri aktarmıştır:

*"Vakit sermuharriri Ahmed Emin Bey gazetesinin 13 Teşrînievvel 1334 târîhli nüshasında "sulh hazırlığı" hakkında şayan-ı dikkat bir makale neşr ile muhtelif mesâil-i mühim meden bahs ediyor. Emin Bey mevzû-i bahs ettiği mesâil arasında Mûsevî mes'elesiyle ittihâd-ı İslâm siyâsetini de ilâve etmiş, her nedense birincisini müdâfaa ve iltizâm ettiği halde ikincisinden istihfâf-kârâne ve karışık bir lisânla bahs eylemiş, İslâmlar arasında ittihâd te'sîsini hülyâ diye göstermiş! İttihâd-ı İslâm aleyhinde bulunan Emin Beyefendi'nin Yahudilerin müdâfî'i kesilmesinin hikmetini anlayabilir miyiz?"*¹⁰²

Eşref Edip Ferga'nın bu beyanatlarından Ahmed Emin'in bir bakıma işgalci Yahudileri savunduğu sonucuna ulaşmak mümkün görünmektedir. Zira Eşref Edip Fergan, bu zatın Yahudilerin savunucusu olduğunu açıkça ifade etmiştir. Doğal olarak dönemin önemli gazetelerinden biri olan Vakit gazetesinin başyazarlığını yaptığı halde bir Müslümanın işgal sürecinde Yahudileri müdafaa etmesi dikkat çekicidir. Bu sebeple islamcılığın sözcülüğünü yapan Eşref Edip Fergan konuyu Sebilürreşad dergisinde

¹⁰¹A.g.e, s. 184-185.

¹⁰²Eşref Edip Fergan, "Mûsevî Mes'elesi İttihâd-ı İslâm Mes'elesi", Sebilürreşad, Cilt.15, Sayı.374, İstanbul, 1918 s.178-179.

gündeme taşımış ilmi ve fikri olarak Ahmet Emin'in söz konusu makalesini şu cümleler ile tartışmaya açmıştır:

"Yahudileri müdâfaa eden Emin Beyefendi onların emellerine tercümân olurken diyorlar ki "Mûsevî âmâline gelince bunların gayesi dünyânın muhtelif yerlerindeki Mûsevîler için bir nokta-i telâkî teşkil edecek bir hars merkezi teşkilidir. Mûsevî müessesât-ı harsiyyesi vücuda getirilmesi için Filistin'de bir mintika tefrîk ve buranın idâre-i dâhiliyyesinin Mûsevîlere bırakılması pek muvafık bir tedbîr olur ".¹⁰³

Buna göre Ahmet Emin, bir bakıma Mûsevîlerin sözcülüğünü yapmış ve hatta hayal ettikleri şeyleri bir Müslüman mütefekkeri olarak kendilerine takdim etmiştir. Bu bağlamda Ahmed Emin, Mûsevî halkın amacını kendilerine ait bir kültür merkezi kurup dünyanın farklı noktalarında bulunan halklarının oraya gelip sadece o kültür merkezinde bulunup orayı ziyaret etmek olduğunu söylemiştir. Eşref Edip Fergan, Mahmut Eminin bu önerisini çok şiddetli bir dille red etmiştir. O öncelikle Yahudilerin böyle bir niyetinin olduğunu Ahmed Eminin nereden bildiğini sorma ihtiyacı hissetmiş ve Ahmet Emin'i töhmet altında bırakan şu cümleleri satıra dökmüştür. *"Acaba Emin Beyefendi Yahudilerin Arz-ı Filistin'de yalnız bir hars merkezi teşkil etmek istediklerini nereden biliyor? Neye müsteniden Mûsevî âmâlini bundan ibâret telâkkî ediyor? ".¹⁰⁴* Eşref Edip Fergan'ın bu sözleri esasen bir ima mahiyetini taşımaktadır. Ve bu ima nihayetinde anlaşıldığı kadarıyla kötü olmakla beraber ne olduğu açık değildir. Eşref Edip daha sonra Ahmet Emin'in düşüncesinin yanlış olduğunu ispat etmemk için pek çok konuyu gündeme getirmektedir. Ona göre Osmanlı zaten Yahudiler İspanya'dan tard edilirken onları himaye etmiş ve dinleri ile kültürlerini yaşamaları için onlara her türlü imkânı sağlamıştır. O bu husus mevzu bahis olan makalesinde şöyle ifad etmiştir. *"Hükümet-i seniyye hangi milletin harsini men' etmiştir? Yahudileri Millet-i Osmâniyyeden fazla himâye eden bir millet, yahud bir hükümet var mı? Şimdiye kadar aramızda yaşayan Yahudilere ne gibi taaddiyâtta bulunduk? "¹⁰⁵* Ancak Osmanlı'nın bu iyiliklerine rağmen Yahudiler, ilk fırsatta Osmanlı'nın toprağı olan Filistin ve Kudüs Şerifi işgal etmiştir.

¹⁰³ A.g.e, s. 178-179.

¹⁰⁴ A.g.e, s. 178-179.

¹⁰⁵ A.g.e, s. 178-179.

Fergan, Osmanlı Devlet'in İspanya'dan kurtardığı Yahudilere şimdiye kadar dürüst ve dostça davrandığını lakin onların buna gereken uygun davranışta bulunmadıklarını ifade etmiştir. Fergan, makalesinde Osmanlı Devleti'nin Yahudilere yönelik birçok fedakârlıklar yaptığını lakin bunun karşılığını görmediğini şöyle dillendirmiştir: *"İspanya'dan kurtardığımız Yahudiler şimdiye kadar bize karşı ihlâs ve sadâkatlerini, vefâkârlıklarını gösterecek bir şey irâe edebilirler mi? "*¹⁰⁶ Fergan, Osmanlı Devleti'nin Mûsevilerin Filistin topraklarını ele geçirmelerini engellemeye çalıştığını ve bunu kırmızı çizgi hâline getirdiğini buna rağmen bazı rüşvetkar memurların ihaneti yüzünden Yahudilerin bu topraklarda koloniler kurduğu daha sonra işgal ettiğini de şöyle değinmiştir.

*"Acaba Romalılardan beri düvel-i Mesîhiyyenin vaz' ettiği kânûnlar mûcebince Mûsevilerin Arz-ı Filistin'i istilâlarına mümânaat etmeye çalıştığımız ve kırmızı kâğıt kanunu yaptığımız halde bazı mürtekeb me'mûrların hıyanet ve irtişâları ile Yahudilerin te'sis etmiş oldukları koloniler, yani müstemlekeler kâfi değil midir? Bundan daha fazlasını istemek muvâfik-ı insâf midir?"*¹⁰⁷

Fergan, orada bulunan Müslüman ve Hristiyan halkın Yahudilerin zulmünden feryat etmekte oldukları halde Ahmet Emin'in bu teklifine anlam veremediğini şöyle ifade etmiştir: *"Müslüman, Hristiyan oranın ahâli-i mahalliyyesi Yahudilerin zulmünden feryad etmekte oldukları halde bu teklifin ma'nâsı nedir? "*¹⁰⁸ Fergan, Ahmed Emin'in, Yahudiler için Filistin'de bir kültür merkezinin oluşturulması isteğinin masum olmadığını ifade etmiştir. Çünkü Yahudiler zaten bir devleti için gereken altyapıyı oluşturmuşlardır. Çünkü Filistin ve Kudüs Şerif topraklarını istila eden Siyonistler, kolluk gücü, posta pulu, mahkeme, banka, bakanlık ve bayraklarını zaten tedavüle sokmuştu. Daha açık ifadeyle tüm bunlara sahip olan siyonistlerin bir kültür merkezi istemesi farklı amaçlar taşımaktan başka bir şey değildir. Fergan bu durumu ilgili makalesinde şöyle açıklamıştır.

"Müsellah Yahudi jandarmaları, Yahudi posta pulları, Yahudi mahkemeleri, Yahudi banka kâimeleri, Yahudi nâzırları, Yahudi bandıraları... Bütün bunları

¹⁰⁶ A.g.e, s. 178-179.

¹⁰⁷ A.g.e, s. 178-179.

¹⁰⁸ A.g.e, s. 178-179.

*senelerden beri Filistin'de alenen meydana getiren Yahudiler yalnız bir hars merkezi mi istiyorlar? Zorla halktan arâzî zabt eden Yahudiler Filistin'de bir hükûmet teşkil ederlerse oradaki halkın istikbâli mahv olacağına hiç şübhe kalır mı? "*¹⁰⁹

Eşref Edip Fergan, Ahmet Emin'in ısrarla Yahudilerin tek amaçlarının kültür merkezi kurmak olduğunu ifade etmesini sorunlu bulmuştur. Çünkü Siyonist Max Nordau (1849-1923) ve diğer Yahudi önderler Avrupa ve Amerika gazetelerinde Filistin'de bir Yahudi Devleti'ni kuracaklarını zaten söylemekteydiler. Fergan, bu durum hakkında Sebilürreşad dergisinde yayınlanan makalesinde şunları söylemiştir: *"Max Nordau ve diğer Yahudi rüesâsı alenen Avrupa ve Amerika gazetelerinde Filistin'de bir hükûmet-i Yahudiyye teşkil etmeye kat'î sûrette karar verdiklerini söyledikleri halde Emin Beyefendi bunların yalnız bir hars merkezi istediklerini ileri sürüyor. Acaba hangisini kabul edelim? "*¹¹⁰ Eşref Edip Fergan, Ahmed Eminin Yahudileri bulunmasına karşın, onların Filistin'de yaptıkları zulüm, verdikleri eziyet ve savaş esnasında Osmanlı'nın düşmanları için yaptıkları casusluktan dolayı orduya vermiş oldukları zararlar hakkında malumat istiyorsa oradaki yerli halktan bilgi alabileceğini söylemiştir. Bundan emin olmayacaksa içişleri bakanlığından da öğrenebileceğini şöyle aktarmıştır. *"Ahmed Emin Bey, Yahudilerin Filistin'deki zulüm ve teaddileri ve harb esnâsında düşmanlara karşı yaptıkları câsûsluklar dolayısıyla ordumuza îrâs ettikleri zararlar hakkında fazla ma'lûmât almak isterlerse ahâli-i mahalliyyeden veyahud Dâhiliye Nezâreti'nden sorsunlar".*¹¹¹

Ahmet Emin, Yahudilerin Hz. Musa zamanında Filistin topraklarında yaşadıklarını şu hâlde bugünde Filistin topraklarında yaşamaları gerektiği düşüncesini savunmuştur. Eşref Edip Fergan, onun bu düşüncesini şiddetle red etmiştir. Çünkü Ahmet Emin'in bu düşüncesi doğru kabul edildiğinde bütün ırklar için birer özerklik hazırlanması gerektiğini savunmuştur. Bu durumda ise bütün Avrupa'nın Asya'ya göç etmesi gerekeceğini şöyle açıklamıştır. *"Ahmed Emin Bey'in Yahudiler hakkında vaz' ettiği kâideyi tatbik edecek olursak bütün eski milletlerin bekayâsına birer muhtâriyet*

¹⁰⁹ A.g.e, s. 178-179.

¹¹⁰ A.g.e, s. 178-179.

¹¹¹ A.g.e, s. 178-179.

hazırlamalıyız. O halde bütün Avrupa bizimle beraber Merkezi Asya'ya hicret etmeye karar vermelidir ".¹¹²

Ahmet Emin, söz konusu makalesinde Yahudileri müdafaa ve Müslümanları tezyif edici olarak algılanan bazı pasajlara da yer vermiştir. Bunlardan birisi de İttihad-ı İslam yani Müslümanların birlik olmasını bir hayal olarak takdim etmesidir. Onun bu düşünceleri Sebilürreşada dergisinde Eşref Edip Fergan tarafından şu ifadeler ile tenkid edilmiştir.

"Ahmed Emin Beyefendi İslâmiyet'i nasıl bir şey telakki ediyorlar? Mesâil-i İslâmiyye hakkında ma'lumâtı yoksa bu gibi mevzû'ları karıştırmamalıdır. Müfrit bir Müsevîden, mutaassıb bir siyonistten beklenebilecek bu mülâhazâtı biz "Ahmed Emin" imzâsı üzerinde görebileceğimize doğrusu hiç de ihtimâl vermemiştik. Tabii bu mühim mes'ele hakkında bu kadarla iktifâ edecek değiliz".¹¹³ "İttihad-ı İslâm mes'elesine aid beyânâtına gelince, görüyoruz ki, Yahudi mes'elesindeki vuzûh-ı mültezem burada asla görünmüyor. Maksad boğuk, mübhem birtakım ibareler içinde çirkin bir şekil alıyor".¹¹⁴

Eşref Edip Fergan'ın mezkûr ifadelerinden anlaşıldığı üzere Ahmet Emin ilgili makalesinde söz konusu Yahudiler olduğuun da bütünleştirici ve açık bir dil kullanmıştır. Ancak söz konusu Müslümanlar olduğu ayrıştırıcı ve maksadı net olmayan cümleler kurmuştur. Ahmet Emin'in bu yaklaşımı ise Fergana göre masum değildir. Daha açık ifadeyle ona göre Ahmet Emin makalesinde bilinçli ve kasıtlı olarak taraf tutmuştur. Ancak bu taraf Fergan başta olmak üzere dönemin pek çok aydınının beklentisinin aksine Yahudiler olmuştur. Dönemin koşullarının da etkisiyle Ahmed Eminin bu yancı makalesi onun islami anlayışının sorgulanmasını beraberinde getirmiştir. Nitekim Eşref Edip Fergan, Emin'in İslamiyet'i nasıl ve ne surette kabul ettiğini konusuna anlam veremediği söylemesi bu durumu teyit etmektedir.

Eşref Edip Fergan, Ahmed Emin'i ayrıca İslamı bilmemekle de eleştirmiştir. O bu eleştirisini Müslümanlığın yalnızca inançtan ibaret soyut bir bilgi olmadığını aksine uygulamalı, idari ve siyasi bir kurallar bütünü olduğunu ifade etmiştir. Buna ilave

¹¹²A.g.e, s. 178-179.

¹¹³A.g.e, s. 178-179.

¹¹⁴A.g.e, s. 178-179.

Fergan, Ahmet Emin'e bilgi sahibi olmadığı önem arz eden İslami konularda bilgi sahibi olmak istiyorsa gerekli yerlere başvurup fetva almasının elzem olduğundan bahsetmiştir.

Eşref Edip Fergan, söz konusu makalesi her ne kadar Ahmed Emin'in makalesine bir reddiye olarak kalenme alınmış olsada Filistin ve Kudüs Şerif', İsrail'in kuruluş sürecindeki tartışmlara ve farklı bakış açılarının varlığına ışık tutmuş. Şöyle ki bu makale sayesinde o dönemde bu toprakalarda kurulma aşamasında olan İsrail Devleti'ne karşı Osmanlı medyasında da farklı sesler olduğu anlaşılmaktadır. Yine Eşref Edip'in bu makalesi Filistin ve Kudüs Şerif'te İsrail'in kurulmasını destekleyenlerin ortaya koyduğu argümanları somutlaştırmış ve karşı cevap vermiştir.

2. 9. Sebilürreşad Dergisinde Siyonizm Faaliyetleriyle İlgili Bazı Yazılar

2.9.1. Sebilürreşad Dergisinde Siyonistler ve Filistin'in İstikbali

Siyonizm hakkında 20. yüzyılda analiz ve tahliller yapmış kişilerden biri Mehmet Talat Paşadır (1874-1921). O, Osmanlı Devleti'nin Eski İçişleri Bakanı, Osmanlı Hürriyet Cemiyeti'nin kurucu lideridir. Bu zat aynı zamanda İttihat ve Teraki'nin kurucuları arasında yer almıştır. Siyasi açıdan öngörü sahibi olan Talat Paşa'nın Avrupa'daki Siyonizm hakkındaki malumatı ve düşünceleri Sebilürreşad dergisinin Yazarı Eşref Edip Fergan'ın dikkatini çekmiş bu sebeple Sebilürreşad Dergisinde yayınladığı “*Siyonistler ve Filistin'in İstikbali*” adlı makalesinde onun Siyonizm hakkında ki düşüncelerine yer vermiştir. Fergan, Talat Paşa'nın Siyonistlerin yıkıcı savaşılarından sonra tekrardan Filistin'e göç edeceği ihtimali üzerinde durmuş, Siyonistlerin Filistin Devleti'nin ekonomisine katkı sağlayacak yerleşim kararlarını kendilerinin almasını üzerinde durmuştur. Fergan, Talat' paşanın şu düşüncelerine ilgili makalede şu ifadeler ile yer vermiştir:

"Siyonistler birkaç def'a ba'de'l-harb Filistin'e vukû bulacak Yahudi muhâceretini mevzu-i bahs etmişler ve Filistin ahval-i iktisadiyyesi kesb-i salah ve terakki etmeden seyl-i muhâceretin şiddetini tahlil etmeyi aralarında kararlaştırmışlardı. Fakat bu husûsda bütün siyonist merkezlerinde yapılacak

murâkabenin kendileri tarafından icrâsına karâr verdikleri halde Tal'at Paşa bunun hükûmet-i Osmâniyyece yapılacağını söylüyor.”¹¹⁵

Talat Paşa'nın bu düşüncesine göre I. Dünya Savaşından sonra Yahudilerin Filistine göç konusunu Siyonistler kendi aralarında tartışmışlardır. Bu tartışmaların neticesinde konuyla ilgili birtakım kararlar almışlardır. Bu kararlardan biri de Filistine yönelik yoğunluk kazanan Yahudi göçünün bu topraklarda ekonomik kalkındırma gerçekleştirilene kadar azaltmaktır. Eşref Edip esasen Siyonistlere ait olan bu kararın Talat Paşa tarafından Osmanlının tatbik etmesi gerektiğini söylediğini de ifade etmiştir. Ancak o Talat Paşa'nın bu düşüncelerini doğru görmediğini belirtmiştir.

Eşref Edip Fergan, söz konusu makalede Talat Paşa'nın Filistin'in Yahudiler için dini bir merkez olmasını önerdiğini şu ifadeler ile açıklamıştır. “*Tal'at Paşa bundan başka Filistin'in Yahudilere bir merkez-i dînî olmasından bahs ediyor.*”¹¹⁶ Eşref Edip Fergan, Talat Paşa'nın bu düşüncesine şiddetle karşı çıkmakta bu durumun kabul edilemez olduğunu gerekçeleriyle beraber şu şekilde açıklamıştır. “*Halbuki burası eskiden beri her zaman bizim merkez-i dînîmiz olduğu gibi, hristisyanların da müslümanların da dînî bir merkezleriydi.*”¹¹⁷

Eşref Edip Fergan, Talat Paşa'nın Filistin'in Yahudiler için bir dini merkez olması gerektiği düşüncesini ayrıca Müslümanlar bakımından bir hak mahrumiyeti anlamına geldiğini şu şekilde belirtmiştir. “*Tal'at Paşa'nın söylediği söz, bize va'd ettiği şeyden ziyade bizden men eylediği haklar nokta-i nazarından şayan ehemmiyettir.*”¹¹⁸ Eşref Edip Fergan, Talat Paşa'nın İngiliz Siyonistlerinin kendilerine sadece Filistin'de dini bir merkezin kurulması için müsaade etmelerini istediğini ifade etmiştir. Ayrıca İngiliz Siyonistlerinin Talat Paşa'nın Filistin'de Yahudiler için milli bir vatan kurulmasını kabul etmediğini de belirtmiştir. İngiliz Siyonistler Talat Paşa'ının, Yahudi milletinin var olduğunu inkâr ettiğini yanısıra Yahudilerin Filistin'e millet olarak yerleşmeleri için bir hakları bulunmadığını da söylemiştir. Eşref Edip Fergan İngiliz Siyonistlerin bu söylemlerini onların dilinden şöyle açıklamıştır:

¹¹⁵Eşref Edip Fergan, “Siyonistler ve Filistin'in İstikbali”, Sebilürreşad, Cilt.15, Sayı.375, İstanbul,1918, s.199.

¹¹⁶ Eşref Edip Fergan, “Siyonistler ve Filistin'in İstikbali” s.199

¹¹⁷Eşref Edip Fergan, “Siyonistler ve Filistin'in İstikbali” s.199

¹¹⁸A.g.e, s. 199.

"O, bize ancak Filistin'de dini bir merkez te'sisine müsaade ediyor ve Filistin'in milli bir vatanımız olmasını reddediyor. Evet, Talat Paşa Siyonizm'i milli bir hareket tanımıyor. Yahudi Milleti'nin mevcûdiyetini inkâr ediyor. Yahudilerin Filistin'de rüchân-ı milliye malik olduklarını kabulüne yanaşmıyor."¹¹⁹ Talat Paşa'ın Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulması hakkındaki düşüncelerini bu şekilde satırlara döken Eşref Edip Fergan, İngiliz Siyonistlerinin, Filistin'deki Yahudilerin milli hukuka sahip olmaları noktasında ısrar ettiklerini aktarmıştır. İngiliz Siyonistlerin, Yahudi Milliyetini ya da Filistin'deki milli hukuklarını kabul görmeyen her tür siyasi projeleri şiddetle reddettiklerini ve şöyle dediklerini aktarmıştır. *"Biz sarahaten beyân ederiz ki, Siyonizm Filistin'deki Yahudilerin hukuk-ı milliyyelerine sahip olmaları noktasında ısrar eder ve Yahudilerin milliyetini, yahud Filistin'deki hükûk-ı milliyyelerini inkâra varan her türlü siyaset ve projeleri şiddetle reddeyleyler."*¹²⁰

Fergan, Talat Paşa'nın izlediği yolın esasen Filistinli Yahudilerden kurtarmak olduğunu ancak bunu siyaset üzerinden yaptığına makalesinde şöyle yer vermiştir: *"Talat Paşa Yahudilerin nüfuzunu ve İngiltere hükümetinin ilân eylediği siyaset üzerine bunların Düvel-i İtilafîyye lehine yapmakta oldukları hizmetlerini biliyor da birkaç boş ve yalan va'dlerle bu hareketi durdurmak istiyor. İhtimal ki, kendisi bile bu kadar büyük bir ümid beslemiyor."*¹²¹ Eşref Edip Fergan bu düşüncesiyle Talat Paşa ve onun gibi düşünenlerin Filistin ve Kudüs Şerif'i Siyonistlerden kurtarılmasını sağlamayacağı ifade etmiştir. Eşref Edip Fergan'ın Talat Paşa'nın Filistin topraklarını işgalden kurtarmak için izlediği yöntemin sonuçları itibarı ile bir önemi haiz olmayacağını belirttiği söz konusu makale, ilgili dönemde Osmanlı topraklarını istilalardan kurtarmanın farklı bir yolunu konu edinmiştir. Bu yolda düşmanın yaptığı gibi muhatabı yalan vaadlerle kandırmak şeklinde özetlenebilir.

¹¹⁹ A.g.e, s. 199.

¹²⁰ A.g.e, s. 199.

¹²¹ A.g.e, s. 199.

2.9.2. Sebilürreşad Dergisinde İngiltere Mandasında Yer Alan Filistinlilere Dair Yazılar

Fergan'ın 1918 Filistin'ine dair Sebilürreşad dergisinden değindiği konulardan biri İngiltere' nin dini lideri Canterbury'nin Filistin ve Kutsü Şerif toprakları hakkında beyan ettiği görüşlerdir. İngiltere Devleti'nin dini lideri olan Canterbury, Kudsü Şerif ve Filistin'in Osmanlı Devleti'nin hâkimiyetinden çıkmasını kurtuluş olarak değerlendirmiştir. O bu münasebetle 29 Eylül Pazar günü İngiltere kiliselerinde olağandışı bir dini ayın düzenlemsini istemiştir. Kudüs ve Filistin'in Türk hâkimiyetinden kurtuluşunu bir zafer olarak görmüş ve bunun için Cenabı Hakk'a şükretmiştir. Canterbury daha sonra bir yayın organının verdiği demeçte Filistin ve Kudsü Şerifin İngiliz hâkimiyetine girmesini kendileri için mutluluk döneminin başlangıcı olduğunu belirtmiştir. Eşref Edip Fergan Sebilürreşad dergisinde *“Filistin Muzafferiyeti ve İngilizlerin Taassub-ı Dinisi”* adlı makalesinde bu konuyu ele almış ve konu hakkında şu açıklamaları yapmıştır:

*"Eylül'ün yirmi dokuzunu pazara musâdif olmak hasebiyle İngiltere'nin reîs-i dînîsi olan Archbishop of Canterbury Kudüs ve Filistin'in Türk hâkimiyetinden kurtulmuş olmasından dolayı bütün İngiltere kiliselerinde fevkalâde bir âyin-i dînî icrâ ettirmiş ve bu âyinde muzafferiyet-i vâkiadan dolayı Cenâb-ı Hakk'a şükürler edilmiştir: Mümâ-ileyh neşr ettiği beyannâmede diyor ki: "Ümid ederiz ki bu muvaffakiyet hepimize göre mukaddes olan bu havâlî için bir devr-i saâdetin mebde'i olsun."*¹²²

Fergan, *bu demeci yayınlayan Şark-ı Karîb* adlı gazetenin Canterbury'nin bu demecine karışılık bazı uyarılarda bulunduğunu da belirtmiştir. Bu uyarılar ise Filistin ve Kudsü Şerif bölge idaresinin çok hassas olduğu, bölge halkının fanatik düzeyinde dini taassuba sahip oldukları, ufak bir hatanın bile çok kanlı ve feci dini savaşırlara sebep olabileceğidir. Bunlara ilaveten Eşref Edip Fergan, Şark-ı Karib gazetesinin Filistin topraklarında (ingiliz mandasına girmeden önce) vuku bulan anlaşmazlıkların hiçbirine Müslümanların sebebiyet vermediğini yazdığını söylemiştir.

¹²²Eşref Edip Fergan, *“Filistin Muzafferiyeti ve İngilizlerin Taassub-ı Dinisi”*, Sebilürreşad, Cilt.15, Sayı.376, İstanbul, 1918, s.217-218.

Eşref edip Fergan söz konusu makalesinde Şark- ı Karib gazetesinin İngilizlere yönelik bazı tavsiyelerine de yer vermiştir. Bu topraklarda hâkimiyeti ele geçirenlerin semavi dinlere mensup kişilere güzel muamele etmesi ve hiçbir grubun hassasiyetini rencide etmemesi bu tavsiyelerden bazılarıdır. Eşref Edip bizim nisbeten açıklamaya çalıştığımız tüm mezkûr hususları şu şekilde aktarmıştır

*"Bu havâdisi neşr eden Şark-ı Karib gazetesi şu sözleri ilâve ediyor: "Bu kıt'anın idaresi pek müşkil ve nâziktir. Oranın halkı pek dindâr ve mutaassıbdırlar. Ufak bir hatâ, yahud bir kıvılcım pek kanlı ve feci mukatelât-ı dîniyyeye sebep olabilir. Şimdiye kadar Kudüs'de vuku' bulan ihtilâfâta hiçbir zaman müslümanlar tarafından sebebiyet verilmiş değildir. Orada icrâyı hâkimiyet etmek isteyen, behemehâl edyân-ı semâviyye erbâbına hüsn-i muâmele etmek ve hiçbir cemaatin hissiyatını rencide etmemek mecbûriyetindedir."*¹²³

2.9.3. Sebilürreşad Dergisinde Hristiyanların Bir Yahudi Hükümetinin Filistin Topraklarında Kurulmasına Dair Görüşlerine Yer Veren Yazılar

Sebilürreşad dergisinin başyazarlarından biri olan Abdulahad, 1918 yılında yayınladığı *‘‘Hristiyanlık, Filistin’de Bir Yahudi Devletin Kurulmasına Müsaid Midir?’’* Adlı makalesinde Hristiyan âleminin Filistin ve Kudsü Şerif topraklarında bir Yahudi Devleti’nin kurulmasıyla ilgili düşüncelerine yer vermiştir. Bu bağlamda Abdulahad’ın Sebilürreşad dergisinde yer verdiği kişilerden biri İngiltere Kardinali Dr. Burn olmuştur. Bu zat, Kudsü Şerif’i ziyaret etmiş ve Yahudilerin burada bir devlet kurmaları yönünde birtakım beyanatlarda bulunmuş ve müteakiben Roma’ya geçmiştir. İngiliz Kardinali Burn’un Romaya geçmesinin nedenlerinden biri de bu topraklarda kurulacak Siyonist bir devletin kurulmasında Roma’nın da desteğini almak olmuştur. Abdulahad, Dr. Burn’un bu vaziyetiyle ilgili şu bilgileri vermiştir:

"Geçenlerde Ingiliz Kardinali Doktor Burn cenablarının Kuds-i Şerîfi ziyaret ettikten sonra buraya geldiği ma'lumdur. Bunu takiben, Kuds-i Şerif'e taalluk eden bazı mesâil-i mühimmeden dolayı, Katolik âleminin reîs-i rûhânîsi olan Papa Cenâblarının,

¹²³Fergan, ‘‘Filistin Muzafferiyeti ve İngilizlerin Taassub-ı Dinisi’’, s.218.

*bir Fransız kardinalini Roma'ya celb etmiş olduğunu cerâid-i yevmiyyenin birinde okumuştum."*¹²⁴

Ancak İngilizlerin bir Yahudi hâkimiyetini tesis etmesine mükabil Hıristiyanlık âleminin ruhani lideri olan Papa ve Vatikan bu durumu bazı nedenlerden dolayı hoş karşılamamıştır. Bu nedenlerden biri Kudüs Şerif'in Enbiyalar Şehri olmasıdır. Abdülahad Vatikanın (Papa, Kardinaller ve Rahipler) tutumu hakkında şu değerlendirmeyi yapmıştır.

*"Kuds-i Şerif'in mevki'-i dînîsi i'tibârıyla, bu belde-i enbiyâullâhın mukadderâtı hususunda Vatikan'ın lâkayd kalmayacağı vâste-i ihtibahtır. Böyle nazik ve tarîhî dakikalarda cereyân eden bu iki ma'nîdâr ziyaretlerden anlaşıldığına göre, Hıristiyanlığın resmi makâmât-ı âliyyesi, Kuds-i Şerif'de bir Yahudi hükümetinin teşkili tasavvurundan endişe-nâk bulunuyorlar."*¹²⁵

Mezkûr paragraftaki düşüncelere göre İngiltere Kardinali ve Siyonitler Kudüs Şerif'te bir Yahudi Devleti'nin kurulması yönünde destek istemişlerdir. Ancak Hıristiyanlık âleminin en üst makamını bulduğu bu şehir halkı bu teklife sıcak bakmamışlardır.

Abdülahad, Vatikan'ın bu tutumunun arka planına da değışmiştir. O, Nasranîlere göre Hz. İsa'nın Kudüs Şerif'te Yahudiler tarafından çarmağa gerildiği konusunda hem fikir olduklarını söylemiştir. Hıristiyanların Hz. İsa'yı en yüksek makama çıkardıkları halde Mûsevilerin Hz. İsa'nın peygamberliğini kabul etmediklerini ifade etmiştir. Yine o Hıristiyanlar, Mûsevilerin aksine Hz. İsa'nın kıyamet yaklaştığında yeryüzüne tekrar geleceğine inandıklarını bildirmiştir. Abdülahad, bu arka plan hakkında makalesinde şu malumatları vermiştir:

"Mektûm olmadığı üzere gerek Mûseviler ve gerek Nasrânîler, Hazret-i Mesîh aleyhisselâmın Kuds-ü Şerif'de Yahudiler tarafından salben i'dâm olunmuş olduğuna mu'tekiddirler. Hıristiyanların, ulü'l-azm enbiyâdan olan Hazret-i İsa'yı tâ makâm-ı

¹²⁴Abdülahad, "Hıristiyanlık, Filistin'de Bir Yahudi Devletin Kurulmasına Müsaid Midir?" Sebilürreşad, Cilt.16, Sayı.400, İstanbul, 1919, s.112-115, www.bagcilar.bel.tr.

¹²⁵A.g.e, s. 113-115.

ulûhiyyete kadar çıkardıkları hâlde, Mûsevîler, bilakis, onun nübüvvetini tasdik etmemekte ve Mesîh'in henüz ba's edilmiş olmayıp belki âtiyen zuhûr edeceğini musır ran iddiâ eylemektedirler."¹²⁶

Abdulahad, Hristiyanlık âleminin Filistin ve Kudsü Şerif'te bir Yahudi devleti kurmalarını inançları gereği benimsemeyeceklerini ve red edeceklerini düşünmüştür. Çünkü O, Mûsevîlerin kutsal ruh vasıtasıyla gerçekleşen Hz. İsa'nın mucizevî doğumunu inkâr etdiklerini, tertemiz olan annesine iftira attıklarını belirtmiştir. Buna karşın Mûsevîlerin ortaya attıkları bu iftiralara Kur'an-ı Kerim'in cevap verdiği ve Hz. Meryem'i temize çıkardığını söylemiştir. Yine O, Hz. İsa'yı katledenlerin torunları olan Yahudilerin Filistin'de kendi devletini kurma düşüncesine Müslümanlardan önce kilise halkının karşı çıkacağını şu sözlerle anlatmıştır:

*"Mûsevîlerin, Rühülkudüs vâsıtasıyla vücûd-pezîr olan Hazret-i İsa'nın vilâdetini inkâr ile vâlîde-i mutahheresine karşı isnâd ettikleri şâibeleri, yalnız Kur'an-ı azîmüşşân izâle ve reddeylemekle müşârun-ileyhimâyı şîme-i lev m ü uyûbdan tebrîe etmiştir. İmdi Hazret-i Mesîh'in katillerinin evlâdı olmakla mübâhî ve müftehir olan Beni Yehuda'nın Filistin'de bir hükümet teşkil etmelerine, ilk evvel i'tirâz eden taraf, tabî'dir ki kiliseler olacaktır."*¹²⁷

Abdulahad makalesinde Yahudiler ile İsevîler arasındaki tek problemin Hz. İsa'nın çarmağa gerilip gerilmeme konusunun önemli olmadığını, bundan çok daha büyük problemlerin olduğunu da ayrıca belirtmiştir. Bu bağlamda Abdulahad, Yahudilerin inandığının aksine kabul edilen dört İncil'de de Hz. İsa'nın aslında çarmağa gerilmediği, Enacil'in tabiriyle intihar eden kişinin öğrencisi Yahuda İskariot olduğunu ve bir iki gün gizlendikten sonra Hz. İsa'nın girdiği yerden çıkarak Havarileriyle beraber kırk gün kadar yeryüzünde bulunduğunu şu ifadelerle yazmıştır.

"Hâlbuki Yahudiyet'le İseviyet arasındaki adâvet-i dîniyye, yalnız Hazret-i Mesîh'in salb ve i'dâmi mes'elesinden ibâret değildir. Bu mes'ele zâten o kadar da mühim değildir. Çünkü asıl salb olunan, yahud Enâcîl'in ta'bîriyle kendini asmakla intihâr eden, telâmîzden İsharyotî Yahuda olduğunu ve bir iki gün ihtifâ ve gaybûbetten

¹²⁶A.g.e, s. 113-115.

¹²⁷A.g.e, s. 113-115.

sonra Hazret-i İsa'nın tekrar meydana çıkarak urucundan akdem kırk gün kadar havâriyyûnu ile beraber yeryüzünde isbât-ı vücûd etmiş olduğunu Enâcîl-i erbaa tasrih ediyorlar."¹²⁸

Abdulahad, İtilaf devletlerinin başında bulunan kişilerin tek amaçlarının Yahudilerden para koparmak olduğunu, bu kişiler Filistin'de bir İsrail hükümetinin kurulmasına müsaade ettikleri takdirde kilise halkının itilaf devletlerinin başındakilerini affetmeyeceklerini söylemiştir. O buna ilaveten Hristiyanlık âleminin temsilcileri olan kişilerin Filistin de bir Yahudi Devleti'nin kurulmayacağına dair İtilaf devletlerin başında bulunan şahıslardan söz aldıklarını, aksi bir durumda bu yöneticilerin Hristiyanlara verdikleri bu sözlerden caymış olacaklarını makalesinde şu şekilde açıklamış ve değerlendirmiştir:

"Mes'elenin mühim bir safha-i dîniyyesi vardır ki herhâlde nazar-ı dikkatten dūr tutulamaz. İ'tilâf devletleri müdürânı, mütekellimîn, yani ulûm-ı diniyye mütehasısları olmadıkları cihetle, muâvenet-i maddiyyelerinden istifade etmek üzere Yahudilere Filistin'de bir hükûmet-i İsrâiliyye'nin teşkiline müsâade edecek olurlarsa kendi kiliselerini cidden pek fenâ bir mevki'de bırakmış olacaklardır. Bu sebeble düveli muazzama-i mü'telife ser-âmedân-ı umûru, pek büyük bir muammâ ve tahyîr (dilemmâ) içinde bulunmaktadırlar. Yahudilere, Filistin'de bir devlet teşkiline müsâade ettikleri takdirde kiliselerin cümlesini afv olunmaz derece iğzâb etmiş olacaklardır; aksi takdirde vaadlerini ifâ edmemek mes'elesi vardır!"¹²⁹

Abdulahad, makalesinde Hristiyanlık âleminin Filistin ve Kudüs topraklarında neden bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını istemeyecekleri konusunda birden fazla değerlendirme yapmıştır. O değerlendirmelerden birisi Tevrat'ta yer alan Mesih ile ilgili pasajlardır. Bu na göre Mesih Hz. İbrahim'in ayak bastığı toprakları hâkimiyeti altına alacaktır. Müteakiben bu hâkimiyetin dünyanın bütün farklı iklimlerine yayılacağını ifade etmiştir. Abdulahad bu konuda Müseviler ile Hristiyanların aynı düşüncede olduğunu da belirtmiştir. Ancak Mesih'in kimliği hakkında bu din mensupları ayrılığa düşmüştür. Zira Hristiyanlar söz konusu Mesih'in Hz. İsa olduğuna iman etmişken

¹²⁸A.g.e, s. 113-115.

¹²⁹A.g.e, s. 113-115.

Yahudiler bunu bütünüyle red etmişlerdir. Tabii olarak her iki din mensubunun inancına göre Mesih'in gelip kendilerini dünyaya hâkim kılacağı düşüncesi, iki din arasında kaçınılmaz bir savaş olacağı inancını pekiştirmiştir. Abdülahad tüm bu hususları ilgili makalesinde açıklamış ve şöyle yorumlamıştır:

*"Çünkü Mesih tesmiye ettikleri bu zât; tebliğ edeceği umûmi bir dinin ahkâm ve şeriatı üzerine teşkil edeceği saltanat, Hazret-i İbrahim'in ayak bastığı arâzi üzerinde ve sair iklimlerde de tevessü edeceği, cümle-i ihbârât-ı Tevratıyyedendir. Bunda hem Müseviler hem de Hristiyanlar müttefiktirler. Fakat Müseviler, Hristiyanların umumi peygamber, yahud hâtem-ı enbiyâ olduğuna zâhib oldukları Hazret-i İsa'nın nübüvvetini bile tasdik etmekten içtinab ederek elyevm Mesih'in geleceğine muntazırdılar. Binaenaleyh eğer Müseviler, Arz-i mukaddes de bir hükümet teşkiline muvaffak olacak olurlarsa, Hazreti İsa'nın beklenen âhir zaman peygamberi olmadığı isbat edilmiş olacak, bu suretle Yahudilerin son peygamber ve hükümdarın geleceğine intizâr etmekteki i'tikadları kuvvet bulmuş olacaktır."*¹³⁰

Abdülahad, Sebilürreşad dergisinde, Hristiyanlık âleminin Filistin ve Kudüs topraklarında Siyonist bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını istemeyecekleri konusunda yukarıda mezkûr gerekçelere ilaveten her iki dindeki nubüvevet kurumuna yönelik görüş ayrılıklarını da bir gerekçe olarak takdim etmiştir. Bu bağlamda Abdülahad, Yahudilerin aksine Hristiyanların Havarileri peygamber olarak kabul ettiği konusuna değinerek: *"Hristiyanların Havarileri peygamber olarak kabul edilmiştir"* şeklinde bir açıklamada bulunmuş ve müteakiben Museviler ile Hristiyanlar arasında inanç konusunda teberrüz eden bu durumu şöyle izah etmiştir:

*"Zaten Hristiyanlarca Havâriyyûn dahi enbiyâ addolunmaktadırlar, çünkü onlara da vahiy ve ilhâm nâzil olduğu kanaatindedirler."*¹³¹

Abdülahad, Hristiyanların dini inançları gereği Filistin'de bir Yahudi Devleti'nin kurulmasını istemeyeceklerini, Hristiyanlık inancında peygamber olduğuna inanılan Resul Pavlus üzerinden de temellendirmiştir. Çünkü Yahudilerin red ettiği ve

¹³⁰A.g.e, s. 113-115.

¹³¹A.g. e, s. 114-115.

sapkın gördükleri Pavlus ortaya koyduğu yeni şeriat ile Yahudilerin inanç haline getirdiği bazı gelenekleri ortadan kaldırmaya çalışmıştır. Ancak Pavlusun ortaya koyduğu bu şeriat Yahudiler tarafından kabul görmemiş ve hatta Pavlusun onlar tarafından dışlanması da beraberinde getirmiştir. Abdülhad, Pavlus'un şeriatı hakkında şu bilgileri vermiştir. O bu hususu şu şekilde açıklamaktadır:

*"Resûl Pavlus Müseviyyetin, şeriatin bütün bu gibi ibâdât ve zebîhalarını ve Beytullah'ın, hep misâl ve gölge olduklarından, lağv u fesh olunmuş olduklarını söylüyor. Bu zâtın garib teâlimine nazaran, İsa el-Mesîh; (Beni İsrail'in kâhin-i a'zamı gibi âharın kanyıyla Kudsü'l-akdâs'a girmekle değil, belki kanyıyla semâvâtın Kudsü'l-kudsey'n'e dâhil olarak ebedî kâhin-i a'zam sıfatıyla kendini Allah'a takdim etmekle halkın günahlarını afveder. Binâenaleyh, artık böyle âyînler, kâhinler ve beyt-i makdislere lüzum yokmuş.¹³²)."*¹³³

Abdulahad, Kudsü Şerif topraklarında yer alan *Kiyame Kilisesinde* yapılan ayinlere değinmiş, Hristiyanlıkta ki bu ayinler ile Müsevilikte gerçekleşen ayinleri karşılaştırıp her ikisinin de kabul edilemez olduğu vurgulamıştır. Tamamen zıt olan bu iki dinin *Kudsü Şerif'te* yan yana bulunmalarını imkânsız olarak değerlendirmiştir. Abdulahad, Müslümanların dinlerinde ise bu tür ayinlerin olmadığını, dinleri gibi ibadetlerinin de makul ve sade olduğunu belirtmiştir yorumlamıştır. O ayrıca Müslümanların İslam dini uğruna her türlü eziyet ve zorluklara karşı tahammül edip sabırla başaracaklarına inandıklarını söylemiştir. Abdulahad, bu konu hakkında Sebilürreşad dergisinde şu açıklamaları yapmıştır:

"Ma'lum olduğu üzere Kuds-i Şerîfte Kiyâme isminde bir kilise binâsı vardır. Orada üç mihrâb mevcûdtur ki biri Katolıklere, diğeri Ortodokslara, üçüncüsü de Sür yânîlerle Ermenilere tahsis olunmuştur. Bu mihrâblar üzerinde, hamurlu ve hamursuz ekmeklerle şarap üzerinde muayyen âyînler ve taganniler ve bazı harekât ve kâhinâne cünbüşler icrâ kılındıktan sonra, Rûhü'l-kuds'ün nazil olarak ansızın o ekmeklerle şarabı Hazret-i Isa'nın lahm ve demine (kanına) tahvîl ettiğine bütün akıl ve vicdânlarıyla kani' ve kail bulunan, rehâbîn, acaba karşılarındaki Musevi âyinlerinin

¹³² A.g. e, s. 112-115.

¹³³ Tekvin-1 Mahlûkât, a.g.e.

icrasını tecviz edebilecekler mi? Taban tabana zid olan bu iki dînin Kuds-i Şerîf’de yan yana devam etmeleri imkân haricinde değil midir? İslâmlara gelince, Müslümanların dinleri gibi ma’bedleri ve ibâdetleri de ma’kül ve sâdedir. Din uğurunda her ızdırâb ve felâkete cesûrâne bir temkinle tahammül ederler.”¹³⁴

2.9.5. Sebilürreşad Dergisinde Filistin’in İsmi Konu Edinen Bir Yazı

Sebilürreşad dergisinde Filistin ve Kudsü Şerif hakkın yayınlanan bazı makalelerde Kudsü Şerif’in isimleriyle ilgilenilmiştir. Bu isimler ile ilgilenenlerde biri deginin müdâvim yazarlarından olan Abdülahad olmuştur.

Abdulahad, Müslümanların Sebilürreşad dergisinde *Kudsü Şerif* için kullanmış oldukları isimler için bazı açıklamalarda bulunmuştur. Bu isimlerden biri de eski adı olan "Urşalim" ya da "Yeruşalim", "Jerusalem" ismi olup Darul-İslam veya Darusselam anlamında kullanmış olduğunu ifade etmiştir. Abdulahad, bu konuyla ilgili makalesinde şu malumatlara yer vermiştir: "*Kuds-i Şerîf’in ism-i kadîmi, “Urşalim” yahud “Yeruşalim” (Jerusalem) olup Dârulislâm yahud Dârusselâm ma’nâsınadır.*¹³⁵

Abdulahad, Kuds-ü Şerif isminin Kur’an-ı Kerim de Mescid-i Aksa olarak geçen ayete yer vererek Hz. Muhammed’in İsra yolculuğuna dikkat çekmiştir. Kur’an-ı Kerim de İsra süresinin birinci ayetinde geçen: "*Bir gece, kendisine bazı ayetlerimizi gösterelim diye kulunu Mescid-i Haram’dan çevresini mübarek kıldığımız Mescid-i Aksaya götüren Allah eksiklerden münezzehdir*” cümlesi hakkında Abdulahad, şu noktalara değinmiştir: "*İşte ayeti celi (سُبْحَانَ الَّذِي أَسْرَى بِعَبْدِهِ لَيْلًا مِنَ الْمَسْجِدِ الْحَرَامِ إِلَى الْمَسْجِدِ الْأَقْصَا)*¹³⁶ âyet-i celîlesinin sır ve hikmet-i ilâhiyyesi¹³⁷.

Bütün bunlar bize gösteriyor ki Yahudilerin Kuds-ü Şerif topraklarına yerleşmelerinin sadece Müslümanların değil de aynı zamanda Hristiyanların da endişe duydukları gerçeğini gözler önüne sermiştir. Çünkü Müslümanlar gibi Hristiyanlar da Yahudilerin bu kutsal topraklara yerleşmeleri neticesinde oluşabilecek kritik durumları

¹³⁴Tekvin-1 Mahlûkât, a.g.e.

¹³⁵A.g. e, s. 112-115.

¹³⁶Hayrettin Karaman, Ali Özek, İbrahim Kâfi Dönmez, Mustafa Çağrı, Sadrettin Gümüş, Ali Turgut: *Kur’an-ı Kerim ve Açıklamalı Meal*, el-İsra 17/1, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara, 2010, s. 281.

¹³⁷Abdülahad, “Hristiyanlık, Filistin’de Bir Yahudi Devletinin Kurulmasına Müsaid Midir?”, s.111-112.

hakkında bilgi vermişlerdir. Böyle bir olayın yaşanmaması adına Yahudilerin o mübarek topraklarına göç etmelerine musade edilmemelidir.

2.9.6. Yahudilerin Filistin Topraklarında Bulunma İstekleri

Mûseviler, tarih boyunca Filistin topraklarında bulunmak için hak talep etmişlerdir. Bunu gerçekleştirme adına hiçbir fırsattan kaçınmayıp gerekli çalışmayı yapmışlardır. Bu konu hakkında Fergan (1982-1971), Filistin topraklarında Yahudilere ait bir yerleşim merkezinin kurulup kurulmamasıyla ilgili düşüncelerini farklı yazarların bakışından faydalanarak kaleme almıştır. Fergan, *Manoeuvre Journal* gazetesinin Nisan ayı sayısında *Mack'ın* (1866-1943) "*Sulh Konferansı'nda Yahudilerin Ümitleri*" isimli makalede Yahudilerin geleceğiyle ilgili düşüncelerine değinmiştir.

Fergan'a göre Yahudi müttefiki olan Mack, Filistin topraklarında bulunan Yahudiler için ayrı bir hükümet istememektedir. Mack'ın bunu istememesinin gerekçesi Yahudi halkının Filistin topraklarında azınlık statüsünde bulunmalarından kaynaklanır. Yazar, Mack'ın sadece Yahudiler için ayrı bir hükümet istemesinin Yahudiler için yakışık alır bir durum olmayacağını ifade etmiştir. Fergan, bu konuyla ilgili makalesinde şunlara yer vermiştir:

*"Manoeuvre Journal'in Nisan nüshası Filistin'de Yahûdi hükümetinin emr-i teşekkülünü mevzû-i bahsediyor. "Sulh Konferansı'nda Yahudilerin Ümidleri" sernamesiyle Mister Julian W. Mack'in yazdığı bir makalede Yahudi mütefekkirlerinin temayülâtını şöylece telhîs ediyor: "Biz bu zamanda Filistin'deki Yahudiler için müstakil bir hükümet istemiyoruz; niçin? Çünkü el-hâletü hazihi Filistin'deki Yahudiler nüfûs-ı umumiyenin altıda birini teşkil ediyor. Bu gibi şerait altında müstakil bir hükümet te'sisi namergüb olduğu kadar ameli bir kıymeti haiz değildir".*¹³⁸

Fergan'a göre Mack'ın tek isteği Filistin'in, Cem'iyet-i Akvam tarafından İngiltere'ye teslim edilmesidir. Yazar, Mack'ın yapmış olduğu teklifin hakikat payından yoksul olduğunu ve bunun gerçekleşmemesi gerektiğini ifade etmiştir. Çünkü Mack'ın istediği gerçekleşmesi durumunda işlerin hiç de ifade edildiği gibi yürütmeyeceği

¹³⁸Eşref Edip Fergan, "Yahudiler ve Filistin", Sebilürreşad, Cilt.16, Sayı.414-415, İstanbul, 1919, s.245.

hakikatini ortaya çıkarmıştır. Yahudilerin Filistin topraklarına yerleşmeye başlamaları ile orayı sahiplenip diğer milletlere yaşam hakkının tanımamalarının aynı anlamama geldiğini ifade etmiştir.

Filistin'i İngiltere egemenliğine bırakan Cemiyeti Akvam, Sulh Konferansı'nda çıkan bir dergide "*Bir Yahûdî Hükümetinin Kurulması Uygun Mu?*" adıyla yayımlanan bir makalede Wallstone'ın (1836-1905) bazı sözlerine yer vermiştir.

Bu sözler şunlardan oluşmaktadır. Wallstone'ın Yahûdî bir hükümetin oluşması konusunda endişe duyuyormuş. Fergan:

"Şimdi Filistin'in, Cem'iyet-i Akvam tarafından İngiltere'ye teslimiyle kanaat ederiz. Şu şartla ki, bu Yahudi müsta'meresine Yahudilerin peyder-pey muhaceretle ihrâz-ı ekseriyyet etmeleri, bu memleketin inkişâfına hizmet etmeleri kabul edilmelidir." Görülüyor ki, Yahudiler de Filistin'de el-hâletü hâzihî bir hükümet-i Yahudiyyenin teessüs edemeyeceğini pek a'lâ anlıyorlar. Fakat Filistin'de ekseriyyet-i İslâmiyyeyi peyder-pey istisâl etmeleri için Filistin'in kendilerine bahs olunmasını istiyorlar. Sulh Konferansı'nın ta'kib edeceği vaad olunan hakkı adl prensibiyle bu hareket-i istisâliyyenin ne kadar muvâfık olacağını yine Sulh Konferansı isbât edecektir. Aynı mecmuanın "Bir Yahûdî Hükümetinin Teşekkülü Matlûb mudur?" sernamesiyle neşr ettiği bir makalede Sir Charles Wallstone şu sûretle beyân-ı mutâlâa ediyor. "Yahûdî bir hükümetin teşekkülüne mu'teriziz".¹³⁹

Fergan, Wallstone'nin yazdıklarına istinaden kurulacak olan bu hükümetin amacını seçilmiş soya dayanan dini bir hedef olduğu bilgisine yer vermiştir. Yazar, bu düşünceye göre orada Yahudiler dışında başka milletlerin yaşamalarına da izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Fergan, bu konuyla ilgili makalesinde şu malumatlara yer vermiştir:

"Çünkü bu hükümetin mâhiyeti irki ve teokratiktir. Târîh delâlet ediyor ki, teokratik kelimesinin ma'nâsı siyasetin ameli hayatını edyânın fevka't-tabîî âlemine tahvil etmektir. Bu da cem'iyet-i beşeriyye için cidden felâket-âmîz bir şeydir. Bundan

¹³⁹Fergan, "Yahudiler ve Filistin", s.245.

*máadá ırk nazariyesi üzerine teşkil olunan bir devletin anâsır-ı sâire ile hâl-i tenâfürde bulunacağından cidden gayr-i insani bir devlet olur."*¹⁴⁰

Bu bölümde nihai olarak şunları görülmektedir: Filistin’de Müslüman olmayan kimseler bile bu konunun ne kadar endişe verici olduğunu görmüş, ama Müslümanlar bunu net olarak görememiştir. Fergan, Filistin toprakları için daha fazla hassas davranılması gerektiğini savunmuştur. Wallstone’a göre Yahudi halkının burada bir devlet kurmasının Avrupa devletlerinin yardımı olmadan yapılamayacağı şeklindedir. Bunu gerçekleştirme adına Yahudilerin İngiltere’nin gerekli yardımını alacağını belirtmiş, bununla beraber Yahudilerin peyder pey Filistin topraklarına akınlar düzenleyeceğini söylemiştir. Yahudilerin buraya yerleşmelerinin hala güncelliğini koruduğu bilinmektedir.

2.10. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergisinde Kılıç Dini Tanımlamasına Dair Yazılar

Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergileri yazarlarından Ali Rıza Seyfi, Abdullah Quilliam’ın ¹⁴¹, *The Religion of the Sword* adlı eserinin bir kısmını çevirip “Kılıç Dini” adıyla makale olarak Sebilürreşad dergisinde yayınlamıştır. Üç semavi dinin karşılatılmasının yapıldığı söz konusu eseri çeviren Ali Rıza, zaman zaman değerlendirmeye tabi tutmuştur. Abdullah Quilliam bu eserini batının İslam dininin Kılıç Dini olduğuna dair iddialarına cevap vermek için kaleme almıştır. Batının Kılıç Dini nitelemesinin arka planında İslam’ın hâkimiyetini güç zoruyla kurduğu ve merhamet yönünün bulunmadığına yönelik bir ifadedir. Hristiyan bir Muhtedi olan Quilliam batı dünyasını bu iddialarını tedkik etmiştir. O bu incelemesinin metodunu şöyle ifade etmiştir.

“Quilliam sözleriyle *Sahâif-i âtiyyede Müsevilik, İsevilik ve İslâmiyet'ten ibâret olan üç dini azîmin târîhini kemâli bî-taraî ve adâlet ile nazar-ı dikkate alarak her*

¹⁴⁰A.g.e, s.245.

¹⁴¹İngiltere vatandaşı olup asıl adı William Henry Quilliam olan bu zat 1887 yılında müslüman olduktan sonra Abdullah adını alan bu zat pans

*birinin kütüb-i mukaddesesinden ve mensûb bulundukları a'sâr ve edvârın sahâif-i târîhiy- yesinden bu üç dinden hangisinin "kılıç dini" vasfına layık olacağını irâe ve isbâta çalışacağız'' sözleriyle yapacağı işin ne kadar zor ve yükümlülük gerektiren biri olduğunu vurgulamıştır''.*¹⁴²

Bu paragraftan anlaşıldığı üzere Quilliam, üç dinin karşılaştırmasını tarafsız olarak tarihlerini ve mukaddes kitaplarını dikkate almak suretiyle yapacağını belirtmiştir. Ali Rıza Seyfi'nin Sebilürreşad dergisinde çevirisini yayınladığı bu eserin araştırmamızla ilgili olan yönü şudur; bu çalışmada Müslümanların hâkimiyet kurdukları topraklarda adalet konusunda titiz oldukları ve reayalarına karşı merhametli oldukları sonucuna varmıştır. Yine Kur'an Kerim'in merhamete sürekli vurgu yaptığı insanların daletten ayrılmamaları konusunda çok ciddi bir şekilde tenbihte bulunduğunu sonucuna varmıştır. Buna karşın Yahudilerin hâkimiyet kurdukları topraklarda egemenlikleri altında olan insanlara karşı acımasız olduklarını kendilerinden olmayan milletlere larşı merhamet etmekte nakıs oldukları sonucuna varmıştır. Quilliam, *gece yatağına çekilip uyumaktan hoşlanmayan çocuk sabahleyin oradan uyanıp kalkmaktan da aynı derecede hoşlanmaz!*¹⁴³ Sözleriyle Yahudilerin kendi hükümdarlıkları dönemlerinde kendilerinden olmayan kişilere karşı zulümkar davrandıklarını anlatmış, dolayısıyla Kılıç Dinini temsil eden grubun Yahudiler olduğu gerçeğini açığa çıkarmıştır. Genel olarak Yahudilik dininin hoşgörüsüz bir din olduğunu, Kudüs gibi mübarek topraklarda kalmalarının doğru olmayacağını vurgulanmıştır. Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad dergilerinde vurgulanan yazıların genelinde ifade edildiği üzere Filistin topraklarında barışın hâkim olabilmesi için Yahudilerin başka ülkelere gönderilmesini elzem olarak görmüştür.

¹⁴² Abdullah Quilliam, ter. Ali Rıza Seyfi, Kılıç Dini, Sebilürreşad Dergisi, cilt.8 sayı:189 sayfa:113.

¹⁴³ Abdullah Quilliam, ter. Ali Rıza Seyfi, Kılıç Dini, Sebilürreşad Dergisi, cilt.8 sayı:189 sayfa:113.

SONUÇ

Osmanlı Devleti'nin yıkılış sürecinde farklı görüş ve düşünceleri savunan pek çok dergi ve gazete yayın hayatına başlamıştır. Bunların içinde en önemli dergilerden biri Sırat-ı Müstakim sonraki adıyla Sebilürreşad adlı dergidir. Bu dergi İslamcılık düşüncesinin sözcülünü yapmasıyla, güçlü yazar kadrosuyla ve uzun bir süre yayın hayatını (on yedi yıl) sürdürmesiyle dikkatleri üstüne çekmiştir. Derginin bu özellikleri günümüzden bakıldığında ona tarihi bir vesika niteliği kazandırmaktadır. Bu açıdan dergide yer alan makaleler bundan bir asır önce özelde İslam coğrafyası genelde ise dünya da neler yaşandığına dair bir ışık görevini görmektedir.

Sebilürreşad dergisinin yazarlarının gündemde tuttıkları ve hakkında pek çok makale yayınladıkları konulardan biri de 20. yüzyıl başlarında Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında yaşanan gelişmelerdir. Öyleki konuyla ilgili Sebilürreşad dergisinde onlarca makale bulunmaktadır. Araştırmamızın konusunu oluşturan bu makalelere yeri geldikçe atıf yapılmıştır. Bu makaleleri bir bütün olarak değerlendirdiğimizde ön plana çıkan bazı ortak özelliklerinin olduğu görülmektedir. Bu müşterek özellikleri ise şu maddelerde izah etmek mümkün görünmektedir.

1. **Savunmacı olmaları;** Filistin ve Kudüs Şerif topraklarının fi'l-hakika Müslümanların malı olduğunu savunmuşlardır. Bu bağlamda bu topraklarda hak iddia eden Yahudilere karşı bu toprakların gerçek sahiplerinin buranın asli sakinleri olan İslam'a mensup insanlar olduğunu savunmuşlardır.
2. **Konjöktörü dikkate almaları:** Bu makalelerde Filistin konusunda yazılanların belirgin bir şekilde dikkat çektikleri bir husus da Filistin ve Kudüs Şerif topraklarının Yahudilere verilmesini konusunu reddederken duygusallık yerine dönemin koşullarını lehlerine olacak şekilde kullanmışlardır. Bu bağlamda ilgili dönemde ortaya çıkan "Wilson İlkelerini" yeri geldikçe bu topraklarda hak iddia eden Yahudi ve destekçilerine bir argüman olarak takdim etmişlerdir.
3. **Yazarların Kudüs Şerif meselesine hâkim olması:** Sebilürreşad'da Kudüs Şerif meselesini ele alanlar Filistin tarihine oldukça vakıf olan yazarlar olmuştur.

Bu durum onların karşı düşüncelere farklı argümanlar geliştirebilme yeteneği vermiştir.

4. **Yazarların çok yönlü olmaları:** Konuyla ilgili Sebilürreşad dergisinden makale yayımlayan yazarların birden fazla ilmi disipline hâkim oldukları görülmektedir. Bu açıdan konuyla ilgili makale yazarlar siyaset, din, dünya hukuk ve tarih başta olmak üzere pek çok ilme vakıf kimselerden oluşmuştur.
5. **Realist olmaları:** Bu konuda yazarların dikkat çeken bir yönü konuya yaklaşım sergilerken gerçekçi davranmış olmalarıdır. Bu bağlamda bu yazarlar konuyu ele alırken eskiden olduğu gibi güçlü bir Müslüman devletin olmadığını göz önünde bulundurmuşlardır.

Sebilürreşad Dergisinde yayınlanan makaleler günümüzde güncelliğini koruyan İsrail'in Kudüs Şerif ve Filistin topraklarını işgal etmesinin tarihi sürecinin arka planını en ince noktalarına kadar detaylı bir şekilde ele almaktadır. Bu konuda Sebilürreşad dergisinin başyazarı olan Eşref Edip Fergan'ın gayretleri belirgin bir şekilde dikkat çekmektedir. Öyle ki Eşref Edip Fergan bu topraklar halinde yeni gelişmeler oldukça veya malumatlar elde ettikçe makale olarak dergide yayınlamıştır.

Sebilürreşad dergisinden hareketle Yahudilerin Kudüs Şerif ve Filistin topraklarında günümüzde varlığını sürdüren işgal sürecini üç ana başlıkta toplamak mümkündür.

1. **Göçler Dönemi;** Bu dönemde Osmanlı Devleti, Yemen ve Şam da bulunan Yahudileri bu topraklara göç ettirmiştir. Bunun yanı sıra Rusya'daki Yahudiler başta olmak üzere dünyanın farklı ülkelerinde bulunan Yahudiler de bu topraklara bir göç hareketi başlatmışlardır. Bu Yahudilerin çoğu Amerika ile Avrupa'ya giderken bir kısmı da Filistin ve Kudüs Şerif topraklarına göç etmiştir. Böylece bu topraklarda Yahudi nüfusu önemli oranda artış sağlamıştır.

Göçler dönemi olarak ifade ettiğimiz bu dönem henüz Siyonizm'in bu topraklara somut müdahalelerde bulunmadığı bir zaman dilimine tekabül etmektedir. Bu dönemde Yahudiler, Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında çoğalmakla beraber devlet kurma gibi bir niyet ortaya koyduklarına dair bir malumat tespit edemedik. Ancak bu dönemde

Yahudiler ilk defa Filistin ve Kudüs Şerif topraklarını sahiplenme hevesine kapılmışlardır. Özellikle Rusya'dan göç eden Yahudiler için de ziraat ve tarımı bilen insanların olması nedeniyle bu konuda Yahudilerin önünü açtığı gösterilebilir. Yine konuyla ilgili bir husus da Osmanlı Devleti'nin her şeye rağmen var olması ve Filistin ile Kudüs Şerif'e hâkim olmasıdır. Bu nedenden ötürü buraya göç eden Yahudiler sınırlı olduklarının bilincinde olmuş ve bu bilincin gerektirdiği şekilde hareket etmeye özen göstermiştir. Ancak her şeye rağmen göçler dönemini 1948 yılında kurulan İsrail Devleti'nin zemini güçlü bir şekilde hazırlayan dönem olarak değerlendirmek mümkün görünmektedir. Sebilürreşad dergisinde yer alan makaleler de bu süreci ayrıntılarıyla beraber yazmış ve dönemin mütefekkirleri tarafından değerlendirilmiştir.

2. **Siyonizmin Müdahale ettiği dönem:** Filistin ve Kutsal topraklara yerleşen Yahudiler, Siyonizm'in yeni bir Yahudi Devleti kurma heveslerini kabartmıştır. Bu bağlamda Siyonistler bu topraklar üzerinde yeni bir devlet kurma sürecini işletmişlerdir.

Bu dönemin bazı hususlarını şu şekilde izah etmek mümkündür. Osmanlı devletinde II. Meşrutiyet ilan edilmiş ancak devletin yıkılış sürecinin önüne geçilmiştir. Bu açıdan bu dönem Osmanlı'nın hızlı bir şekilde toprak kayıpları yaşadığı bir döneme denk gelmektedir. Tabii olarak bu durum Siyonizm'e alan açmıştır.

3. **Kuruluşun başlangıcı olan dönem;** Siyonist Yahudiler, bu dönemde Filistin ve Kudüs Şerif ile ilgili tüm inisiyatif ele almıştır. Uluslararası arenada bu topraklarda bir Yahudi Devleti'nin kurulması için göçmen Yahudilerin sözcülüğünü yapmıştır.

Sebilürreşad dergisinde yayınlanan pek çok makalede araştırmamız esnasında yeri geldikçe değindiğimiz üzere bu dönem hakkında detaylı bilgi verilmiştir. Sebilürreşad dergisinde bu dönemi konu edinene makaleler dikkatle incelendiğinde Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında bir Yahudi Devleti'nin kurulması o dönemde bu topraklarda yaşayan göçmen Yahudilerin talebi olmadığı görülmektedir. Aksine bu talebin Siyonistler tarafından dile getirildiği ve İngilizlerin desteği ile uluslararası gündeme taşındığı görülmektedir.

Sonuç olarak Sebilürreşad dergisinin 1912-1919 yılları arasında yer alan birden fazla sayısında Filistin ve Kudüs Şerif topraklarında o dönemde yaşanan gelişmelere dair pek çok makale yayınlamıştır. Bu makaleler günümüz de İsrail Devleti'nin işgal ettiği coğrafyanın başlangıç ve gelişim sürecini ele almaktadır. Bu açıdan bu makalelerin tarihi öneme haiz vesika niteliğinde olduklarını belirtmekte yarar görmekteyiz. Bu özelliklerine binaen bu makalelerin günümüzde uluslararası arenada İsrail Devleti'nin aleyhine ve Filistin halkının asli sakinleri olan Müslümanların lehine delil mahiyetinde kullanılabileceklerini belirtmek isteriz.

KAYNAKÇA

- Abdülhad, Hristiyanlık, Filistin’de Bir Yahudi Devletinin Kurulmasına Müsaid Midir? Sebilürreşad, Sayı:400, Cilt:16, Yıl:1919
- Adam, Baki *Yaşayan Dünya Dinleri*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2016
- Alkharouf, M., (2018) Selahaddin Eyyübi’nin Filistin ve Kudüs İçin Önemi, Ankara: Anadolu Ajansı
- Albayrak, S., (1995) Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.11. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.473-474
- Aslı, K., (2009), (1912-1925) “Yılları Arasında Sebilürreşad Dergisinde Yayımlanan Hristiyanlıkla ilgili Makaleler ve Tahlilleri”, Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Çukurova Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana
- Aslan, Taner, “Yahudilerin Filistin’e Göçü Üzerine Bazı Düşünceler” *Aksaray Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi*, Sayı 59, Aksaray Üniversitesi Dergisi, yıl 2011, s.43, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023
- Armaoğlu, T., (2017) Filistin Meselesi ve Arap-İsrail Savaşları (1948-1988) İstanbul: Kronik Yayıncılık
- aa.com.tr, Anadolu Ajansı: Online Erişim Tarihi: 07.05.2023
- Azzam, A., (2009) Filistin İslami Direniş Hareketi Hamas, İstanbul: Ravza Yayınları
- Balfour Deklarasyonu, Bbc.com, BBC.NEWS, yıl:1917: Online Erişim Tarihi: 07.05.2023
- Bouazi, B; (2011), 19. Yüzyılda Filistin’de Arazi Satışları Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), İstanbul
- Belleten.gov.tr, Online Erişim Tarihi: 07.05.2023
- Bulut, E; (2011), Sıratı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Yayımlanan Makaleler Bağlamında Son Dönem Osmanlı Medreseleri ve Islah-ı Medaris Hakkındaki Düşünceler, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi), Sakarya
- Birekul, M; (2007) Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Özelinde Türkiye’de Din Tartışmalarının Dünü Bugünü Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yayımlanmış Doktora Tezi), Konya

- Çarkçı, Akif; “Roger Garaudy’nin Siyasi Siyonizm Hakkında ki Görüş ve Düşünceleri” Sayı 11, Ortadoğu ve Göç, Sağlık Bilimleri Kilis 7 Aralık Üniversitesi Dergisi, Kilis, 2021, s. 133
- Çakır, Ömer, “II. Meşrutiyet Dönemi’nde Sırat-ı Müstakîm ve Sebîlürreşad Dergilerine Türk Dünyasından Gönderilen Bazı Mektuplar”, Çankırı Karatekin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Cilt 5, Sayı 1, Çankırı, 2010, s. 237, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023
- Deveci, C., (2017) Filistin’de İngiltere Mandasının Kuruluşu (1917-1925), Yayınlanmış Doktora Tezi, Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta
- El-Awaisi (Al-Maqdisi), Abd al-Fattah., (2016) Yeni Bir Jeopolitik, Teori Beytülmağdis Bereket Daireleri Teorisi, İstanbul: Beytülmağdis Çalışmaları Vakfı, İHH İnsani Yardım Vakfı
- Efe, Â., (2009) Sebîlürreşad, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.36. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.251
- Efe, A., (2009) “Eşref Edip Fergan ve Türkiye Avrupa Adlı Makaleleri Üzerine Bazı Düşünceler”, Süleyman Demirel Üniversitesi Dergisi, İlahiyat Fakültesi Din Sosyolojisi, Sayı 21-22, Isparta
- Ergun, S. N., Yıldız, O., (2002) Ali Rıza Seyfi’nin (Seyfioğlu) Hayatı ve Eserleri, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erciyes Üniversitesi. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Kayseri
- El-Awaisi (Al-Maqdisi), Abd al-Fattah., (2023) Mescid-i Aksa’nın Özgürlüğü İçin Stratejik Planlama, İstanbul: Aşina Yayınları
- Fergan, E. E., (1919) “Yahudiler ve Filistin”, Sebîlürreşad, Cilt.16 Sayı:414-415, 245
- Fergan, E. E., (1918) “Filistin’in İstikbali ve Siyonistler”, Sebîlürreşad, Cilt.15, Sayı:369, 88-89
- Fergan, E. E., (1918) “Filistin Cephesi ve İngilter’deki Müslümanlar”, Sebîlürreşad, Cilt:15, Sayı:365, 18
- Fergan, E. E., (1918) “Siyonist Kolonileri ve Müslüman Arâzisi”, Sebîlürreşad, Cilt:15, Sayı:366, 34
- Fergan, E. E., (1918) “Filistin’de Yahudi Devleti”, Sebîlürreşad, Cilt:15, Sayı:374, 184
- Fergan, E. E., (1918), “Mûsevî Mes’alesi İttihâd-ı İslâm Mes’alesi”, Sebîlürreşad, Cilt:15, Sayı:374, 178
- Fergan, E. E., (1918) “Siyonistler ve Filistin’in İstikbali”, Sebîlürreşad, Cilt:15, Sayı:375, 199

- Fergan, E. E., (1918) “Filistin Muzafferiyeti ve İngilizlerin Taassub-ı Dinisi”, Sebilürreşad, Cilt:15, Sayı:376, 217
- Fergan, (1919) “Yahudiler ve Filistin”, Sebilürreşad, Cilt:16, Sayı:414-415, 245
- Garaudy, Roger; *Siyonizm Dosyası*, Pınar Yayınları, İstanbul, 2017
- Gülnur, A. (2007) “Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergileri Ekseninde Din-Devlet-Siyaset Tartışmaları” Yayımlanmış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi. Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Ankara
- Hasanoğlu, Eldar; “Yahudiler Siyonizm’i Hristiyanlardan Mı Aldılar”, *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 1, 2022, Kilis, s.120
- Harman, Ö. F., “Musa” Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.31, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.207-213
- Hasanov, Eldar., “Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler”, *Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt 3, Sayı 4, 2014, Sakarya, s. 68
- <https://yasamoykusu.com/biyografi/esrefedipfergan>, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023
- https://www.sebilurresad.com.tr/index.php?route=information/information&information_id=1 Online Erişim Tarihi, 07.10.2023
- <https://www.edebifikir.com/dergi/sirat-i-mustakim-ve-sebilurresad-dergileri.html>, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023
- <https://incil.info/KM/kitap/Tekvin/49>, Online Erişim Tarihi: 05.05.2023
- <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/wilson-ilkeleri/>, Online Erişim Tarihi: 06.05.2023
- <https://www-biyografi-net-tr.cdn.ampproject.org/v/s/www.biyografi.net.tr/theodor-herzl-kimdir>, Online Erişim Tarihi:13.08.2023
- <https://www.salom.com.tr/koseyazisi/120866/kimyager-weizmann>, Online Erişim Tarihi: 07.09.2023
- <https://www.mirasimiz.org.tr/kudüs-cografyasi>.
- İbrahim, H. E., (2019) Sebil Gazetesinde Yahudilik, Yüksek Lisans Tezi sayfa 1 Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van
- Okay, M. O., Düzdağ, M.E., (2003) Mehmet Akif Ersoy, Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.28, İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.432-434

Özgül, E., (2018) 1917 Balfour Deklarasyonu ve Filistin'e Yahudi Göçü, Yüksek Lisans Tezi Balıkesir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Balıkesir

M.sabah.com.tr, Online Erişim Tarihi: 08.05.2023

Kodaman, B., İpek, N., Yahudilerin Filistin'e Yerleşmeleriyle İlgili Olarak II. Abdülhamid'e 1879'da Sunulan Lâhiya, Belleten, Türk Tarih Kurumu

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2010) Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, el-İsra 17/1, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2010) Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, el- Maide 112/21-22-23-24-25-26, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2010) Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, el- Mü'min 40/38, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Karaman, H., Özek, A., Dönmez, İ. K., Çağrııcı, M., Gümüş, S., Turgut, A. (2010) Kur'an-ı Kerim ve Açıklamalı Meali, el-Nûr 24/46-, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları

Karaman, M. L., (1996) Filistin. *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.13. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları. s.89-103.

Kitabı Mukaddes, Tevrat, Çıkış, 1/1-13;3/1-8; 10/1-11; 22/2-12;26/1-46 Kitabı Mukaddes Şirketi, İstanbul, Yıl.1988

Kurt, A. O., (2006) Yahudilikte Sürgün Teolojisi: Tanrısal Bir Ceza Olarak Sürgün, Dini Araştırmalar, Sayı:61-78, Cilt:9, s.63

Sabri, İ., (2019) “Filistin ve Kudüs Meselesinde Güncel Durum”, TDV 5. Düşünce Atölyesi Semineri, İstanbul, 15 Ekim

Sander, O., (2007) Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Ankara: Panama Yayıncılık

Sander, Oral, Siyasi Tarih İlkçağlardan 1918'e, Yıl.2007

“Sırat-ı Müstakim” Maddesi, (1990) Türk Dili ve Edebiyatı Ansiklopedisi, İstanbul,

Suvağcı, A., <https://www.edebifikir.com/dergi/sirat-i-mustakim-ve-sebilurresad-dergileri.html>.

Polat, Z. “Yahudilerin II. Abdülhamid Döneminde Filistin'e Göç Girişimleri ve Oliphant'ın Siyonist Koloni Talebi”, *Beytülmakdis Araştırmaları Dergisi*, Sayı 17, Mardin 2017, s.3

Pulano'nun Talmûd'dan Müntehabât, (seçilmiş) sahife 130. Tevrat. Sifr-i Hurûc

Quilliam, A., Tercümesi Ali Rıza Seyfi, (1912) Kılıç Dini, Sebilurreşad, Cilt.8 Sayı:189, 113

(Tevrat) <https://incil.info/KM/kitap/Tekvin/49>: Online Erişim Tarihi: 07.05.2023

Türk Edebiyatı, İsimler Sözlüğü, teis.yesevi.edu.tr, Online Erişim Tarihi:05.05.2023

Tekvin, 12/;15/4-5; 17/18-21; 26/2-4, Kitabı Mukaddes Şirketi, Yer. İstanbul, Yıl.1988

Tekvin-1 Mahlûkât, 49: Ayet 1/10, Babil Şirketlerinin Tercümesi, Yıl.1886

Yasin, Mohammed A.M, “XIX. Yüzyılın İkinci Yarısında Siyonistlerin Filistin’e Yerleşmelerinin Engellenmesi” *Journal of Islamicjerusalem Studies*, Cilt 19, Sayı 3, İstanbul 2019, s. 318, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023

Yaman, Ahmet, “Yahudilerin Osmanlı Millet Sistemi İçindeki Yeri ve Hukuki Konumları (Aile Hukuku Özelinde Bir Değerlendirme)”, *Isparta Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Sayı 2, Isparta 2015, s.19, Online Erişim Tarihi: 07.10.2023

Yılmaz, G., (2019), “1908-1924 Yılları Arasında Sırat-ı Müstakim ve Sebilürreşad Dergilerinde Hindistan ile İlgili Çıkan Haberler”, Yayınlanmış Doktora Tezi, İnönü Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Malatya

Zafer B., (2011), “İsrail-Filistin Çatışması, İsrail’in Filistinlilere Yönelik Güvenlik Politikasında Devamlılık ve Değişim (1948-2008),” Yayınlanmış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi, Ortadoğu Araştırmaları, Ortadoğu Siyasi Tarihi ve Uluslararası İlişkileri, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul

Quilliam, Abdullah, (1912), Ter. Ali Rıza Seyfi, “Kılıç Dini”, Sebilurreşad Dergisi, Cilt: 8, Sayı:189, 113

ÖZGEÇMİŞ

KİŞİSEL BİLGİLER

Ad, Soyad : İkleme AYDIN

Uyruğu : Türkiye Cumhuriyeti

EĞİTİM BİLGİLERİ

Derece	Eğitim Birimi	Mezuniyet
Tarihi		
Yüksek Lisans		

İŞ DENEYİMİ

Yıl	Yer	Görev
2019-2020	TDV	Müdür Yardımcısı
2022-2023	Millî Eğitim Bakanlığı	Ücretli Öğretmen

YABANCI DİLİ

Arapça

